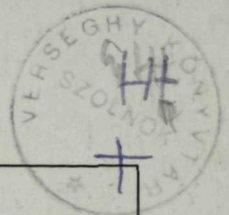

JÁSZKUNSÁG

AZ MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS TESTÜLETE FOLYÓIRATA

NAGY RÓZSA

Zsugorodik a torta, több az éhes száj

Tények, gondolatok Szolnok költségvetéséről

A kilencvenes évek elejétől a magyar gazdaságot teljesen új, a piaci hatásoknak kitett növekedési pályára kellett állítani. A gazdasági szerkezet átalakítása a termelés csökkentését, munkahelyek megszűnését eredményezte. A GDP mutatója a kilencvenes évek elején a nyolcvanas évek végéhez képest a gazdasági teljesítmények több mint 20 százalékos visszaesését jelezte. A piacgazdaságra való áttéréssel egy időben változások történtek az ország külgazdasági feltételeiben is. A külpiacok beszűkültek, s ez a termelés mérséklődését, munkahelyek megszűnését eredményezte. Mindezek szükségszerűen módosították az államháztartás feladatait. Így például a piaci viszonyok előtérbe kerülésével párhuzamosan csökkent a gazdálkodó szervezetek által igénybe vehető támogatások köre, átértékelődött az állami intézmények finanszírozása. A szociális problémák kiéleződése, a munkanélküliség nyílt megjelenése újfajta állami szerepvállalást követelt és eredményezett.

A rendszerváltást követő első négy évben a társasági adóbevételek radikálisan visszaestek, amit a termelés csökkenése, a veszteséges vállalkozások számának növekedése, az adófizetési morál kedvezőtlen alakulása és nem utolsósorban a tulajdoni változások okoztak. A társasági adó-bevételek, valamint társadalombiztosítási járulék fizetésének szűkülése a költségvetési bevételek csökkenését eredményezte, miközben az elosztási rendszerek jórészt változatlanok maradtak.

Az államháztartás, ezen belül a központi költségvetés problémáit hosszan lehetne sorolni. Ezek közül az önkormányzati költségvetés szerepét emelem ki. Azokra a főbb tendenciákra utalok elsősorban, amelyek a kilencvenes évek elejétől jellemzőek. Konkrét példaként Szolnok Megyei Jogú Város költségvetését mutatom be.

A központi költségvetés kiadási oldalán szerepelnek az önkormányzati támogatások. Sok település számára ez a bevételi források döntő hányadát jelenti. A konkrét adatokat elemezve általánosítható az a tény, hogy a támogatások növekedési üteme jóval alatta marad az inflációs rátának. Ugyanakkor az önkormányzatoknak sok olyan kötelezően előírt feladata van, amelyet nehezen vagy nem is tud teljesíteni.

Szolnok város költségvetésének főbb tendenciáit vizsgálva 1991—1994 között találunk olyan elemeket, amelyek bárhol kimutathatók, de vannak sajátos vonásai is. A helyi önkormányzatokról szóló törvény hatályba lépését követően 1990 végén a tanács jogutódjaként jött létre a helyi önkormányzat. A múlttal gyökeresen szakító törvények nyomán a feladatban és hatáskörben, a tervezésben és gazdálkodásban alapvető változások történtek. Módosult az önkormányzat tervezési és pénzügyi szabályozási rendszere. Egyrészt az SZJA-nak mint települési bevételnek, másrészt a kiadás

szabályozását megszüntető, a normatív állami hozzájárulások rendszerének bevezetésével a szabályozás alapvetően forrásorientálttá vált. Ebben kifejezésre jutott az a központi cél, hogy a kötelező feladatok ellátása mellett az önkormányzati gazdaság működőképessége folyamatosan fenntartható legyen. Mindezekon túlmenően érvényesüljön a saját tevékenység szerepe, a helyi vagyoni, forgalmi és jövedelmi háttér.

E rendszerhez kapcsolódó kiegészítő elemek a következők:

- a tanácsi adókat felváltó helyi adók alkalmazása,
- az önkormányzati vagyon létrehozása, és e vagyoni kör létrehozása,
- az egészségügyi alapellátás árbevételével a tb finanszírozása.

1992-től az államháztartás fokozatosan romló pénzügyi helyzete, annak egyre jobban kiütköző hiányosságai miatt lényegesen csökkent az önkormányzatok állami újraelosztásból származó bevétele, ezáltal az állami támogatás szintje, valamint az SZJA és az illeték bevételekből való részesedése. Ezek a megszorító intézkedések az állam központosító szerepének fokozódását, az önkormányzatiság anyagi alapjainak háttérbe szorítását eredményezték.

A központi források elmaradása miatt a pénzügyi szabályozás egyre jobban előtérbe helyezte a saját rendelkezésű bevételeket. Ennek következtében a gazdasági mozgástér kibővítésében jelentős szerep hárult a helyi adózásra, a vagyonhasznosításra és a hitelre mint forráspótló eszközre.

Az önkormányzati gazdaság egészét átfogó tendenciák Szolnok városra is érvényesek. Az önkormányzati feladatok végrehajtásához szükséges pénzügyi források döntő hányada itt is a központi újraelosztásból származik. Ez a forrás azonban 1993-tól relatíve kisebb lett, ugyanakkor az állam több, kötelezően ellátandó feladatot rendelt az önkormányzat feladatkörébe. Ez azt eredményezte, hogy 1993-tól kezdődően a pénzügyi helyzet fokozatos romlása vált jellemzővé. A képződő források összege és az el nem hagyható feladatok által determinált kiadási igény összhangja megbomlott. Ebben jelentős szerepe volt annak, hogy az állami dotációk megszűnésével, a tulajdonjog átadásával az állam látványosan kivonult a lakásszektorból.

A városi költségvetés bevételi struktúrájának változásai jól illusztrálják a pénzügyi szabályozás módosulásait. A központi támogatások (átengedett központi adók, állami hozzájárulások) az 1991-es 75,2 százalékról 1994-re 54,4 százalékra csökkentek. Az állami források arányának visszaesését döntően a csekély kompenzációt tartalmazó támogatások mérsékelt ütemű növekedése, az átengedett bevételek döntő részét kitevő személyi jövedelemadó kulcsának 50 százalékról 30 százalékra történő csökkenése váltotta ki. A kieső forrást a saját bevételek emelésével, a felhalmozási és tőkejellegű bevételek növelésével és hitelfelvétellel pótolták.

A saját bevételen belül a helyi adók 1991-ről 1994-re 0,4 százalékról 4,7 százalékra nőttek, miközben 1994-ben 7,1 százalék volt az arányuk. Ez arra utal, hogy a tanácsi adókat 1992-ben felváltó új típusú adózás rendkívül dinamikus fejlődött. A növekedés intenzitása azért torpant meg 1993-ban, mert a lakosság adóviselő képessége csökkent, illetve a jogi szabályozásban olyan változások voltak, amelyek az adóalanyoknak különböző kedvezményeket biztosítottak.

Az illetékekből származó bevételekben arányait tekintve lényeges változás nem történt. Az intézményi és önkormányzati bevételek a működéshez szükséges ár- és díjbe-

vételekhez visszaigényelt ÁFA-hoz kapcsolódtak. E bevételi formák egyre nagyobb szerephez jutottak az intézményi gazdálkodásban.

A bevételi források növelésében leggyorsabb ütemet a vagyoni bevételek és a hitel-források felhasználása érte el. A vagyoni bevételek elsődlegesen abból származtak, hogy értékesítették a vagyon eladható részét. Amire igény volt, azt eladták. A hitel egyre nagyobb aránya pedig annak tudható be, hogy a költségvetési kiadásokra forrást kellett teremteni, az egyensúly csak ezáltal volt megvalósítható. A hitelállomány 1995. január elsejére az alábbiakból állt:

- fiatalok hitele, aránya kb. 30%,
- beruházási hitek, aránya mintegy 18%,
- rövid lejáratú hitel, aránya közel 52%.

A hitek többségéhez 27—28 százalékos kamat társult, amely 1995-ben 120 millió forintot terhet jelentett. A hitek és kamatok együttes összege elérte az 563,5 millió forintot. Ily módon a város költségvetésében is elindult az eladósodási folyamat, amely a következő évek kísértő tendenciája maradt.

Mi jellemezte a városi költségvetés kiadásait? A kiadásokon belül meghatározó volt a működési feladatok ellátása és vele együtt növekvő részaránya. Ezzel párhuzamosan a fejlesztések, a beruházások visszaszonultak. Az önkormányzati gazdálkodást a növekvő törvényi kötelezettségek kényszerpályára tették. A szakmai törvényekben előírt feladatok teljesítése, például szociális válságkezelés, közalkalmazotti bérrendezés és ehhez kapcsolódó fizetési terhek szinte finanszírozhatatlanná váltak. A kiadásokon belül a nagy ágazati működtető rendszerek részesedési arányai nem változtak meg lényegesen. Legnagyobb arányt az oktatási, közművelődési és sport ágazat képviseli, 60 százalékkal. A legnagyobb feszültség a vizsgált időszakban a városüzemeltetési szakfeladatoknál keletkezett. Az út-, híd-, parkfenntartás, köztisztaság, közvilágítás kiadási tételei az időszak folyamán alig változtak, a szinttartást is veszélyeztették, miközben az adófizetők igényei pontosan e területek látványos fejlődését kívánták volna. A kiadások között a legdinamikusabb növekedést a segélyezés mutatta.

Az 1995—1997-es költségvetések főbb tendenciáit elemezve megállapítható, hogy jelentősen változtak az önkormányzati gazdálkodást befolyásoló tényezők. Ezek mind a bevételi, mind a kiadási oldalon láthatók. Mielőtt a főbb tételekre rátérek, közülük néhány jelentősebbet megemlítek.

1995-ben megkezdődött a kiadási oldal tételeinek felülvizsgálata, amit az önkormányzat az intézményhálózat felülvizsgálatával kezdett el. A tervezés időszakában már látszott, hogy a várható bevételek nem fedezik a kiadásokat, ezért azok lefaragását kell felvállalnia. Az első lépés e vonatkozásban az elhíresült *fűnyíró elv* volt: az óvodától a középiskoláig 2—7 százalékot a kiadási oldalról egyaránt elvontak. E mögött szakmai programok nem voltak, de csaknem 100 millió forint megtakarítást eredményeztek. A szakmai programokkal való alátámasztást az év során végezték el. Ez az általános iskolákkal kezdődött el, ahol a tanuló-oktató létszámot a törvényi előírásokkal igyekeztek összhangba hozni. Ennek eredménye 150 fő pedagógus létszámcsökkentés és egy iskolabezárás lett.

Ez a lépés nem eredményezett osztatlan sikert a város közvéleményében. Talán ennek tudható be, hogy a középiskolai intézményhálózat felülvizsgálata már jóval szerényebb eredményt hozott. Két középiskola összevonásával, mintegy 15 álláshely

megszüntetésével alig történt megtakarítás. Mire az óvodákra került a sor, addig a kezdeti lendület teljesen lelassult, érintetlenül hagyva a fennálló rendszert.

Az intézményhálózat más elemeiben is elkezdődtek a változások. Néhány esetben a tevékenységet társasági vállalkozásokba vitték ki (pl. Városi Művelődési Központ, 1995. Kht.), fenntartva azonban néhány évig az önkormányzati támogatás iránti igényt. Más, kisebb jelentőségű szervezetet megszüntettek, és a korábbi tevékenységet más intézményhez csatolták (pl. Családsegítő Központ, 1996.).

A másik lényeges változás ugyancsak a kiadási oldalhoz kötődik. A kiadási szerkezetben ugyanis lényegesen megnőtt a beruházások aránya. Ez részben ahhoz kapcsolódik, hogy a kormány céltámogatási rendszerében a vízközművek finanszírozására jelentős központi források álltak rendelkezésre. Így 1995-től vette kezdetét a felszíni vízmű és a szennyvíztisztító telep építése. Évtizedek óta elhanyagolt problémák megoldására kerülhet sor ezekkel a beruházásokkal. Tudni kell azonban, hogy e célokra a város részben beruházási hitelt vesz igénybe, másrészt a befolyt koncessziós díjat visszaforgatja. A városszerkezet változtatása érdekében határozták el a Szántó körút kinyitását, amely szintén a nagy beruházások között szerepel a több mint fél milliárdos költséggel. Mindezek mellett a fel nem sorolt kisebb, de a város működése szempontjából meghatározó beruházások hatására az összkiadás mintegy negyedrészt beruházási célra fordítják.

A főbb tendenciák között érdemes kiemelni a vagyonhasznosítást. A korábbi folyamatok jórészt folytatódtak: a vagyoneledés, felélés. A kiadások növekedése rákényszerítette az önkormányzatot, hogy eladjon olyan részvényeket, mint a MOL, a TITÁSZ, a TIGÁZ, és ráadásul nem is mindig a legkedvezőbb árfolyamon. A város lassan eljut abba a stádiumba, amikor már elvétele akad eladható vagyona. Mindezt tetézték azok a problémák is, amely a városközpont vagyonértékesítéséhez kötődtek. Mivel nem lezárt ügyről van szó, csak annyit jegyzek meg, hogy a felületes szemlélő azt látja: a városi vagyon egy része magántulajdonba került, miközben a városnak ez egyetlen fillér bevételt sem hozott. És természetesen Szolnokot sem kerülték el a Vektor-ügy elszámolási problémái.

Végül, de nem utolsó sorban említem meg, hogy 1995-ben az országban valószínűleg elsőként program költségvetés készült, majd minden évben annak folytatását ígérik a szakemberek. Ennek lényege az, hogy az elvégzendő feladatokat fogalmazzák meg, majd ehhez igazítják a forrásokat. Tehát a program költségvetés szakít a bázis-szemlélettel.

Az 1997-es költségvetésben részben a hagyományos elvekre épülő költségvetési bevételi és kiadási mérleg készült, részben a program költségvetés főbb elveinek megfelelő tervezet. Ez utóbbinak az indikátor kifejezést adták. „Az indikátor kifejezés alatt olyan mutatók összefüggő rendszerét értjük, melyek segítik értelmezni a hagyományos és programszerkezetű költségvetés elemi és globális előirányzatainak kialakulását.”

Nézzük meg ezeket a folyamatokat a számok tükrében. A bevételeken belül a helyi adók egyre nagyobb szerepet játszanak. 1996-ban több mint 60 százalékos növekedés jellemző. Ennek oka, hogy részben növekedtek az adókulcsok, másrészt belépett néhány olyan új vállalkozás, amely jelentős vagyonnal és termelési értékkel bír. Ilyen mértékű dinamizmusra a jövőben már nem számíthat a város, hacsak az adókulcsokat ismét nem változtatják meg drasztikusan. A helyi adók felhasználására bevezették a címkézés lehetőségét. Ez hasonló ahhoz, amit a kormány 1997-ben az SZJA-val

kapcsolatosan lehetővé tesz: az adózó döntse el, adójának meghatározott százalékát (általában egy százalékát) milyen célra fordítsák. Az elmúlt év tapasztalatai alapján nem lehet egyértelműen állást foglalni, hogy a rendszer jó-e vagy sem. Az elv ugyanis az volt, hogy a támogatandó területekre szánt pénz egy részét alapokba helyezték, majd a címkézés eredményétől függően folyamatos feltöltésre kerültek volna. A sport lobby azonban év közben olyan eredményesen működött, hogy minden céltartalékba elhelyezett összeget az élsport támogatására használták fel. Úgy vélem, ilyen lehetőséget olyan viszonyok között kellene adni akár a vállalkozásoknak, akár az állampolgároknak, amikor a fejlődés magasabb színvonalán van a gazdaság. Mindezt azért, mert mindig lesznek olyan feladatok, amelyek csak állami, önkormányzati szerepvállalással oldhatók meg, és az egyéni elképzelések és pénzek véletlenül sem irányulnak e területekre.

Az adók mellett az illetékek is jelentős bevételi források. 1995-ről 1997-re mintegy 20 millió forinttal kevesebb bevételre számít a város költségvetése. Ez azonban csak látszólagos csökkenés, mivel az Illetékhatóság visszakérül a Megyei Önkormányzat hivatali szervezetébe. Így a város mintegy 90 millió forintos kiadási tételtől is megszabadul. Az illetékek alakulása attól is függ, hogy az illetékkulcsok és tételek hogyan alakulnak. Ezekre pedig a vizsgált időszakban a folyamatos növekedés a jellemző (állami hatáskör).

Az intézmények saját bevételei is a város költségvetésének részei. Nem ismerem ugyan a direkt irányítási rendszer tervalku mechanizmusát, de az intézményekkel folytatott egyeztetések alapján el tudom képzelni, hogy 1996-ban 642 millió forint volt a bevételük, 1997-ben 493 milliót terveznek, a valóságos bevétel valószínű, hogy jóval meghaladja majd a 600 millió forintot. Mi az oka? A városi közgyűlés az elmúlt évben érdekeltségi rendszert dolgozott ki az intézmények vezetői és dolgozói számára, akiket a bevételek tervezett meghaladó növelésében tett és tesz érdekeltté.

Az önkormányzat saját bevételei jelentős mértékben csökkennek. Ez annak következménye, hogy folyamatosan csökken a hasznosítható vagyon, amelyet eladhat, bére adhat a város. Ezek elsődlegesen a lakásszférához kapcsolódó bevételek (lakbérek, bérlet-kiválasztási jog értékesítése stb.).

Az átengedett bevételek az állam által részben a személyi jövedelemadó és a gépjárműadó átengedett részét jelentik. Nagysága mindig attól függ, hogy mennyi jövedelemadót fizet a város lakossága, illetve hogyan alakul megoszlása az állam és az önkormányzat között.

Az állami hozzájárulásból származik az összbevétel legnagyobb része. A növekedése attól függ, hogy a finanszírozandó területek feladatai hogyan alakulnak, illetve attól, hogy az állam mennyire kompenzálja az infláció növekedéséből származó kiadásokat. Az állami hozzájárulások közül érdemes szólni a színház-támogatásról. A Szolnokon található Szigligeti Színház nemcsak a város, hanem a megye igényeit is kielégíti, ennek ellenére az utóbbi két évben már nem sikerült elérni, hogy a Megyei Önkormányzat költségvetéséből is hozzájáruljon az intézmény finanszírozásához. Kialakult egy sajátos állami támogatási rendszer is, amely minden önkormányzati forinthez 0,62 forintot tesz hozzá (1996.) Így a színház részéről erőteljes a nyomás az önkormányzatra, hogy minél több saját forrásuk (önkormányzati támogatás) legyen. Talán ennek is tudható be, hogy a színház 1997-es költségvetése már annyi, mint 1991–1994 között a négy év együttes összege!

A felhalmozási és tőkejellegű bevételek közé elsősorban a koncessziós díjak, a helyiség bérleti díjak, helyiség- és telekértékesítés, üzletrészek, részvények eladása, megváltása stb. révén beszedett díjak szerepelnek. Ezek aránya remélhetőleg a jövőben sem csökken, hiszen a legjelentősebbnek számító koncessziós díjbevételekhez kapcsolódó megállapodások hosszú távra szólnak.

A költségvetési törvényben olyan hitelfelvételi korlátot szabtak meg, hogy a felvehető hitelt a korrigált bevételekhez kötik. Ezt a keretet túllépni nem lehet és nem is célszerű. Ha csak arra gondolunk, hogy makroszinten milyen adósságállomány halmozódott fel, az ettől való félelem az önkormányzatot is óvatosabb gazdálkodásra inti. A hitel nagy része minden évben rövid lejáratú, likviditási hitelre megy el. A beruházásokkal együtt azonban megjelent a hosszabb lejáratú beruházási hitelek szerepe is.

A város kiadásai között az adósságszolgálati tétel összefügg az előbb leírt hitelproblémákkal, amely egyrészt tehát a likviditási hitelek összegét és azok kamatait, valamint a beruházási hiteleket jelenti. Az utóbbi hónapok pozitív tendenciája, hogy megindult a hitelkamatok csökkenése, ezáltal némileg kedvezőbbé vált a hitelfelvétel.

A városüzemeltetési kiadások évek óta a legvitatottabbak, pénzügyi szempontból a leginkább háttérbe szorultak. A jogos állampolgári igényeket alig lehet kielégíteni. A szolgáltatási díjtételek (pl. villamos energia) állandó emelkedése miatt jó, ha a városüzemeltetési feladatokat szinten lehet tartani.

A városfejlesztési kiadások közé azok a kiadások tartoznak, amelyek a városrendezési tervek elkészítését, az ezekkel összefüggő feladatokat szolgálnak. Aránya nagyjából stabilnak mondható. Itt fognak megjelenni azonban azok a kártérítési igények, amelyek abból származnak, hogy magántulajdonban lévő területekre építési tilalmat írtak elő. A telektulajdonosok egy idő után benyújtják a számlát az önkormányzatnak.

A beruházások, felújítások terén több jelentős beruházás indult meg a kilencvenes évek közepén. A vizes beruházások elsődlegesen az ivóvíz minőségének javítását, illetve a szennyvíztisztító építése a Tisza vízvédelmét szolgálja. Óriási feszültséget jelentek a felújítások, mivel az intézmények jogos igényei többszörösen meghaladják a pénzügyi forrásokat. A felújítások elmaradása, halasztódása a következő években többszörös ráfordítási igényt halmoz fel.

A lakás- és vagyongazdálkodás köréből az első lakáshoz jutók támogatását emelném ki. A kilencvenes évek elején már kaphattak támogatást ily módon a fiatalok, majd két év után ez forrás hiányában megszűnt. Az idén, ha nem is jelentős számban, de ismét támogathatnak fiatalokat.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy az egyre nagyobb igénnyel szemben relatíve egyre kisebb forrás áll rendelkezésre. Nagy kérdés és felelősség, hogyan osszák el az egyre kisebb tortát az egyre több „éhes has” között.

T. BERE CZKI IBOLYA

Falusiasodás napjainkban

A modernizáció és a hagyományos formák újraéledése
a paraszti kultúrában

Gunda Béla akadémikus emlékének

A magyar néprajzi kutatások egyik, nemzedékenként visszatérő alaproblémáját tűzte ki megvitatásra a fiatal néprajzkutatók konferenciája. Ez a kérdéskör eltérő mértékben és megközelítésben ugyan, de folyamatosan jelen volt tudományszakunkban. Fontosságát akkor nyerhette el a kérdésfelvetés igazán, amikor a kultúra időbelisége és időbeli változása is a kutatói érdeklődés homlokterébe került.

Archaikumok keresése, az archaikus elemeknek a valóságtól idegen konstrukcióba rendezése az egyik, és a jelenkori állapotok előzményeinek figyelembe vétele nélküli felmérése jelzik a másik — az időbeli változást kikapcsoló — kutatási eljárások végletét. Anélkül, hogy kutatástörténeti fejtegetésekbe bocsájtkoznánk, úgy véljük, hogy e két végpont között húzódik a magyar néprajzi publikációk jó része. Természetesen nevek, kutatók fémjeleznek hangsúlymódosulásokat, s úgy látjuk, hogy a kultúrán belül a kizárólag archaikus elemek „mazsolázása” egyre inkább kutatástörténeti epizódá válik.

A „terepen” dolgozó néprajzos folyamatosan szembesülni kénytelen a kultúra időbeli változásával. Az azonban már korántsem biztos, hogy kutatásának a végterméke, a publikáció vagy a néprajzi kiállítás is tükrözi a vizsgált területen időben és térben bekövetkezett változásokat.

A néprajzi gyűjtés során gyakran kerül a gyűjtő olyan helyzetbe, amikor — gyakran úgy véli, hogy szorosan vett tárgyától eltérően, — mintegy üresjáratként ismerkedik meg adatközlője élethelyzetével, rokonságához, szomszédaihoz, egykori iskolájához, munkahelyéhez kapcsolódó viszonyaival. A hagyományos módszerű, magnetofont nélküli gyűjtés során a lejegyzés mennyiségének korlátot szabott az, hogy a kutató mennyit volt képes szó szerint vagy azt megközelítve lejegyezni az adatközlője által elmondottakból. Ha nem folklór szövegekről volt szó, az általános gyakorlatnak azt a módszert tekintettük, amely legfeljebb fő vonásaiban igyekezett megvilágítani a vizsgált család életkörülményeit, s a kutatott témától eltérve csak a különlegesnek értékelt adatok esetében választotta a lejegyzést.

Napjainkban a néprajzi gyűjtésnek szinte nélkülözhetetlen segédeszköze a zseb-magnetofon, amely már méreténél fogva is csak igen minimális mértékben befolyásolja beszélgetőpartnerünket, mondókájának sokszor igen szabad folyást engedve. Ebben az esetben is többféle lehetőség áll előttünk. Az egyik: irányított kérdésekkel igyekszünk kutatott tárgyunk felé irányítani adatközlőnk. A másik, a szükségtelennek, megőrzésre alkalmatlannak ítélt részleteknél kikapcsoljuk a magnetofont. Ezen túl maga a lejegyzés

még mindig további szelektálási alkalmat nyújt, hiszen gyakran a megírás sürgető kényszere miatt is hagyjuk el a tárgyunkhoz nem közvetlenül és szorosan kapcsolódó beszélgetésrészletek leírását.

Miért is foglalkoztam meglehetősen részletesen a fenti, elsősorban gyűjtésmódszertani kérdésekkel? Meggyőződésem, hogy az adatközlőnk hosszabb, nem tájékoztató célú beszélgetésre történő kiválasztása, a téma körülhatárolása, az irányított kérdések sorozata, a beszélgetés közbeni — archiválásra szánt részek — kiválasztása egyaránt és együttesen tükrözik kutatási módszerünket és céljainkat. Mindezek az ily módon kiválasztott szempontok befolyásolják, szűkítik vagy tágítják a választott témánkban elérhető kutatási eredményeket.

A fent vázolt gyűjtési módszerek közül azok, amelyek beszélgetőpartnerünk türelmes és odafigyelő végighallgatására épülnek, s társulnak a talán feltétlenül szükségesnek ítéltéknél kiterjedtebb lejegyzéssel is, a legbiztosabb lehetőségét teremtik meg a konferencia és az előadásom által feltett kérdés megválaszolására: miben áll a paraszti kultúrában a modernizáció és milyen a viszonya a hagyománnyal.

*

A népi kultúra több területén vizsgálatot folytatva néhány témakört szeretnék az alábbiakban kiemelni, melyekben számomra tetten érhető volt a modernizáció, a hagyományörzés és az előadás címében említett falusiasodás fogalma.

Közhelynek számít néprajzi irodalmunkban az a megállapítás, hogy a falusi és mezővárosi közösségekben egy-egy új kulturális elem megjelenésére és elfogadására majd későbbi terjedésére, másolására a lakodalom nyújt a legtöbb alkalmat. A változások természetesen nem minden esetben jelentenek egyúttal modernizációt is. A múlt század vége, az egyházi és polgári szertartás törvényben szabályozott különválasztása hozta a legnagyobb átalakulást a lakodalom időpontjának megválasztásában. Így a korábban a hét közbülső napjain, gyakran kedden vagy csütörtökön tartott lakodalmak átkerültek a szombati napra. A szertartás időbeli csúcspontja pedig áthelyeződött a délelőtről az estére, és az éjszakai mulatságra. Ez az étkezések hangsúlyeltolódásával is együtt járt: korábban a szertartás csúcspontja az ebéd volt, a XX. század közepétől elsősorban a vacsora vette át ezt a szerepet.

A változás másik tendenciáját a meghívottak körének bővülése jelzi: az Alföldön a vagyoni és társadalmi helyzetet figyelembe véve a század elején a résztvevők száma 20-tól 40 főig terjedt. Az 1970–80-as évekre a lakodalmi vendégek száma 300–400 főre is felduzzadhatott, míg az átlagos létszám is 40–60 fő között mozoghatott. A létszám növekedése szükségképpen maga után hozta a lakodalmi helyszín megváltozását: a XVIII–XIX. századi források, feljegyzések és a XX. század első felére vonatkozó paraszti visszaemlékezések minden esetben a lakóház nagyszobáját, pitvarát, esetleg másik szobáját jelzik a lakodalom színtereként, a XX. század közepétől a helyszín lehet a porta udvarán felállított sátor, az 1960-as évektől a falusi művelődési ház. Az 1970–80-as években további új helyszínek léptek be, mint a helybeli vendéglő, esetenként az iskola ebédlője. Nem tekinthető általánosnak, de előfordul napjainkban, főleg nagyobb településeken, hogy a közeli üdülőben, esetleg szálloda éttermében tartják a lakodalmakat.

Jelentős átalakulás ment végbe a XX. században a lakodalmi szertartás menetében

is. A lakodalom legfőbb irányítója, mintegy karmestere az Alföldön a vőfély, aki az 1970–80-as évek városi lakodalmaiból szinte teljes egészében eltűnt, a falusi lakodalomban ugyan jelen maradt, de szerepe a legtöbb helyen lecsökkent. A kiöregedő vőfélyeket csak a legkritkább esetben váltották fel olyan fiatalok, akik nemcsak „fölmondták” a vőfélyverseket, hanem valódi szervezői, irányítói is voltak az eseményeknek. Az 1990-es évek elejétől megfigyelhető folyamat a vőfélyek újboli megjelenése a városi lakodalomban, gyakran azonban csak „dekorációi” az esküvői menetnek, tényleges súlyuk, szerepük a versek jól-rosszul történő elmondásán túl alig van.

Somogyban, egy 1994-ben tartott falusi lakodalomban a koszorúslányok párjai voltak a vőfélyek, életkoruk 3–4 évestől 20 évesig is terjedhetett, s szinte külön egységet képeztek a lakodalmi menetben. Az első vőfély valóságos szervezői feladatot azonban nem látott el, a vőfélyverseket papírról olvasta fel.

A hagyomány újraéledésének sajátos formájával találkoztam egy szolnoki lakodalomban: a helyi főiskola kollégiumának éttermében döntően városi lakodalmi vendégsereget egy fiatal abonyi vőfély nemcsak szórakoztatni, hanem irányítani is képes volt. Szövegei, a vacsora alatt és után elhangzott tréfái élők, napi aktualitásokat is tartalmazó, önálló alkotások voltak. Ez a lakodalom kiváló példája volt annak, miként képes megújulni a hagyományos szokásrend modern környezetben, s hogyan tudják elfogadni és élvezni a lakodalom olyan résztvevői is, akik korábban soha nem találkoztak a lakodalom falusi környezetben megszokott rendjével.

Az Alföldön az 1950-es évektől figyelhető meg az ágyvitel szokásának fokozatos elhalása. A századfordulón még ez volt a lakodalom első számú reprezentációs alkalma, a faluközösség előtti megmérettetés legfőbb eszköze. Szerepét a fiataloknak szánt ajándékoknak a násznép előtt történő átadása váltotta fel. Erre rendszerint a menyasszonytánc előtt került sor. Ha nem a nyilvánosság előtt kapták meg a fiatalok az ajándékokat, akkor is számon tartotta mindkét fél családja, hogy a menyasszony, illetve a vőlegény melyik rokonától, mit és milyen értékben kapott. A falu által előírt szabályok határozzák meg az ajándékok nagyságát. Ez az értékrend napjainkban, amikor az életszínvonal jelentős mértékben visszaesett, sok helyen torz magatartási mintákat eredményez: Hort és Csány környékén előfordult, hogy a keresztszülő a menyasszonytánc során a nagy nyilvánosság előtt ajándékként átadott nagyobb pénzeszeget a lakodalom után, nehéz anyagi helyzetére hivatkozva, egyszerűen visszakérte az ifjú pártól.

A reprezentációs szándék megfigyelhető az ételsor megválasztásában is. Ennek leggyakoribb formájában a főétkezés, az ebéd és a vacsora ételei nem változtak, de kiegészültek további fogásokkal, esetenként a főétkezések mellé újabb tálalási alkalmak társultak. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy elsősorban az ünnep az — s különösképpen a lakodalom ilyen ünnep —, ahol a modernizáció a legnagyobb szerephez juthat. Egy nagyobb arányú anyagi romlás, gazdasági változás, a családi életben bekövetkezett kedvezőtlen változások csökkentik, de nem szüntetik meg a reprezentációs igényt, ebben az esetben „erőn felül” próbálja egy-egy család kiküszöbölni a negatív hatásokat, azt mutatni, mintha minden a legnagyobb rendben lenne. Ez persze csak ideig-óráig sikerülhet. A napjainkban végbemenő folyamat, melyben jelentős falusi rétegek szegényedtek el, váltak munkanélkülivé, az ünnepek szegényedését is magukkal hozták.

A falusiasodás, amelyet mondhatunk a hagyományos formákhoz történő visszatérés-

nek is — ma még — elsősorban mégis a hétköznapokban van jelen. Talán kevesebb a példánk is rá, hiszen nem mindig szembetűnő jelenségekben mutatkozik meg.

A modernizáció esetében egy új jelenség a hagyományos paraszti kultúra szervezetébe épül be, ott hoz létre kicsiny, az egész, rendszerként működő egészt csak kevésbé érintő változást. A hagyományos formák újbóli — egyszer már elhagyott — alkalmazása részben adódhat a kultúra természetes működéséből, részben külső tényezők motiválhatják.

Több olyan településen végeztem néprajzi gyűjtést, ahol a nagylányok Budapestre jártak el dolgozni, vagy a falusi hivatalnokok, orvos, patikus, pap családjánál szolgáltak. Nemcsak újságok, szakácskönyvek révén találkoztak újdonságokkal akár a ruhadvatot, akár a sütést-főzést illetően, hanem sokszor gazdasszonyuk maga is megtanította őket egy-egy újításra. Férjhez menetelük után azonban viseletük visszatért a korábban városiasnak tekintettől a falusi asszonyok által megszokott és a közösség által megszabott normákhoz.

Ugyanez a folyamat zajlott le a főzés terén is. A hagyományörző nevelést megszokott családtagok — együtt lakásnál az idős szülők — és a férj a közösség által elfogadott heti étrend alkalmazására, hagyományos ételek készítésére szorították rá a még újítani vágyó fiatalasszonyokat is. Az újításra teret egyedül a lakodalom engedett, de ha végiggondoljuk, hogy a lakodalom ételsorából a férfiak például mely ételeket „favorizálnak”, láthatjuk, hogy ők ott is többnyire kikerülnek a nők által nagy gondossággal készített legújabb fajta cukrászsüteményeket. Odahaza, a hétköznapok során a lakodalomban az általuk éppen csak elviselt, megtűrt ételek nem kerülhettek az asztalra, az ilyenfajta „kilengés” a napi ételkészítésben elfogadhatatlan luxusnak tűnt számukra.

A falusi kultúrában a hagyományokhoz történő visszafordulásban napjainkban az első számú külső tényezőként az anyagi erőforrások szűkülését kell említenünk. A mai lakodalomban például ez kisebb létszámú vendégsereget, kevesebb ételfajtát jelent, s megfigyelhető a cukrásztól vásárolt sütemények helyett a visszatérés a saját készítésűkre. A hétköznapokon tapasztalható a hústalan ételek újbóli térnyerése a hét több napjának főétkezésén.

Hasonló folyamatok a XX. század folyamán több időszakban általánosak voltak az Alföldön. A legnagyobb arányú elszegényedés a két világháború idején és az azt követő néhány évben történt. Hatására a korábban már nem általánosan, hanem csak alkalmanként használt nyersanyagok és ételkészítési eljárások átmeneti visszatérése, térhódítása figyelhető meg. A korábbi állapothoz történő visszatérés azonban csak addig tart, ameddig a kiváltó oka létezik. Például a kenyérsütéshez elengedhetetlen kelesztőanyag az Alföld középső részén a XX. század közepén a bolti élesztő, ennek hiányában azonban alkalmanként — az idősebb asszonyok ismeretanyagában még jelenlévő — borhabos erjesztőanyagot készítenek. Vagy az első és a második világháborút közvetlenül követő években árpalisztet keverték a nem elegendő mennyiségű búzaliszthez. Cukorhiányos időben mustmézet főztek, vagy Szolnok környékén a könnyen hozzáférhető cukorrépából maguk főztek melaszt, s ezzel édesítették az ételt.

Az előbbi példák minden esetben csak átmeneti visszatérést jelentenek egy korábbi korszak gyakorlatához. Tartósabb, de szintén anyagi okokra vezethető vissza, s általánosabb az önellátásra való törekvés. A két világháború közötti időszak szegényeinek stratégiája, hogy „csak sóért-paprikáért” menjenek boltba, bizonyos átalakulással

napjaink nehezedő életviszonyai közepette is megfigyelhető. A városi lakásokban élők számára gyakran a következőképpen fogalmazódik meg a kérdés: lehet-e panellakásban falusias módon élni? A városi élet mintáinak korábban az állam által is közvetített, gyakran a lakások méretei, beosztása által kikényszerített rendszere napjainkban teljesen csődöt mondott.

A kérdésre adott válaszok a táplálkozás területén a következő példák nyomán láthatók: a város környéki kiskertek művelésének már régen nem a heti monoton munka utáni kikapcsolódás a célja, hanem a kerti zöldségfélék egész évre, vagy legalább az év egy részére való biztosítása. Ez a szükséglet megköveteli a konzerválási eljárások széleskörű használatát, kisebb részben a befőzés, kinek-kinek anyagi lehetőségeihez is mérten pedig a fagyasztás alkalmazását. Míg a városokban mindez az új helyzet diktálta kényszer következtében történik, falun sokkal inkább természetes és a korábbi racionális, a rendelkezésre álló nyersanyagok célszerű felhasználásához igazodó gyakorlat folytatása, s nem új jelenség. Falun az elszegényedés következtében az ezt meghaladó mértékű önellátásra való törekvés csak vékony réteget jellemez, s a gyűjtögetés, orvhalászat, orvvadászat újra előtérbe kerülésével jár.

A hagyományos formák újraéledése természetesen a kultúra más területein is jól megfigyelhető. Elegendő csak utalnunk a falusi társadalom életében az 1989 óta bekövetkezett változásokra. A termelőszövetkezetek jelentős részének tudatos tönkretétele, mások elsorvadása, a tagok vagyonának elpredálása, a kárpótlás és a végrehajtása körüli huzavonák nyomán feléledtek a szunyadó vagy megszűntnek hitt társadalmi különbségek. Ismét fontossá vált, hogy ki kinek a gyereke, egykori cseléd vagy gazda leszármazottja. Tapasztalataim szerint az esélyek nem egyenlők. A rendszerváltás után azok léptek ki megerősödve az átalakuló falusi társadalomból, akiknek lépéselőnyük volt korábbi társadalmi helyzetükből adódóan, s jelentős földterülethez, bér munka végzésére alkalmas nagy teljesítményű mezőgazdasági gépekhez jutottak. Ebben az esetben is egy korábbi állapothoz történő visszatérés figyelhető meg.

Bár az utóbb felsorolt tényezők a falusiasodást, a korábban meglévő formák újraéledését mutatják átmenetileg vagy tartósan, úgy véljük, hogy a modernizáció és az élő falusi kultúra nem egymással ellentétes jelenségek. Minél inkább élő, organikus egy paraszti közösség kultúrája, annál hatékonyabban és szervezettebben képes beépíteni saját életébe az újításokat. Nyilvánvaló azonban, hogy hosszabb időn keresztül csak az az újítás lehet életképes, amely megtalálja a helyét ebben a rendszerben. A régi, már egyszer elhagyott eljárások időleges felújítása, régi nyersanyagok átmeneti alkalmazása pedig elősegíti a nehezebb időszakok túlélését az adott közösség számára, s ebben a formájában a visszalépés maga is biztosítéka a közösség életképességének, s kedvező lehetőségek esetén modernizációjának, megújulásának.

PÁLDI JÁNOS

Körkép az osztálynaplókban

A személynevek változásai a Varga Katalin Gimnáziumban

A nevek nem csak a múlt tanúi, a múlt átörökítői, de a változás jelzői is. Így van ez a földrajzi nevek, például a határnevek esetében, s így van ez a személynevekkel is. Ezért voltunk kíváncsiak arra, hogyan változtak a szolnoki Varga Katalin Gimnázium tanulójának nevei az iskola alapítása (1930) óta napjainkig. A vizsgáldást három második osztályos tanuló: Bagaméry Ábel, Horváth Attila és Horváth Károly végezte 1991-ben. A vizsgált évek:

- 1938 (ekkorra fejlődött nyolcosztályossá a gimnázium),
- 1971 (ekkor már mind a négy évfolyamon volt fiútanuló is),
- 1991.

A családnevek összehasonlítása

	1938-ban	1991-ben
A tanulók száma összesen:	253	403
Az előforduló családnevek száma összesen:	216	286

Név	1938-ban		Név	1991-ben	
	Az előfordulás			Az előfordulás	
	száma	%-a		száma	%-a
1. Szabó	5	1,97	Nagy	16	4,0
2. Fazekas	4	1,58	Kiss	11	2,7
3. Kovács	4	1,58	Tóth	10	2,5
4. Horváth	3	1,18	Molnár	8	2,0
5. Major	3	1,18	Szabó	7	1,75
6. Szilárd	3	1,18	Kovács	6	1,5
7. Tassi	3	1,18	Pintér	6	1,5
8. Tóth	3	1,18	Mészáros	5	1,25

1938-ban kétszer fordult elő: Balázs, Bánki, Csapó, Eyler, Hargitai, Kádas, Kiss, Kövér, Lévay, Magyar, Medgyes, Németh, Pintér, Sándor, Serfőző, Simon, Solti, Vásárhelyi, Vigh, Weisz.

1991-ben négy Horváth nevű volt az iskolában.

Háromszor található: Balogh, Bartha, Fazekas, Kókai, Papp.

Két-két tanuló neve volt: Bíró, Bóné, Böröcz, Csáti, Fehér, Fodor, Földi, Futó,

Fülöp, Gulyás, Győri, Hegedűs, Honfi, Karsay, Katona, Kedves, Kemény, Kicsi, Kocsis, Kun, Makai, Márkus, Mikó, Oláh, Patyi, Pozderka, Rigó, Sebestyén, Solymosi, Szalai, Szelei, Szilágyi, Tánczos, Tönköl, Urbán, Varga, Vári, Vékony.

A táblázatból megállapítható, hogy a leggyakrabban használt első nyolc név kicserélődött, csupán a Szabó és a Kovács fordul elő mindkét táblázatban. Ugyanakkor az is kiolvasható, belőle, hogy ma is valamennyi név régi magyar családnév: foglalkozásokat vagy tulajdonságokat jelölnek.

A leány keresztnévek változásai

	1938-ban	1991-ben
A leánytanulók száma	253	285
Az előforduló leány keresztnévek száma	70	76

Név	1938-ban		Név	1991-ben	
	Az előfordulás			Az előfordulás	
	száma	%-a		száma	%-a

1. Mária	38	14,62	Éva	16	6,0
2. Erzsébet	29	11,46	Ágnes	14	5,0
3. Margit	23	9,09	Krisztina	14	5,0
4. Ilona	21	8,30	Judit	11	4,0
5. Anna	20	7,90	Erika	10	3,8
6. Katalin	18	7,11	Katalin	10	3,8
7. Éva	16	6,32	Mónika	10	3,8
8. Klára	11	4,34	Orsolya	10	3,8
9. Edit	9	3,55	Ildikó	9	3,4
10. Márta	9	3,55	Andrea	8	3,0

1938-ban nyolcszor fordul elő: Gizella, Magdolna; hétszer: Olga; hatszor: Ágnes, Jolán, Julianna; ötször: Rozália, Sarolta; négyszer: Aranka, Veronika, Vilma; háromszor: Borbála, Emma, Irma, Judit, Piroska, Róza, Valéria, Zsuzsanna.

1991-ben nyolcszor található meg: Anikó; hétszer: Beáta, Edina, Emese, Szilvia, Zsuzsanna; hatszor: Adrienn; ötször: Anita, Csilla, Brigitta, Tímea, Mariann; négyszer: Márta, Petra, Réka, Henriett.

Vessük össze az 1938-as neveket az 1991-ben használtakkal! A táblázatból jól látható, hogy a leány keresztnévek választásában igen nagy az eltérés. Azok a nevek, amelyek 1938-ban az első öt helyet foglalták el, 1991-re hátrább szorultak. A Mária név 55 évvel korábban még az első helyen állt, a vizsgálat évében csak egyszer fordult elő. Ugyanez lett a sorsa a régen második és harmadik helyezett Erzsébetnek és Margitnak is; 1991-ben csak egy-egy lányt hívtak így az iskolában. A régi szép Ilona névre is csak egy lány hallgatott, ötvenöt évvel korábban még huszonegyet hívtak így. A valamikor igen közkedvelt Anna név pedig az iskolában fel sem tűnt. A táblázatban két azonos név található: Katalin és Éva. Az Éva nevet mindkét időszakban a lányok 6%-a viselte, Katalinnak viszont feleannyi lányt hívtak 1991-ben.

Ötvenkilenc évvel ezelőtt a 8. helyen lévő Klára utóbb meg sem található a névsorban. Edit 1938-ban kilencszer fordul elő, de fél évszázad alatt egyre olvadt. A Márta kedveltsége is csökkent: 3, 55%-ról 1,5%-ra. Érdekes az is, hogy 1938-ban két név: a Mária és az Erzsébet adta a leánynevek több mint negyedét (26,1%-át).

1991-ben a legkedveltebb Éva is csak 6%-át adja a neveknek, s hat név foglal el a százalékból olyan arányt, mint régen kettő.

Közkedvelt lett az Ágnes (régén 2,37%, ma 5%), Judit (1,5%-ról 4%-ra nőtt), Krisztina, Erika, Mónika, Orsolya, Ildikó és Andrea. Ez utóbbi hat névvel 1938-ban ebben az iskolában nem neveztek senkit.

A fiú keresztnévek változásai

A Varga Katalin Gimnáziumban csak a hatvanas évek közepétől járnak fiúk, így nem ötven, hanem csak húsz évre visszatekintve tudjuk ezt a változást megvizsgálni.

	1971-ben	1991-ben
A fiútanulók száma:	33	118
Az előforduló fiú keresztnévek száma:	20	43

Név	1938-ban		Név	1991-ben	
	Az előfordulás			Az előfordulás	
	száma	%-a		száma	%-a
1. József	6	18	Péter	10	8,5
2. Attila	3	9	Zoltán	10	8,5
3. Gábor	2	6	Tamás	9	7,6
4. Imre	2	6	Attila	7	5,9
5. István	2	6	Gábor	7	5,9
6. László	2	6	László	6	5,1
7. Péter	2	6	Zsolt	6	5,1
8. Zoltán	2	6	András	5	4,2
9. —	—	—	István	5	4,2
10. —	—	—	Szabolcs	5	4,2

1971-ben egyszer fordul elő: András, Csongor, Emil, Gábor, Géza, Ferenc, Gyula, János, Jenő, Oszkár, Pál, Tamás.

1991-ben négyen kapták a Balázs nevet, hárman hallgattak az Ákos, Mihály, Norbert, Róbert névre, két-két tanulót hívtak Endrének, Ferencnek, Károlynak, Tibornak és Viktornak. A naplóban csak egyszer olvashatók a következő nevek: Ábel, Boldizsár, Dániel, Ervin, Gergely, Géza, Gyula, György, Hunor, Illés, János, József, Krisztián, Lajos, Márk, Patrik, Pál, Roland, Rudolf, Sándor, Sebestyén, Szilárd és Tivadar.

A táblázatot elemezve azt tapasztaljuk, hogy a fiú keresztnévekben is van változás, bár nem olyan nagy, mint a lányokéban. Ugyanúgy, mint a lányoknál, itt is a korábban gyakran használt, kedvelt nevek később alig fordulnak elő. A János név 1971-ben is és 1991-ben is csak egyszer található a névsorban. Az elmúlt húsz évben a József név veszített a legtöbbet népszerűségéből: az 1971-es 18%-os első helyéről az utolsók közé esett vissza, csak egyszer fordult elő. Ugyanakkor a Péter név az 1971-es hetedik helyről az első helyre, a Zoltán az előbbi nyolcadik helyről a második helyre lépett elő.

Az 1971-es rangsor első nyolc nevéből az Attila, Gábor, László, István, valamint a már említett Péter és Zoltán szerepel az 1991-es első tíz között; tehát a nyolc névből hat név megőrizte régebbi előkelő helyét.

SZALAY PÁL

Szenvedélyes igazságkeresés és türelem

Beszélgetés dr. Jan Milic Lochmannal,
a bázeli egyetem professzorával

— *Professzor urat írásai révén ismerik Magyarországon. Kérem, beszéljen életpályájáról, mondja el, hogy mit jelent Önnek személy szerint az arany Prága és Aberdeen.*

— 1922-ben születtem Nove Mestoban, egy cseh kisvárosban, hűséges protestáns család tagjaként, amelyik már az 1781-es Türelmi Rendelet óta reformátusnak vallotta magát. Noha egyáltalán nem vagyok tradiconalista, számomra a reformatori örökség egy egész életre fontossá lett. Ennek tudható be, hogy engem állandóan teológiai kérdések foglalkoztattak. A háború után teológus voltam Prágában, majd Skóciában, a St. Andrews református egyetemen és Bázélben tanultam. Prágában J. B. Soucek, valamint J. L. Hromadka professzorok, Skóciában D. M. Baillie, Bázélben Barth Károly és O. Cullmann voltak a vezetőim Csehszlovákiából való hazatérésem után először a kladnobi gyülekezetben szolgáltam mint segédlelkész, aztán pedig hamarosan (1950) Prágába a Comenius fakultásra hívtak meg. Ott filozófiát, valamint rendszeres teológiát adtam elő és egyben a Husz szeminárium igazgatója lettem. 1968-ban Bázélbe hívtak. Nem volt könnyű döntés elfogadni a meghívást. A Prágai Tavasz időszaka nekem mint teológusnak volt sokat ígérő. A bázelieknek, mindenekelőtt Barth Károly unszolásának tettem eleget — akkor, eredetileg mintegy 7 évre gondoltam. Közben történt, hogy hazámat megszállták a Szovjetek és én többé nem térhettem haza. A bázeli időszakban sok ajtó tárult fel előttem, gyakorlatilag az egész világra: számos egyetemen, minden kontinensen működhettem vendégprofesszorként, egyetemi előadásokra kaptam megbízást. Mégis fájdalmas volt, hogy évtizedekig hazámba és egyházamba nem látogathattam el. Oriási felszabadító tapasztalás volt, amikor aztán 1989 után ez az ajtó is kitérült. Noha azután is Svájcban és az ökumenében maradtam, tettem ezt olyan teológusként, akinek a gondolkodása a cseh reformáció örökségében gyökerezik.

— *Professzor úr kezdetben Kladnóban és Rakovnikban lelkészkedett. Milyen tapasztalatokra tett szert ezalatt?*

— Igen, a gyülekezeti munkát mindig fontosnak tartottam. Sajnos nem működhettem sokáig Rakovnikban és Kladnóban, mivel engem az egyház a fakultáson akart látni. Mindazonáltal ez egy boldog és felejthetetlen időszak volt lelkileg és emberileg egyaránt. Nehéz helyzetben voltunk akkor. Rá voltunk kényszerítve arra, hogy kommunista ideológusok és funkcionáriusok korlátozásai és diszkriminációja ellen viaskodjunk. Mégis, éppen az elnyomás alatt volt mély értelmű az evangéliumot hirdetni. Bizonyára így volt ez Magyarországon is. A keresztyén gyülekezetek a kommunista társadalomban a szabadság szigetei voltak., minden megszorítás ellenére. Például visszaemlékezem, milyen felszabadító volt magára az ateista környezetre nézve is, amikor az ember a temetésén az örökélet evangéliumát hirdette. Világos volt, hogy még az ateizmus idején feltárul Jézus Krisztus üzenete az értelmes, lerombolhatatlan élet

perspektívája — a mi ideig való és örök sorsunkat illetően. Teológiám jellegét ilyen tapasztalatok határozták meg Prágában, de nem kevésbé Bázelen és sok más helyen.

— *Mit tekint Professor úr életműve legfontosabb értékeinek?*

— Mindenekelőtt dogmatikai és filozófiai munkáimat. Bázelen Buri és Ott kollégámmal háromkötetes párbeszédés dogmatikát szerkesztettünk. Számomra még jelentősebb volt a kis Trilógia, három kötet a keresztyénség fundamentumát képező szövegekről, mint amilyen a Tízparancsolat, a Hiszekegy és a Miatyánk. Annak örülök, hogy ez a Trilógia, amelyet eredetileg németül írtam, több európai és ázsiai nyelven is megjelent. Különös öröm a számomra, hogy ezt most magyarul is kiadták. Azonban nem csak publikációk jelentik a munkámat. Mindig igyekeztem a gyülekezettel együtt élni, Svájcban is, ahol mind a mai napig rendszeresen prédikálok. Teológus a nyilvánosság előtt is az egyház iránt elkötelezett ember. Noha van más feladata is: manapság ugyancsak síkra szállni az evangélium üzenete mellett, a szekularizált nyilvánosság előtt. Erre igyekeztem Prágában, aztán mindenekelőtt Bázelen, különösen akkor, amikor váratlanul az egész egyetem kétszer is a rektorává választott. Ezt a hivatalt tudatosan és érezhetően, mint teológus töltöttem be. Olykor arra gondolok, hogy én éppen mint rektor, ismét teljesen lelkésszé lettem: tanúságtételben és lelki-gondozásban ezen a sokrétű közösségen belül, amit számomra az universitas literarum jelent. És, ami engem a legjobban elbűvölt (amin én a legjobban csodálkoztam), hogy engem éppen mint teológust értékelték: ez számomra maradandóan boldogító megtapasztalás volt.

— *Milyen törekvés vezeti Önt kutató- és alkotómunkájában?*

— Azt hiszem, hogy pontosan erre utaltam: az evangéliumot hitelt érdemlően hirdetni, elsődlegesen az egyházban, mert a gyülekezet semmi mással nem pótolható hely, ahol egy hittudós megvetheti a lábát. Nem értem az akadémikus teológusokat, akik az egyházon kívül élnek. Ez a teológiájukat is gyümölcsteleenné teszi. Ám mégis: az egyházból kilépve is érvényes, meg kell kísérelni az embereket az egyházon kívül is megszólítani. Ez egy posztmodern prularista társadalomban egyáltalán nem könnyű. Mégis lehetséges és szükséges — nem mint mindent jobban tudók és vádlók, hanem mint olyanok, akik minden igény nélkül, az embereket a szabadság evangéliumának a befogadására meghívják. Erre törekedtem, és ma is efelé törekszem teológiai munkáimban. Ezért van az öszpontosítás a lényeges szövegekre, de ez soha nem elvont és lekezelő módon történik, hanem olyan meghívásként, amelyik tekintetbe veszi a kor szellemi és kulturális körülményeit.

— *A magyar diákok szerencsések, ha Bázelen tanulhatnak, mivel az tegnap is és ma is az európai hittudomány Mekkája. Professor úr, milyen szemmel tekint Bázelen a magyar ösztöndíjasokra?*

— A magyar diákokat mindig örömmel láttam Bázelen. Ők egy társadalmi kontextusból jöttek, ezt én mindig a szívemen viseltem, s ők ezáltal is a nyugati diáktársaiknak jelentős ösztönzést jelentettek. Sokakat — köztük Önt is — megőriztem jó emlékezetemben. Különösen mély benyomást tett rám dr. Hegedűs Loránt. Doktori értekezését ugyan nem személyesen gondoztam, mivel nekem éppen akkor más feladatomból volt. Am én őt előadásaimról és szemináriumaimról jól ismertem. Egyszerűen meg kell mondanom: ritkán találkoztam olyan koncentrált, nagy tudású és mindenekelőtt elkötelezett teológussal, mint ő. Aki nemcsak tanulta, de élte a teológiáját.

— *Milyen érzés Professor úr, mikor hallgatói között ilyen kivételesen tehetséges diákja akad?*

— Az ilyen hallgatókért az ember mint tanár, mélyen hálás.

— Zinzendorf teremtő, alkotó egyénisége és eredeti alakja a protestantizmusnak. Az általa alapított herrnhuti gyülekezet, a cseh-morva testvérek közössége új színekkel gazdagította az egyház- és szellemtörténetet. Intenzív ökumenikus, missziói és pedagógiai tevékenységének máig kisugárzó ereje van. Egyetért Professzor úr velem?

— Helyeslem, amit mond. Zinzendorf örökségét nagyra értékelem mindazok hangsúlyozásával, amit említett. Noha még fontosabbnak tartom a gyökereit. Például a cseh testvéreket, mindenekelőtt azt a gondolkodót, aki a magyarokat és cseheket összeköti: Comeniust. Tulajdonképpen ő jelentette a kapcsolatot a magyarokhoz. Ugyan hogyan tudnám elfelejteni, hogy a magyar református egyház volt Isten igéjének a hű szolgálója, aki hazámba küldetett, az ellenreformáció viharai után, abból a célból, hogy a protestáns egyház ott újra felépüljön.

— Az ökumenikus segítségnyújtást Szalay Sámuel miskolci püspök szervezte és indította el 1782-ben. Istené legyen a hála, amiért ezeket a szolgálatokat megengedte, és azért is, hogy a XIX. sz. első felében 113 cseh diák tanulhatott ösztöndíjasként Magyarországon, nevezetesen Debrecenben, Patakon és Pápán főiskolásként. Maradjunk továbbra is az ökumenikus témakörnél. Önt 1968-ban Uppsalában a Nagygyűlés az ökumené vezető testületébe választotta, később pedig a Református Világszövetség is. Kérem, szóljon nekünk arról, hogy véleménye szerint nincs az ökumenikus mozgalom — úgymond — átmeneti stádiumban? Nincs-e az ökumenikus mozgalom eredeti törekvéseiben, irányultságában bizonyos változás?

— Igaza van. Az ökumenikus munkát mindig a szívemen viseltem. Hosszú évekig voltam az Egyházak Világtanácsában (mindenekelőtt a Hit és Egyházszervezet szekciójában) és a Református Világszövetségben tevékeny, mint a teológiai osztály vezetője. Olykor megkérdezték: hogy tudja az ember e kettőt összekapcsolni. Az aggodást — mint református teológus — a felekezeti identitásért és az ökumenikus kötelezettség vállalását. De én mélyen meg vagyok arról győződve, hogy mind a két oldal egymáshoz tartozik: mindenesetre a református örökség, mint a cseh reformáció öröksége — ökumenikusan nyitott. Nem felekezeti közömbösségből, hanem épp ellenkezőleg: mivel a reformáció felszabadító felismerése ökumenikus érvénnyel bír. A reformátusoknak teológiai identitásukat éppen ebben a nyitottságban kell érvényre juttatni. Örökségünkhöz való hűség felszabadít a másokkal való találkozásra és párbeszédre. Természetesen egy ilyen út nem könnyű. Életemben sok ökumenikus magasságot és mélységet éltem át. Ma úgy tűnik az út szűkebbé és keskenyebbé vált, nemcsak azért, mivel Rómából hideg szelek fújnak. Az általános kulturális szituáció is nehéz: egyfelől mindenekelőtt a nyugati társadalmakban, a posztmodern relati- vizmus, amely az igazság kérdését nem veszi többé komolyan és mindennek szabad folyást enged. Másfelől, mint erre adott reakció, egy fundamentalista dogmatizmus reneszánsza. Mindkét oldalról eltorzítják a szabadság evangéliumi útjelzőit, akár áltoleráns relativizmusban, akár a törvényeskedő szűk látókörűségben jelentkeznek. Ezért választottam első rektori beszédem témájaként: szenvedélyes igazságkeresés és türelem. Mind a kettőre égetően szükség van, mind az ökumenében és nemkülönben az egyháznak a társadalom keretei között végzett szolgálatában. Bizonyos értelemben ez az én teológiai tapasztalatokra épülő ceterum autem-em: világos tanúságtétel az igazságról és evangéliumi türelem.

— Professzor úr, köszönöm az interjút.

WIRTH ISTVÁN

Vitézi rend a XX. században (1920–1944)

A huszadik század első évtizedében új politikai irányzatok bukkantak fel hazánkban. A polgári radikalizmustól az agrárszocializmusig tucatnyi eszméáramlat kezdett politikai erővé izmosodni. A keresztényszociális szervezetek hazai története 1904. október 23-án Prohászka Ottokár és Giesswein Sándor tevékenysége nyomán fordulóponthoz érkezett. Megalakították a Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetségét. Első elnökük Giesswein prelátus volt. A szövetség 1907-ben létrehozta a Keresztényszocialista Pártot. Szabó István, akit később választókerületéről Nagyatádként emlegetnek, szintén ezekben az években vált a birtokos parasztság országosan ismert politikusává.

A mezőgazdaság ellentmondásai egyre gyakrabban okoztak feszültségeket. A Magyar Gazdaszövetség igyekezett elterjeszteni a fogyasztási és értékesítő szövetkezeti formát. 1905-ben 577, 1915-ben 2060 Hangya Szövetkezet működött az országban. A Gazdaszövetség alapítója gr. Károlyi Sándor fői földbirtokos volt, majd halála után Darányi Ignác töltötte be ezt a posztot. Az első világháború előtti években védővámokat követeltek a magyar mezőgazdaságnak, és megalapozták a mezőgazdasági szakképzést. A mezőgazdasági szociálpolitikával az Országos Gazdaszövetség vezetői közül dr. Czettler Jenő foglalkozott.¹ A vidéki Magyarország nyomasztó gondja volt a több ezer életképtelen törpebirtok és a földtelen mezőgazdasági munkások nagy száma. A világháború éveiben Prohászka Ottokár székesfehérvári püspököt a háborúból visszatérők gondjai foglalkoztatták.

A keresztényszociális eszmekör hazai apostolai 1916-ban birtokreform javaslatot dolgoztak ki. Az indítványt a Magyar Gazdaszövetség 1916. április 13-án tartott közgyűlésén ismertette.² A javaslat értelmében az államnak örökbérleti rendszert kell kialakítani haszonbér ellenében átengedett földekből. Az örökbérleti rendszert a törvényhozás kiterjesztené a hitbizományokra, a tízezer kataszteri holdnál nagyobb egyházi javakra és a közalapítványi birtokra. Az állam az átvett területek közterheit magára vállalja, és egy állandó vegyesbizottságot alakítana: a főrendiház, a magyar királyi Kúria, a Földművelésügyi, a Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium, a kincstár — jogügyi igazgatóság és a közalapítványi igazgatóság küldötteiből. A bérbe vett területekből 15—35 kataszteri holdas kisbirtokok alakítását irányozta elő a terv. Amennyiben az állam által bérbe vett földekhez olyan épületek tartoznak, hogy egy középbirtok kialakítását teszik lehetővé, maximum 350 holdas középbirtokok létesíthetők. Kisbirtokot kaphatnak azok a földműves férfiak, akik a háborúban harctéri érdemeket szereztek; olyanok, akik vagyonukat veszítették a háború folyamán, továbbá akik a polgári életben tanúsított magatartásuk alapján megérdemlik; olyan nők, akiknek a férje a háborúban elesett és gyermekei vannak. Számított a tervezet készítője a külföldről, főként Amerikából visszavándorlók tömegeire.

Középbirtok örökbérletére olyanok támaszthattak igényt a tervezet szerint, akik tisztként vagy önkéntesi jogosultság alapján vettek részt a háborúban, és ott kitüntették magukat. Az örökbérletet az első bérlő egyenes lemenői közül mindig az elsőszülött

fiúk kapják anélkül, hogy testvéreikkel szemben bárminemű megváltás, kárpótlás fizetésére lennének kötelezve. Kivétel, ha a legidősebb fiú esetleg már adományozás útján kapta volna az örökbérletet. Ilyen esetben testvére, azaz apja másodszülött fiára is átszállhat az örökbérlet. Fiú örökös híján leányra nem száll az örökbérlet, kivétel ha az örökbérlet leánya olyan férfi felesége, aki maga is jogosult volna örökbérlet elnyerésére. Egy személynek több örökbérletet birtokolni sehoggy sem lehet. Albérletbe kiadni tilos. Az örökbérlet megszűnik, ha a birtokos örökbérlet méltatlanná válik, bírói ítélettel sújtják bűnügyekben, hazaárulás, felségsértés ügyben. Méltatlanná válik az örökbérlet, ha a területét hatósági felszólításra is műveletlenül hagyja. A gazdaságok működtetéséhez szükséges felszerelés előteremtését a tervezet országos gyűjtéssel szerette volna megoldani. Külön kiemeli a vitézségi éremmel rendelkezők körét, mint legéremesebbeket az örökbérletekre.

Prohászka 1916-os tervezetében szerepel az Amerikából visszavándorlók ügye. A székesfehérvári püspök elképzelései szerint a Monarchia és Németország katonai győzelme után elő kell mozdítani a szétszóródott magyarok visszatelepítését. A főindok az új típusú kötött jogi helyzetű örökbérletek létrehozása, hogy: ezek az emberek nem középkori értelemben harcoltak a királyért, zászlóért, zsoldért, ezek harcoltak a királyért, de harcoltak önmagukért, harcoltak azért, ami az övék, és ha kiderül, hogy nem volt miért harcolniuk, az végzetes következménnyel járhat.

A Magyar Gazdaszövetség határozatában kimondta, hogy saját keblén belül birtokpolitikai bizottságot alakít, hogy az 1848 óta legnagyobb reformot keresztülviigyék Magyarországon. A világháborús vereség lehetetlenné tette a tervezet végrehajtásának kezdeményezését a törvényhozás útján. A Károlyi-féle kormányzat tehetlensége miatt nem hajtottak végre valóságos, a haza védelmében részt vett katonák vitézségét elismerő birtokrendezést. A 133 napos Tanácsköztársaság idején bolsevik típusú kollektivizálás történt. Az új, területében harmadára tömörített országban gyorsan aktivizálódtak a nemzeti megújulás hívei. Prohászka Ottokár püspök, a Gazdaszövetség új elnöke Czettler Jenő vagy a régi gazdaszövetségi vezetők közül Rubinek Gyula, aki a földművelésügyi miniszteri posztot is betöltötte, nem feledkezett meg a hazáért harcolt katonákról, és gr. Ambróczy Gyulával, Gaál Gasztonnal együtt lelkesen támogatták az 1920-as földreformot. Prohászka 1916-ban készített tervezetének szinte minden fontosabb elemét megtalálhatjuk a vitézi telektulajdon típust kialakító rendelkezésekben. A húszas évek nemzeti megújulását irányító vezetők többsége Prohászka Ottokár harcostársai körül került ki. A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának, a kormánypártnak az elnökeként, székes- fehérvári püspökként lehetősége volt küzdeni egy a szociális igazságérzetet jobban kielégítő földbirtok-politikáért.

Az ideiglenes államfővé választott Horthy és környezete kezdettől igyekezett közeposztálybeli érdekeket megvalósítani. IV. Károly hívei, főként az arisztokraták a legitim oralkodóért harcoltak. A szociáldemokraták nehezteltek a Népszava Szerkesztőségének feldúlása és az őket ért atrocitások miatt. Az új rendszer 1920–21-ben a legitimista és szociáldemokrata ellenzékkel vívta a maga kétfrontos harcát.³ Bethlen István miniszterelnöknek sikerült megállapodást kötnie a Peyer Károly vezette szociáldemokratákkal. Az alig 35 éves uralkodó, IV. Károly halála Madeira szigetén a legitimisták hatalmi ábrándjait is szertefoszlatta. Horthy számára ideiglenes államfővé, azaz kormányzóvá választása évében, 1920-ban létfontosságú volt, hogy fokozza a népszerűségét, főként a vidék keresztény szellemű parasztságára számított. Törvény született a földbirtokaránytalanságok megszüntetéséről, vagyis egy korlátozott mértékű földreformról.

A vitézi rend alapítására a földreform keretében került sor. Az új rend nem nélkülözhetette egy életerős tulajdonosi szemléletű birtokos paraszti réteg támogatását. A kormányzóknak kötelességévé vált a világháborúban és a nemzeti hadseregben kitűnt ma-

gyar katonák megjutalmazása. A magyar állam védelmében feddhetetlen honfiak részére a haza el nem múltó halála jeléül ingatlanok adományozhatók akképpen, hogy az adományozott ingatlanhoz meghatározott közszolgáltatások teljesítése fűződik. Az ingatlan így különleges minőséget nyer, vitézi telek néven — írja az 1920. évi 6650 ME sz. rendelet. A vitézi telekadományozás joga az államfőé volt az erre a célra magánosok vagy közösségek által felajánlott ingatlanokból. Magánszemély is adományozhatott vitézi telket, de azt csak a kormányzói jóváhagyás után lehetett átadni az adományozottnak. Az ingatlantulajdonosok saját vagyonukból is alapíthattak saját vagy leszármazottaik részére vitézi telket az érvényben levő öröklési jog megsértése nélkül, és természetesen államfői jóváhagyással. A vitézi telek elidegeníthetlenné vált, megterhelni, haszonbérbe adni, másnak átengedni nem lehetett. A gazdálkodáshoz szükséges hiteleket a vitézi széken keresztül a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége vagy az Országos Hitelszövetkezet biztosította. Ha a hátralékos törlesztési részleteket másképpen behajtani nem lehetett, a vitézi szék a telket zárolta és gondviselőt nevezett ki, akinek jogköre megegyezett a bíróságok által kinevezett zárgondnokéval. A vitézi szék méltányossági alapon a telek haszonbérbe adását is engedélyezhette. A vitézi telek örökösödési rendjét az adomány vagy alapítólevél határozta meg. Ez a dokumentum formai jegyeit tekintve a feudalizmus kori armálisokhoz volt hasonló, leírták benne az érdemre okot adó tettet is. A telket rendszerint az elsőszülött fiúk kapták osztatlanul, a gazdasági felszerelésekkel együtt. Ha az örökhagyó nem rendel- kezett alkalmas fiú utódokkal vagy az lemondott a vitézi telekről, úgy az alapító fiúágából származó férfiak közül az elsőszülöttség rendjében sorra kerülő igényelhetette. Ha nem volt alkalmas férfi utód, úgy az örökhagyó leányának haszonélvezeti joga volt a vitézi szék felügyeletével. Az alapító végrendelete arra is kötelezhette az örökös nő férjét, hogy a vitézi cím viselésével együtt családnéve mellett neje családnévét is viselje kettős családnévként. Természetesen ehhez is az államfő jóváhagyására volt szükség. Az örökös alkalmasságát a vitézi szék állapította meg, szellemi és erkölcsi tekintetben. A vitézi telek tulajdonosa és legközelebbi várományosa az eskü és az avatás után neve előtt a vitézi jelzőt viselhetette. A vitéz rend élén a kormányzó állt mint államfő. Elméletileg államfői mivoltából fakadt adományozási joga, sőt a vitézi székre visszaszállt telkeket újra adományozhatta. A magyar közjog a feudális korban nem csak a királyt ruházta fel birtokadományozási joggal. A nádor kivételes esetben utólagos megerősítéssel harminckét jobbágytelekig és hozzá hasonlóan a kormányzó is adományozhatott birtokot.⁴

A vitézi szék elnökét és tagjait élethosszig választották; tagjai hivatalból a miniszterelnök, a földművelésügyi miniszter, a honvédelmi miniszter és az igazságügyi miniszter egy-egy képviselője, továbbá a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének ügyvezetői igazgatója és az államfő által kinevezett nyolc tag. A vitézek első és egyetlen választott főkapitánya Horthy Miklós volt. Az Országos Vitézi Székek alárendelve működött a nyolc törzsszék, élén a törzskapitánnyal, mellette a segédtszti teendőket a törzsszéktartó végezte. A törzsszékek a Vármegyei Vitézi Székekre tagozódtak, élükön a Vármegyei Székkapitánnyal, akinek a vármegyei vitézi széktartó és egy nemzetvédelmi tiszt voltak a beosztottjai. Külön tanácsadó testülettel rendelkeztek a vármegye köztisztviselőiből. A vitézi járás élén a hadnagy állt, a járás tagjai vitézi családok voltak. A hadnagy tanácsadója a járási szolgabíró volt. A Vitézi Rend 1926-tól egy tagot delegált a parlament felsőházába. 1919-től képviseltették magukat a megyei és városi törvényhatóságokban. A vitéz lehetett tiszti vitéz vagy legénységi vitéz. A tiszti vitézek a telekadományozásnál rendszerint 40—50 hold földet vagy házhelyet kaptak. Az első világháborúban frontszolgáltatást teljesített vagy a nemzeti hadseregben érdemeket szerzett tisztek, tartalékos tisztek kaptak tiszti vitéz besorolást.

A vármegyei vitézi székkapitányságok vezették a nyilvántartásokat. Jász-Nagykunszolnok megye vitézi tisztjei között szerepelt az Országos Főkapitány, vitéz Nagy-

bányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója. A legénységi vitézek telkeinek nagysága különböző volt, három kataszteri holdtól egészen huszonhat kataszteri holdig. Olyan esetekben, amikor önkéntes földbirtok felajánlás történt, az Országos Vitézi Szék intézte a telekkönyvi hatóságnál a járási bíróságnál a vitézi telekké nyilvánítást. Az országos főkapitányi jóváhagyás után a területileg illetékes vármegyei vitézi szék végezte el a birtokbaiktatást. A Vármegyei Vitézi Székek évenként ellenőrizték a telkes vitézek gazdaságait. 1927 folyamán Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében két vitézi telek volt elszámolásra képtelen.⁵ A vitézi szék állandó kapcsolatot tartott az Országos Földbirtokrendező Bizottsággal. A nehéz körülmények között gazdálkodó vitézek számára minden létező kölcsöntörlesztési haladékot igyekeztek elintézni. Különösen tanulságos vitéz Ujhegyi Sándor, egykori megyei székkapitány gazdaságának története. A birtok két részből áll, 37,5 kataszteri hold ingyenes vitézi telekből és 32 kataszteri hold úgynevezett vagyonszállásos területből Besenyszögön. 1930-ra 800 pengő adóhátralék és rengeteg adósság halmozódott fel. A birtokot mintagazdasággá igyekeztek alakítani; gazdasági épületek, vetőgép és traktor voltak a főbb beruházások. 1931-ben 23.196 pengő behajthatatlan adósság terhelte a tisztí vitézi telket. A birtok 37 kataszteri holdas vitézi részét zár alá vették, és visszaszállt a vitézi székre. A tönkrement vitézi gazdaságok dokumentumai az egész korszakban a „bizalmas” iratok közé kerültek.⁶ A nagy álmom, hogy korszerű, helyenként gépesített középparaszti birtokok alakuljanak a vitézi telkeken, nem vált valóra. Különösen a legénységi vitézek többsége kemény gondokkal küszködve élte át a világgazdasági válság éveit. A vitézi rend főszékhatalmossága foglaltatott a fegyelmi ügyekkel. Aki ellen bírósági eljárás folyt ez időben, nem viselhette vitézi címét. Ha a bírósági ítélet elmarasztaló volt, ezt az érintett vitézi névsorból történő törlése követte. Fellebbezési lehetőség az Országos Főkapitányhoz volt. A vitézi rendbe felvételt kérelmező személyről törzslap készült. Tizenöt főbb kérdésre kellett válaszolni. A személyi adatokon kívül a vallás, nyelvismeret, kitüntetések és a frontszolgálat leírása szerepelt. Külön rovatot kellett a kérelmezőnek kitöltenie a forradalmak időszakában viselt dolgairól. A kérelmeket a vármegyei vitézi szék véleményével kiegészítve az országos főkapitány, azaz az államfő személyesen bírálta el. A vitézzé avatás a középkori lovagvá utási ceremóniára emlékeztetett, és a Margitszigeten, Szent István napján igazi látványosságnak számított.

A vitézi rendhez 1940-ben körülbelül huszonegyszáz tartoztak. A telekadományozási kedv a harmincas évek végére csökkent. A gazdasági válság időszakában állástalanná vált vitézekről a székkapitányok és hadnagyok rendszeres kimutatásokat készítettek, hogy üresedés esetén az alkalmazásnál előnyben részesülhessenek. Az Országos Vitézi Szék a negyvenes évek elején gyakran került szélsőjobboldali támadások kereszttüzébe, főként feltétlen kormányhűsége miatt. A vitézi rend a saját elődeinek tekintette Szent István vitézeit a Mileseket, az Anjou-kor és Zsigmond lovagjait, a XVIII. század katonahőseit és a XIX. század háborúiban, szabadságharcaiban kitűnt magyarokat.⁷ Sokat tett a két világháború között történelmi múltunk emlékeinek feltárásáért a rend közlönye, a Vitézek Lapja.⁸ A Vitézi Rendet 1945-ben a fasisztának minősített szervezetekkel együtt a szovjet hadsereg nyomására az ideiglenes kormány feloszlatta.

Jegyzetek: 1. Czettler Jenő: Magyar mezőgazdasági szociálpolitika. Magyar Gazdaszövetség, Bp. 1914. 1087. p. — 2. Agrártörékvések és birtokpolitika. In: Magyar Gazdaszövetség 1916. április 13. közgyűlésének naplója. Magyar Gazdaszövetség, Bp. 1916. 23–33. p. — 3. Ormos M.: Soha Amíg Élek. Pécs, 1990. 94–134p. Zsiga T.: Horthy ellen a királyért. Gondolat, Bp. 1989. 158–177. p. — 4. Wirth István: Vitézi rend. In: IPM 1991./7. 52–54. p. — 5. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Vitézi Székhatalmossági iratai (a továbbiakban JNKSZML) 3709/1927.; JNKSZML Vitézi Székhatalmossági iratai 4513/1928. — 6. JNKSZML Vitézi Székhatalmossági iratai 6721/1930. — 7. 1920. évi 6650 ME sz. rendelet — 8. Scheftsik György: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. 1935. 226–239. p.

SZABÓ ISTVÁN

„Akinek foga fáj...”*

Kaposvári Gyula egy publikálatlan cikkvázlatában az áll, hogy „...ma, amikor Szolnok utcáin lépten nyomon szemünkbe ötlük a jól felszerelt gyógyszertárak egész sora, nehezen tudjuk elképzelni, hogy milyenek voltak az egészségügyi viszonyok másfélszáz évvel ezelőtt. 1799-ben az egész környéken híre járt, hogy patika nyílik Szolnokon is.”

Vélhetően ebből a patikából származik az a bőrkötésű kéziratos könyvecske is, amely a szolnoki Damjanich János Múzeum Történeti Adattárában található, s amelyben „ABC” sorrendben írták be a betegségek gyógyítására használatos módozatokat. A könyv, amelybe egy szakképzett, iskolázott gyógyszerész jegyezte be az alkalmazott receptúrákat, hiteles. Ám a XVIII. század végén, XIX. század elején történt bejegyzések rögzítője arra is figyelmet fordított, hogy a gyógymódok népi variánsait, lehet hogy egyes vélemények szerint a kuruzslás fogalmkörébe úthalható, véleményünk szerint azonban inkább tapasztalatokat összegző gyógyító eljárásokat is lejegyezze, rögzítse. Keverednek a tudott és hitt, a hatékony és babonás eljárások, melyek szétválasztása szakember feladata.

Egy biztos. Kutató gyógyszerész látott benne elemezhető adalékokat.

A példatárból az egyik leggyakrabban előforduló betegséget, a fogfájást mutatjuk be, a kis könyvecskében szereplő vonatkozásaival.

Amiről 1886-ban a „JÓ EGÉSZSÉG ÉS HOSSZÚ ÉLET TITKA” (ARANY TANÁCSOK ÉS SZABÁLYOK A TESTI-LELKI ERŐ ÉS EGÉSZSÉG FENNTARTÁSÁRA) című szentenciáiban VAJDA János azt közli verses formában, hogy:

„...Ha fogaid épek, tiszták és fehérek,
Bizonyosága ez, hogy romlatlan a véred.
De ha szádnak is jól nem viseled gondját
Ha elhanyagolod, sok fájdalmat hoz rád.

Minden evés után mosd ki jól kefével,
Mert ami ott ragad, kiváltképp húsétel,
Megrohad és ettől lyukad a fog csontja,
S egy beteg fog oszt a többit megrontja.

Igen hideg ital s kivált forró éték
Külön is ártalmas a fog lemezének.
De egymásután és hirtelen közvetlen
Véve be, már épen nagy a veszedelem.

* Arany János: A hamis tanú című versének részlete

Találd el mindennek kellő hőmérsékét,
Íze jobb és több lesz benne így az érték.
Melegen jó leves és a hús mártása,
Forrón megártanak, kenyér, tészta, kása."

A könyvecske tulajdonosa is legalább olyan fontosnak tartotta 1807. 10. Febr.-i kézjegye szerint a fogak és fogíny ápolását, tisztítását, mint a neves költő jó háromnegyed századdal később. Sőt ő, mint mesterségének gyakorlója, még el is igazít tekintetben, hogy hogyan állítsuk elő a fogtisztító szert.

„FOGTISZTÍTÓ POR

Krétát vakarni, 's egy kevés szegfűvet közibe tenni, reá erős égett bort önteni, azt meggyújtani, hadd égjen míg magába el nem alszik, annakutánna meg szárítani, és azzal kell a fogakat dörögni, igen fehéren fogja tartani."

Egy másik fogtisztítónak, melyről azt állítja, hogy „íny erősítő, és egyszersmind fog fájást is elállító Likvorium” a pontos gyógyszerészeti adalékait és arányait is közli:

F.

Fog tisztító, Iny erősítő, és egyszersmind
fog fájást is elállító Likvorium

R. 8. Lap. Pomicis

Creem: Feni aa 3ij
F Rad: Decos flor.
- Punn. Myrrha aa 3ß.
- Corall: rubros: 3ij
- Alum: uffi
- Coccionetted. aa 3ß.
- Laccæ florend gr. xiii.
- Casioophilloid gr. ix
Mellis Rosar: 3ij
M. F. Elect. D. ad flor.
Iny Iny erősítő Likvorium
1807. 10 Febr

D. v. Széplaki.

A D.v. (=Darvas) SZÉPLAKI által ajánlott fogtisztító és inyerősítő készítményhez még azt is hozzáfűzi, hogy „Ezzel kell a fogakat 's inyeket meg dörögni, 's egy darabig rajtok hagyni, napjába egyszer v. kétszer, ki öblítvén előre a száját 's fogait meg mosván”.

Ha mindezek ellenére is beleáll a fogba a fájás, arra többféle javaslattal is él. Az egyik így hangzik:

1. Fekete gyopárt /:tótul Lobótka:/ gyökerestül együtt, az egyes fűvet szálával és virágjával /:melly viola színű:/ öszve vágva egy kis tsuporba vízbe meg főzni, és a Levét a minő melegen el szenvedhetni a szájába szedni, a fájos oldalra. NB.: BETKONE javasolta hogy neki régtől fogva a foga fájásátul az ortzája is egészen meg volt dagadva, es semmi se használt, hanem ez.

2. Apro bojtorjannak fűvit gyökerestül öszve vágva vagy csak tördelve egy kis

tsuporba borba meg főzni, 's rajta tartani. Ezt javasolta az öcsém DARVAS János Hajduja, Miska, es próbáltatott is haszonnal.

3. Oleum Cajaputa az Apatikából használ, ha gyapotkára tsepegtetve az odvas fogba tegyed. Ezt magam is másokon próbáltam.

X a e g	x a e g
X i n u	x i n u
X f k l	x f k l
X b d r	x b d r
X p g a	x p g a
X m q s	x m q s
X.	x.

Végy a ló lábából ki húzott patkó szöveget, add a fog fájós embernek abba a markába, a mely ódalon a fog fáj. még pedig úgy fordítsd a markába a szög végít, hogy napkeletre tzeolozzon, hadd szorítsa a markába, es a szög ott hadd melegedjen meg.

Es vidd a beteget egy ajtó küszöbe mellé, de úgy állítsd hogy napkeletfele essen az ortzája es a markaba valo szög hegye is ugyan napkelet felé állyon es hogy nézhessen a beteg az ajtó fél fának ódalára.

Te pedig addig mig a beteg úgy áll, es a markába a szög meg melegszik: addig ird egy kretával vagy inkább plajbászszal az ajtó köz oldalára a minő magason fel éred ezeket a betüket mellyek oda fel irattattak.

Azután végy egy kalapátsot a kezedbe, vedd ki a markából a patkó szöveget, kezdjed az első betübe verni, de ne méllyen, háromszor ütven meg két rövid egy hosszabb ütessel. Es tudakozd: fáj e még? Ha fáj, huzd ki onnan, verd sorba a többibe, mindenik verés után, ugyan azt kérdezven ha fáj e még.

Fogsz találni olyan betüre a mellyen a fog fájás elmúlik es akkor örökösen verd abba a be."

A tételesen felírt és összeállított fogápolószer vizsgálatát, az összeállított fogpaszta adalékainak arányát napjainkban, amikor a TV és rádió újabb és újabb csodaszereket reklámoz, olyanokat, amelyet „öt fogorvos közül tíz” is javasol, egy szakértő hitelesítheti és benevezheti a szert-port-fogpasztát bármilyen fogkrém vetétkedőre.

Véleményünk szerint ugyanis a szer lényege az, hogy az illető odafigyeljen arra, hogy száját valamilyen ártalmatlan szerrel — ha mással nem, tiszta vízzel — étkezés után kiöblítse, tisztán tartsa. A magyar parasztságnál ezt a célt szolgálta és szolgálja a fertőtlenítő hatású, munkakezdést is serkentő hajnali korty pálinka, a földek végébe ültetett igénytelen alma-körtefa termése, amely nyáridőszakban nemcsak üditett savanykás termésével, de egyet-egyet elragcsálva, az ebédnek azokat a húsmaradékait is eltávolította a szájból, melynek ártalmosságára a fentebb idézett *Vajda* János is felhívta verses ajánlatában a figyelmet.

De jól jöttek ezek a népi szájápolási ismeretek olyan szorító körülmények között is, mint a hadifogság „lefokozott” életszínvonala, ahol — mert az egészség megőrzése, védelme érdekében a száj, a fogazat rendbetartására is alapvető szükség volt — egyesek, kissé talán járatosabbak az egészségvédelem, vagy a „vegykém ismeretek” terén, meg tudták oldani társaik számára is a tisztálkodás e területére utalható hiányainak pótlását. S mint ahogy egy volt első világháborús szolnoki hadifogoly, Winter András feljegyzéseiben meg is örökítette, egy Berzseni Laci nevű fogolytársa és egy Pruscha nevű közös hadseregbeli cimborája egymással társulva a szibériai lágerekben valóságos „fogporgyárosok lettek”.

TORDAY ZSIGMOND

Jó egészség és jó teljesítmény

A modern sporttáplálkozásról

Statisztikai adatok szerint a megbetegedés és a születéskor várható élettartam szempontjából hazánk az európai rangsor végén foglal helyet. Eszerint a Magyarországon született csecsemők már mintegy tíz évvel rosszabb élethosszesélyekkel jönnek a világra, mint a skandináv államokban, Japánban és az Egyesült Államokban. A megdöbbentő különbséget számos tényező okozza, ezek között is kiemelkedik a helytelen életmód és táplálkozás.

A hagyományos magyaros táplálkozás legfőbb rendellenességei az 1. táblázatból ismerhetők meg. Mindezek számos, az életet megrontó és megrövidítő betegséget vonnak maguk után. (elhízás, magas vérnyomás, cukorbetegség, hiperkoleszterinémia, érlemeszesedés, vastagbél daganatok stb.).

Az évtizedek óta meggyökeresedett táplálkozási anomáliák (rendellenességek) megszüntetése bár sürgető feladat, csak lépésenként történhet meg. A korszerű táplálkozásra való nevelést a csecsemőkorban, sőt már a terhes tanácsadásokon kell elkezdni, és nem kisebb energiával folytatnia a gyermek- és felnőttkorban, egészen az idős korig. Csak így érhetjük el, hogy a táplálkozási hibák miatti káros hatásokat fokozatosan kiküszöböljük. Kezdettől fogva törekednünk kell a helyes táplálkozás 2. táblázatunkban ismertett komplex feladatainak teljesítésére.

E szinte minden fontosabb témát felölelő feladatkör teljesítése számos részkérdést ölel fel, melyek közül a legfontosabbakat a 3. táblázatban ismertetjük.

A korszerű táplálkozáshoz hasonlóan — elsősorban ismerethiány miatt — a sporttáplálkozásban is számos anomália tapasztalható. Ezek azonban, a korszerű táplálkozással kiküszöbölhetők, ezáltal joggal várható jobb és hosszabb élet, a helyes sporttáplálkozás pedig eredményesebb sporttevékenységben mutatkozik meg.

Az optimális sporttevékenység feltételei:

- optimális edzésprogram,
- optimális táplálkozás,

melyeket nagymértékben képes befolyásolni az

- optimális (erős) immunitás.

Ezek közül elsősorban a korszerű sporttáplálkozás témakörét fejtem ki bővebben.

Michael Colgan, a sporttáplálkozás egyik legnevesebb kutatója írja egyik könyve bevezetőjében: „Senkinek sem kellene nagy adag vitamint, mineráliát vagy aminosavat bevennie mindaddig, amíg nem konzultál a sporttáplálkozásban jártas orvossal”. Ilyen orvos azonban nagyon kevés van, s a szomorú a dologban az, hogy még őket sem kérdezik meg.

Az optimális testfunkciók biztosításához egy atlétának közel hatvanféle anyagra van szüksége. Egyesekből sokra (O₂, H, C, N, S), másokból közepes mennyiségre (Ca, Mg, K, P, Na, chlorid), ismét másokból kis illetve végtelen kis mennyiségre (nyomelemek, vitaminok, kofaktorok, esszenciális aminosavak és zsírsavak). Az esszenciális tudományos zsargon, azon tápanyagokat jelenti,

- amelyeket a kellő mennyiségben kell fogyasztani (egyébként a funkció károsodik),
- amelyeket a szervezet nem képes elegendő mennyiségben vagy egyáltalán előállítani,
- amelyeket a fentiek miatt diéta segítségével kell felvenni.

A hangsúly a hozzárendelt mennyiségen van, mert például a túlzott hús- és tejtermékfogyasztás nagymértékben felelős a rák, szívbetegségek, érelmeszesedés, diabetes, osteoporosis és obesitas gyakori előfordulásáért. Az egyes táplálékok fontosságát és arányát ábrázolja az USDA (US Dept. of Agricultura) táplálékpiramisa, melynek bázisán a magvak, gabonafélék, feljebb a zöldségek, majd a gyümölcsök mint az egészséges táplálkozás alapjai, felül a húsok, tejtermékek, az ún. „minor foods” (kevésbé jelentős, kisebb mennyiségben fogyasztandó) termékek szerepelnek.

A modern táplálkozás első alapelve a **szinergia** (a táplálékok csak egymás közötti sokszoros interakció formájában működnek). Ez a multiplex interakció a biológiai funkciójuk alapja (például a D-vitamin kontrollálja a Ca és P anyagcserét). A szinergia következménye, hogy ha már egyetlen táplálék hiányzik vagy kevés, mások sem képesek tökéletesen ellátni élettani funkciójukat.

Az emberi szervezet nemcsak küllemében, lelki tulajdonságaiban különbözik egymástól, de **biológiailag is egyedi**, ezért a sport és táplálkozási programoknak is egyénre szabottnak kell lenniük. Tápanyagszükségletünk tehát individuális. Az Amerikai Egyesült Államokban használatos RDA (diétás ajánlás) átlag egyénre vonatkozik, ezért a sportoló maximális teljesítményének elérésére nem használható.

Az aktuális táplálék szükségletet az életstílus és környezeti faktorok is nagyban befolyásolják. **Életstílus dinamika** alatt azt értjük, hogy az ételek minősége, dohányzás, alkoholfogyasztás, környezetszennyeződés, gyógyszerelés, munkavégzés, a tréning intenzitása, életkor és még sok más tényező drámai módon képes megváltoztatni az egyén tápanyagszükségletét. Például ha egy atléta meghatározott táplálkozási program mellett csúcsmódot ér el, egy elkezdett intenzívebb tréning-program gyors hanyatlást eredményezhet, tehát meg kell változtatni az eddig bevált táplálkozást.

Pontosság vagy tökéletesség („Precision”) elve szerint az egyénnek a szervezete optimális működéséhez minden tápanyagból speciális mennyiségre van szüksége. Ha valamelyikből többet vagy kevesebbet fogyaszt, egyenes következmény a sportteljesítmény csökkenése. A toxikus adag néhány vitaminnál az RDA által ajánlott mennyiség 5–10-szerese, míg másoknál (A-vitamin, króm, szelén) ennél jóval kevesebb. Az interakció radikálisan megváltozik, ha egy-egy anyagot túlzott mennyiségben viszünk be (például a túl sok cink a vas-anyagcserével interferál, míg a túlzottan sok esszenciális zsírsav bevitele a szervezet E-vitamin-pooljának csökkenését idézi elő). A rendszeresen edző sportolónak bizonyos tápanyagokból fokozott a szüksége (pl. E-vitamin, króm). A szmogos környezetben élő egyénnek több A-vitaminra és egyéb antioxidánsra van szüksége, mint a tiszta levegőben élőknek.

A korszerű táplálkozás utolsó fő alapelve a **fiziológiás dinamika**. Ez azon alapul, hogy a tápanyagok hatása, a gyógyszerekkel ellentétben, nem gyors. Ahhoz, hogy hatás

mutatkozzon szükséges, hogy az egész test-rendszer megújuljon, azaz meg kell várni, hogy a megjavult táplálkozási környezetben új sejtek képződjenek. Egy új, tudományosan kialakított táplálkozási programtól tehát nem várhatunk gyors eredményt. A legrövidebb eredményt ígérő táplálkozási program atlétáknál mintegy hat hónap.

A szervezet legfontosabb tápanyaga a **tiszta víz**. Az optimális teljesítmény elengedhetetlen feltétele, hogy a szervezetet folyamatosan töltsék fel vízzel. Ha a víz hiányzik, a teljesítmény

- a túlhevülés,
- a kémiai egyensúly megbomlása és
- a dehidráció következtében jelentősen csökken.

Az emberi szervezet működéséhez számos elemre van szükség. A sportolók maximális teljesítményéhez még inkább.

Az élelmiszerek feldolgozása során nagyon sok tápanyag elvész, főleg a vitaminvesztés jelentős. Az egyedüli helyes út a táplálékpiramis szerint is legfontosabb **zöldség és gyümölcs** megfelelő módon való élvezete az, hogy elsősorban frissen fogyasszuk azokat és ne feldolgozva.

Az optimális sportdiéta egyik alapja a zöldségfélék mellett a **teljes kiőrlésű gabonák** fogyasztása. Ezek által jó adag **rostot** is viszünk a szervezetbe. A jelenlegi igen kevés rostfogyasztás komplementálása az egészséges szervezet működésének feltétele, az obstpáció és colon carcinoma megelőzése és a szérum koleszterinszint alacsonyabb szinten tartása végett. Sportolóknál a rostfogyasztás a szervezet zsírtartalmának csökkentésére és a vércukor stabilizálására is szükséges. A legjobb eredmény érdekében napi 40 g rost fogyasztását ajánlják az atlétáknak, amely egyaránt tartalmaz oldható és oldhatatlan rostokat az alma pektinjétől a zabkorpa és búzakorpa hemicellulóze és cellulóze tartalmáig.

Feltétlenül kívánatosnak tartják az új hullám „**junk food**”-jának kerülését (ilyen például a dupla szalonnás sajtos burger).

Egy sportolónak minimális a **zsírszükséglete**. Csupán esszenciális zsírsavakra van feltétlen szükségük (linolsav, linolénsav), a többi zsírt kerülniük kell. Ennek érdekében:

- a telített zsírokat eliminálni kell a diétából;
- fő energiaforrásként az extra virgin (préselt és nem feldolgozott) olíva olajat ajánlott fogyasztani;
- heti két alkalommal javasolt hidegvízi halételek (lazac, pisztráng, makrell, szardínia) fogyasztása;
- a napi zsírfogyasztást az összkalória 15%-a alatt kell tartani.

Néhány szabályban össze lehet foglalni a sportoló **szénhidrát fogyasztásával** kapcsolatos követelményeket is.

- tanácsos közvetlenül a verseny után szénhidrát-kiegészítő italt fogyasztania (amely kb. 200 glukóz polimert tartalmaz, kevés glukózzal és fruktózzal);
- a sportoló egész nap folyamatosan egyen kis mennyiségű szénhidrátot;
- főleg alacsony glikémiás indexű szénhidrátokat fogyasszon;
- használjon glikogén-pótló italokat, melyek főleg glukóz-polimereket tartalmaznak, kevés fruktózzal kiegészítve;
- a verseny előtt három órával fogyasszon habituálisan 100g komplex szénhidrátot

— a gyakorlás vagy verseny közben fogyasszon 5—10% szénhidrátot tartalmazó italt, ebből óránként körülbelül egy liternyit.

Minél nagyobb az izomzat glikogén-készlete egy hosszú, nehéz verseny előtt, annál jobb a teljesítmény. A glikogén raktár feltöltése speciális stratégia, melyet csak a verseny előtt szabad használni, ez ugyanis, ha megfelelően alkalmazzák, az izomzat jó feltöltését eredményezi. Hatása nem maradhat el.

Míg a zsírok és szénhidrátok a szervezet tüzelőanyagai, azaz energiaforrásai, addig a fehérje a fő építőanyaga. Az RDA egy közepes testi munkát végző egyén számára testsúlykilogrammonként napi 0,75g fehérje bevitelét tartja szükségesnek. Mivel a sportolás során az intenzív izomműködés és nem kevésbé az izzadás miatti fehérjevesztés pótlólagos fehérjebevitelt igényel. A kérdés az, mennyi legyen ez a fehérjemennyiség. Vizsgálatok szerint a szervezet említett működése a fehérjebevitelt másfél- két és félszeresére emeli. A fehérjeigény azonban individuális, illeszkedik az edzésprogramhoz. A többlet fehérjebevitel egymagában nem stimulálja az izomzat növekedését. Az izomzat gyarapodásának a kulcsa az intenzív és tartós tréning. Ha valaki rendszeresen olyan nagy mennyiségű fehérjét fogyaszt, amely a hypothalamus növekedését idézi elő, nagy fenekű hájpacni lesz belőle, bár izompacsirta szeretne lenni.

Mint ismeretes, a fehérje építőkövei közül az esszenciális aminosavakat a szervezet nem képes szintetizálni. Ezeket táplálékkal kell a szervezetbe bevinnünk. Ebből a szempontból a legértékesebb a **savó koncentrátum és tojásfehérje**, amelyek az esszenciális aminosavaknak csaknem 100%-át tartalmazzák. A sportolók szokásos fehérjeforrása azonban a **hús**. A sertés és újabban a marhahús helyett is a fehér húsokat (pulyka, csirke) részesítik előnyben, elsősorban alacsony zsírtartalmuk miatt. Azonban ezeknél is jobb a tengeri hal, kagyló és tojásfehérje, mert alig vagy egyáltalán nem tartalmaznak zsírt. A növényi fehérjék egy része szintén gazdag esszenciális aminosavakban. A hüvelyesek, elsősorban a szójabab, dióféleségek és gabonafélések különösen jelentősek ebből a szempontból.

A legondosabban összeállított diéta sem biztosítja azonban legtöbb sportoló fehérjeszükségletét, ezért van jelentősége a **fehérje szuplementációnak**. A fehérje kiegészítők három formában készülnek:

1. Intakt proteinek, mint a kazein (a tej fő proteinje), lényegében sok összekapcsolt aminosavból képződött polypeptidek;

2. Hidrolizátumok (enzim emésztő hatásának kitett intakt proteinek), melyek végső terméke a dipeptid, tripeptid és aminosav; végül a

3. Szabad formájú aminosavak.

Kutatók ma is vitatkoznak azon, hogy melyik fehérjeforrás a leghasznosabb a szervezet számára. Az intakt proteinekre vonatkozó legjobb érv az, hogy az ember béltraktusa az évmilliók során úgy alakult, hogy a fehérjét ilyen formában kapja és emészt meg. A hidrolizátumok mellett szól az a tény, miszerint az előemésztett fehérje sokkal könnyebben szívódik fel és hasznosul a szervezetben. A szabad formájú aminosavak előnye, hogy fix kombináció helyett individuálisan kombinálhatók. Annyi bizonyos, hogy legjobban a hidrolizátumok abszorbeálódnak, tehát elsősorban a di- és tripeptideket tartalmazó hidrolizátumok használata kívánatos. A második választás azonban az intakt fehérjék és proteinkoncentrátumok. Legjobb fehérjeforrásnak a tojásfehérje (tojás-albumin) és a tejsavó fehérjéje (kazein) számít, ezek keveréke ajánlható elsősorban. A szabad formájú aminosavak nem váltották be a hozzájuk fűzött reményt.

Kivételt az elágazó láncú 3 aminosav (leucin, izoleucin és valin) képez. Ezek ugyanis döntő szerepet játszanak az izomtömeg megtartásában. Ha ezen aminosavakat az intenzív tréning előtt 1—2 órával fogyasztjuk el, megtakarítják az izomzat saját elágazó láncú aminosavait és a tesztoszteront. Egyben növelik a tréning utáni tesztoszteron-szintet, azaz valódi anabolikus hatást fejtenek ki.

Az optimális sportteljesítmény nem elhanyagolható feltétele az **erős immunitás**. A barcelonai olimpia előtt 52 amerikai sportoló esett ki a felkészülés során infekciók (fertőzések), egyéb betegségek miatt. A versenyek során többen elmaradtak az elvárt teljesítményüktől, szintén betegség, azaz gyengült immunitás miatt. Közismertek hasonló esetek magyar sportolók körében is.

Gyakran teszik fel a kérdést: „**Mi az edzések célja?**” A legkézenfekvőbb válasz: „**Egészségesnek maradni**”. Ehhez azonban sok hónap munkája szükséges, rendszeres edzés, melyet nem szakíthat meg betegség vagy sérülés. Tapasztalat szerint a túlzottan intenzív edzés gyengíti az immunitást, mely azonban javítható speciális tápanyagokkal, amilyen a C és E-vitamin, szelén, cink, béta-karotin, Q10, elágazó szénláncú aminosavak, glutamin stb. Az immunitás javítását szolgáló egyéb tápanyagok: folsav, B1, B2, B3, B6-vitamin, pantotensav és króm. A diéta zsírtartalma csökkenti az immunitást, míg a savó formájában bevitt fehérje növeli azt. Az a helyes, ha az optimális immunitás elérése érdekében is a tudományosan kidolgozott táplálkozási programra irányítjuk a figyelmet

1. táblázat

A hagyományos magyaros táplálkozás legfőbb rendellenességei

- a túl bő kalória,
- a túl sok zsír, állati fehérje, cukor, só és végül
- a túl kevés rost, növényi fehérje, komplex szénhidrát fogyasztása

2. táblázat

A helyes táplálkozás feladatai

- Biztosítsa a szervezet mindenkori működéséhez szükséges energiát.
- Gondoskodjon a munkaképesség és életkedv mint a jó egészség előfeltételeinek megőrzéséről.
- Csökkentse a helytelen diéta okozta betegségek kockázatát.
- Lassítsa az öregedést.

3. táblázat

Feladataink a korszerű táplálkozással kapcsolatban

1. Étkezzünk változatosan.
2. Törekedjünk ideális testsúlyunk megtartására, illetve elérésére.
3. Kerüljük az étkezési kilengéseket.
4. Kerüljük a túl sok állati zsiradék és koleszterin fogyasztását.
5. Együnk sokkal kevesebb cukrot és minél több komplex szénhidrátot.
6. Jelentősen emeljük a rostfogyasztást.
7. Fogyasszunk kevesebb állati, több növényi fehérjét.
8. Amennyire lehet, mérsékeljük a sófogyasztást.
9. Ha alkoholt fogyasztunk, azt csak mértéketesen tegyük.

MADARAS LÁSZLÓ

„Mesterségek művészete”

Népművészet Jász-Nagykun-Szolnok megyében – állandó néprajzi kiállítás a szolnoki Damjanich János Múzeumban

„A régészetet és a néprajzot régóta rokontudományként ismerők...” — kezdi T. Bereczki Ibolya régészeti állandó kiállításunkról írott tanulmányát. (Jászkunság 1996. december) Ehhez az ismerős ismerők köréhez tartozónak vallva magam próbálom néhány gondolatomat megfogalmazni az április 16-án megnyílt népművészeti kiállítás megtekintése és a szép kiállítású leporellója elolvasása alapján.

Mindenekelőtt a régészeti és népművészeti (később néprajzi) kiállításokat összefogó gondolatiságot kell megemlítenem. Minden bizonnyal a hosszú évtizedek együttműködése, a sok-sok beszélgetés, a „közös hang” megtalálása eredményeként, a két önálló, nagy múltú tudományág egy szoros alapgondolat mentén építette fel állandó kiállításait. S ez talán úgy fogalmazható meg, hogy megpróbáltuk — régészek, néprajzosok — a mindenkori népi valóságot abban a lakókörnyezetben-munkakörnyezetben bemutatni, amelyben a kor embere élt, lett légyen az kr. e. a neolitikumban vagy a bronzkorban, vagy kr. u. a jászok és kunok háza táján, vagy az Alföld XVII—XX. századi néprajzi kistájain. A bennfentesek tudják, hogy a kiállítás folytatásaként lakásbelsőkkel, településrészletek makettjeivel fogunk találkozni, s ezek olyan tárgyakkal lesznek berendezve, amelyek „népművészeti szépsége” semmivel sem lesz kisebb esztétikai értékű, mint a most átadott kiállítás csodálatos tárgyainak.

A néhány nappal ezelőtt megnyílt kiállítás is sok-sok szállal kötődik ahhoz a néplethez, melyet hosszú évtizedek gyűjtőmunkájával adatoltak, figyeltek meg, s vetették össze a történeti néprajzi adatokkal a megyében dolgozó néprajzos kollégáink. Ennek a gyűjtő, majd feldolgozó munkának a legfontosabb és egyben leginkább látványos eredménye volt a „Szolnok megye népművészete” c. reprezentatív kiadvány. Most idéznénk a kötet bevezetőjéből néhány rövid mondatot, melyek a népművészeti kiállítás alapgondolataiként is felfoghatók: „Képben, rajzban, leírásban minél több tárgyi emléket kívánunk hozzáférhetővé tenni... A tárgyak mellett közreadja — mármint a kötet — ... a szakkiadványokban rejtőző, részben újonnan összegyűjtött ismereteket.”

És itt léptünk most egy nagyon nagyot!

Nem csupán egy gyönyörű — ám a nagyközönség számára nehezen hozzáférhető — könyv, hanem a mindenki számára látható kiállítás mutatja be megyénk, a Jászság, a Kunság, a Tiszafüred környéke, Szolnok környezete legszebb népművészeti értékeit.

Hiszen a tárgyak ugyanazok!

S ez az a pont, ahol néhány mondatban magáról a kiállításról is szólanunk illik. Kiállításunk — mert a szerző úgy gondolja, hogy a régésznek a néprajzi kiállítás, az újkortörténeti kiállítás, egy képtár ugyanúgy a sajátja, mint kicsiny kutatási területe (esetleg ezt a szemléletet lehetne muzeológianak hívni) — két nagy egysége a faze-

kasság és a szücsmesterség. Mindezt egy mezőtúri fazekas- és egy nagykunsági szücsműhely felállításával mutatják be a rendezők. A fazekasműhely maga a csoda. Mindent megtalálunk benne. Ott a korong, a fazekas legfontosabb munkaeszköze. Láthatjuk a félkész árut, s az étetésre váró cserepeket a kemencében. Az a kis „ablak”, melyben egy zöld mázas butella áll, maga az intimitás, a műhely kívülállók által soha nem látható zuga.

S hogy ez népi kerámia miképpen kapcsolódik a régműlthoz, egy egész vitrin mutatja be a látogatóknak. Ha valaki veszi a fáradságot, hogy a régészeti kiállítás török kori és magyar késő középkori vitrinjének anyagát összeveti a népművészeti kiállítás „történeti vitrinjének” anyagával, valamint néhány kiállított késztermékével, meg fogja találni a kapcsolatot a késő középkor és az újkori paraszti agyagművészet (mesterség!) között.

A kerámia közvetlenül kötődik a régészethez.

A „Szücsmesterség csodái” a régész számára a történeti korokban csupán egy-egy textil-, bőr-, selyemmaradvány formájában „fogható” meg. Éppen ezért állunk nagy érdeklődéssel és figyelemmel e gyönyörű munkák előtt. Itt láthatjuk mindazt, ami nem maradt meg, vagy amelyek motívumait csupán a csontfaragásokon és a fémtárgyakon keresztül ismerhet meg egy-egy régész. A tárgyak külön-külön darabonként, s látványként együttesen is önmagukért beszélnek. A berendezés pedig eligazít a mindennapok nehéz, izdassággal bőven öntözött munkafolyamataiban.

Külön is meg kell említenünk a kiállítás — szubjektív megítélésünk szerint — leggyönyörűbb darabját, azt a női kisbundát, melyet Mezőtúrról gyűjtöttek, s 1906-ban készült. Alig hihető, hogy hasonló darab ma magyarországi múzeumban látható. Kiállításunk egyik büszkesége ez.

Eddig egy szót sem szóltunk még a kiállítótér közepét kitöltő vitrinsorról, melyben a jász, a kun viselet mellett megtaláljuk a szolnoki paraszt-polgári viselet jellemző tárgyait bábukon bemutatva.

Igy lesz teljes a kép.

Híven a paraszt-polgári viselet bábukon történő bemutatásán túl, egy kicsiny enteriőr egy korabeli varrodába is elvezet bennünket. Találkozik itt a klasszikus paraszti ízlés a városi iparossággal, s ez a találkozás alakítja e korszak paraszt-polgári ízlésvilágát.

Itt abba is kéne hagyni az új kiállítás bemutatását. Természetesen el kellene mondani a rendezők munkájának méltatását, de a szerző azt gondolja, van még további üzenete is ennek a kiállításnak. Ez az üzenet — maga a szemléletmód, ahogy megalkották a tárlatot — már interdiszciplináris üzenet. Mi régészek gyakran tesszük fel a kérdést a kultúra fogalmának meghatározásakor: ... „és mi van a népművészettel?” A válaszok persze különbözőek. Magam az avar kor kapcsán foglalkoztam ezzel a kérdéssel, meg lehet-e fogalmazni, ki lehet-e mutatni a népművészet meglétét olyan történeti korokban, melyekben sok-sok minden nem kutatható (népmesék, dalok, mondák, szöttesek, hímezések stb.). De mindezek valamilyen formában „tárgyasulnak”, megjelennek. Csontokon bekarcolva, fémeken trébelve vagy öntve, esetleg a temetkezési szokásokban. Ráadásul a mindenkori társadalom különböző rétegeire jellemzően, esetleg elkülönülve. (Végig kellene gondolni, hogy mit is jelent az, ha a művészeti elemek mondjuk a legfelső társadalmi rétegben nem ugyanazok, mint a falvak népének kultúrájában.) Ha minden társadalmi rétegben egyformán jelennek meg a motívumok, akkor nem csupán a teret töltik ki, hanem jelentést is hordoznak, s így egyáltalán nem

mindegy, mit is karcolnak be, öntenek ki a tárgyakon — ekkor már beszélhetünk egész társadalmat átfogó népművészetről.

A Damjanich Múzeum népművészeti kiállítása kitűnő példa arra, hogy a XVII—XIX. században a falu—a város, a paraszt—a polgár „népművészete” miképpen hatott egymásra, miképp kapcsolódott egymáshoz. Ha mindezt történeti síkon gondoljuk végig, kiállításunk rendezői történeti-módszertani tanulságokkal is szolgáló kiállítást készítettek.

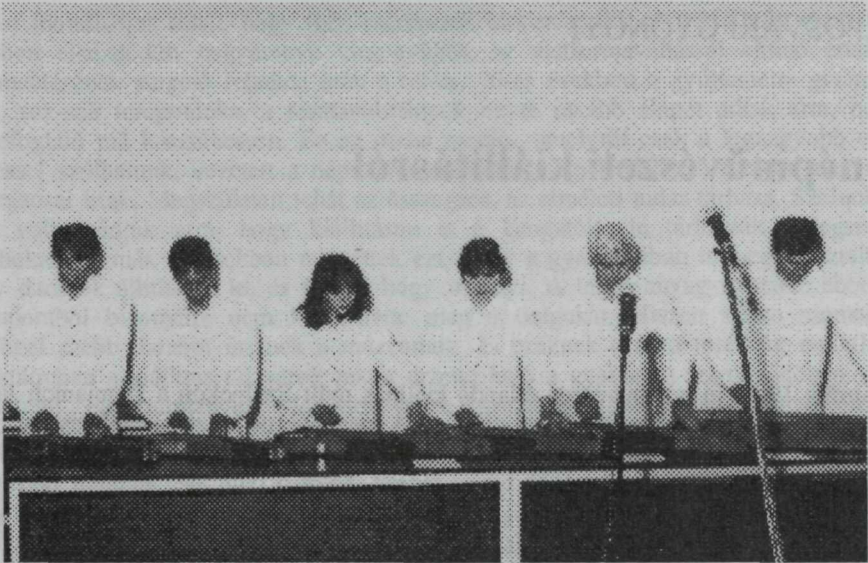
Mindenkinek a lehető legmelegebb szeretettel ajánlom megtekintésre.

Vendégvárás a megnyitón

Dr. Cseri Miklós, a Szabadtéri Múzeum főigazgatója adja át a szolnoki közönségnek az új néprajzi kiállítást

Csider István mezőtúri citerazenekara tette még emlékezetesebbé a megnyitót

T. Bereczki Ibolya néprajzkutató, a kiállítás egyik rendezője, Iváncsik Imrét, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közgyűlés elnökét kalauzolja

KAPOSVÁRI GYÖNGYI

A népművészeti kiállításról

Április 19-én új népművészeti állandó kiállítás nyílt Szolnokon a Damjanich János Múzeumban Mesterségek művészete címmel. A megyénk néprajza, népművészete iránt érdeklődők több, mint két évtizedig csak időszakos kiállításokon láthatták alkalmanként a múzeum gazdag gyűjteményének egyes részeit. Most a felújított, átépített múzeum-épületben — amely az ország egyik legszebb múzeuma —, végre kellő tér és méltó környezet áll rendelkezésre ahhoz, hogy a muzeológusok több évtizedes munkájával a nagyközönség kiállítások formájában is megismerkedhessen. Egészen kivételes helyzetben vannak most a múzeumi szakemberek, hiszen nagyon ritkán adódik lehetőség arra, hogy valamely megyei múzeum az állandó kiállításait nem hosszú évekre elhúzódóan egymás után, hanem rövid időn belül — esetünkben egy év alatt — nyithassa meg. Ez vezette a kiállítások „ötletgazdáit” arra a megfontolásra, hogy — bár más-más szakterületekről van szó: régészet, néprajz, történettudomány — mégis az egész tükrözőn egy egységes koncepciót, a különböző kiállítások kapcsolódjanak egymáshoz. Az alap gondolat a mindenkori lakáskultúra és életmód bemutatása. A decemberben megnyílt régészeti állandó kiállítás (Vendégségben őseink háza táján) már ennek az elképzelésnek a jegyében készült, a házrekonstrukciók és a tágabb környezetet bemutató makettek szemléletesen idézik fel a megyénk területén valaha élt emberek életét. A most megnyílt népművészeti állandó kiállítás is ebbe a gondolatmenetbe illeszkedik.

A megyénket kutató néprajzosok több évtizedes munkáját olyan határkövek is jelzik, mint a Szolnok megye néprajzi atlasza, amely szisztematikusan, településről településre haladva térképezi fel az egyes jelenségeket, vagy a Szolnok megye népművészete című gyönyörű könyv, amely 1987-ben jelent meg az Európa Könyvkiadónál, a Népművészeti örökségünk sorozat első köteteként. E munka előkészítése több éven át folyt. A megye múzeumainak és kisebb gyűjteményeinek népművészeti szempontból fontos tárgyi anyagát teljes egészében figyelembe vették a feldolgozás során. Áttekintették e gyűjtemények adattári, fotó- és rajzanyagát is, a megyén kívüli múzeumokban is kutattak Jász-Nagykun-Szolnokra vonatkozó anyagot, és magángyűjtők anyagát is megtekintették. Semmi sem kerülte el figyelmüket, ami e terület népművészetéről pillanatnyilag fellelhető. E hatalmas tudás birtokában íródott a könyv. Emellett számtalan egyéb tanulmány, s a raktárak polcaira azóta bekerült tárgy alapozta meg ezt a kiállítást, amelynek törzsanyagát tavaly már bemutatták Gyulán, valamint Finnországban Riihimäki-ben és Uusikaupunki-ben, a korábbi években pedig Európa több országában: Tallinnban, Párizsban a Magyar Intézetben, Berlinben és Magyarország más városaiban is: Vácott, Budapesten és Kecskeméten. Ezek a kiállítások mintegy előtanulmányai voltak ennek az állandó. Mindenütt nagy tetszéssel fogadták a bemutatkozást.

Azt mondhatjuk tehát, hogy igen szerencsés időben nyílik ez a kiállítás. Az 50-es években elkezdődött nagyarányú tárgygyűjtés, az életformaváltással eltűnő értékek megmentésének sürgető feladata után a 60-as, 70-es években a gyűjtemény gyarapodása, sok-sok terepmunka, a rész tanulmányok egyre inkább alapot adtak arra, hogy összefoglaló mű készülhessen. Ez az óriási munka, amelyről csak a legnagyobb elismeréssel szólhatunk, vezetett a népművészeti kötet megjelenéséhez, melyet megyénk néprajzosai írtak. Megszületett tehát az összegzés, az elméleti tudás tárháza. Szolnokon nem volt módjuk arra, hogy kiállításon is a látogatók elé tárhassák a legszebb darabokat, de más városokban megtették ezt, s így a gyakorlatban is megtapasztalták, mely darabok állíthatók ki, és főként hogy mennyi. A teljes anyag ismerete ebből a szempontból bizonyára nem könnyítette meg a dolgukat. Hiszen szinte számtalan szebbnél szebb darabot őriznek a múzeumok, és ezeknek csak a töredéke mutatható be, különben a kiállítás túlszűfolt raktár érzetét kelti a gyanútlan szemlélőknél.

A fenti „előtanulmányok” után most végre Szolnokon is találkozhat a nagyközönség megyénk múzeumainak legszebb darabjaival. Az előtérben színpompás festmények szépen komponált egysége fogadja a látogatókat. Itteni bemutatásukat több ok is magyarázza. Egyrészt a múlt századba Szolnokra látogató festők fedezték fel valójában a népeletet a művészet számára. Másrészt erős dokumentatív értéket képviselnek, a népművészetileg is hiteles képeken éppúgy fellelhetők a viselet jellegzetes darabjai és viselési módjuk (Deák-Ébner Lajos: Öreg férfi szűrben és Menyecske korszóval), mint a mindennapi élet jellegzetes tárgyai, például Deák-Ébner: Szolnoki piac című festményén az alkudozó asszonyok mellett a korszók sora, vagy Kléh János alkotásán a fahajó. A „hajdan-volt képiró mesterek” megörökítették a ház előtt sámlin, mezítláb ülő asszonyokat (Pólya Iván: Tabán), a jéghordást, de a körmenetet is a Vártemplomnál (Zombory Lajos). Nem utolsó sorban a kiváló alkotók népeletbeli témájú munkái hangulatilag is megalapozzák a kiállítást.

A festményekkel szemközti falon — mintegy ellenpontként — a megye néprajzának megismeréséhez szükséges ismeretek rövid áttekintését kapjuk: a Közép-Tisza vidékének népeletéről olvashatunk rövid összefoglalót, megemlítve az öt nagyobb néprajzi egységet (Jászság, Nagyikunység, Tiszazug, Tiszafüred környéke, Szolnok környéke). A népesség vallási megoszlását három térkép szemlélteti kördiagramokkal, amelyek az 1827-es, az 1880-as, valamint az 1941-es állapotokat mutatják. Újabb két térkép a megye 66 települését és a néprajzi csoportokat tünteti föl.

A kiállítóterembe vezető ajtófélfákat két 1737-ből való faragás díszíti, az egyik a Fájdalmas Máriát, a másik a Szenvedő Krisztust ábrázolja. A szolnoki Ady Endre út 30. számú lakóház tisztaszobájában találták, ahol a mestergerenda tartóoszlopai voltak, innen kerültek a múzeumba.

Nem volt könnyű dolguk a kiállításrendezőknek, amikor a megye múzeumainak gazdag anyagából válogattak. Ez kényszerű lemondásokkal járt, ugyanakkor arra is ügyelniük kellett, hogy a legszebb tárgyak kellő súllyal legyenek jelen. Az volt a szándékuk, hogy Jász-Nagyikun-Szolnok népművészetét a mesterségek oldaláról mutassák be. Teljességre természetesen nem törekedhettek, ezért kiemelték a két legjellegzetesebb népművészeti ágat, a fazekasságot és a szücs mesterséget, ezeknek szentelték a legnagyobb helyet.

A bevezetőben már szóltunk arról, hogy a múzeum állandó kiállításai egy vezérgondolat alapján szerveződnek, és az egyik szinte „átvisz” a másikba. Ezt a kapcsolódási pontot — a már taglalt festményeken kívül — a népi kerámia előzményként

számon tartott edénytöredékek képviselik. A halványzöld vitrinalap szépen kiemeli a tárgyak formáját.

A terem egyik végfalát egy századforduló körüli hagyományos mezőtúri fazekas-műhely foglalja el. A legjellemzőbb munkafolyamatok: az agyag előkészítése a korongozáshoz, a korongozás, a szárítás, a díszítés és végül az égetés legfontosabb munkaeszközei láthatók itt. Mindent nem mutathattak be a rendezők, de volt gondjuk olyan életszerű részletekre, mint a sarokban a hátulról megvilágított ablak.

A kiállítás létrehozói — amint ez rögtön szembetűnik —, azt vallják, hogy a kiállítás elsősorban *látvány*. Nem hosszas leírásokkal, tudományos értekezésszerű szövegekkel kívánnak hatást elérni, hanem jól megválasztott tárgyak célszerű elrendezésével. Természetesen nem hiányoznak a feliratok, ez különösen a vitrinek esetében igaz, itt minden tárgyról megtudható, mi az, honnan származik, és mikor készült. Különösen annak tudatában üdvözlendő ez a törekvés, hogy a népművészet folytatásaként termék hosszú során át következik majd a néprajzi, történeti kiállítás, és kiállításlátogató legyen a talpán, aki mindezeket győzőn idővel és kíváncsisággal végignézni-olvasni. A jól kiválasztott tárgyaknak köszönhetően részletes magyarázatok nélkül is nyilvánvaló, hogy milyen stílusjegyek jellemzik például a tiszafüredi mázas kerámiát, hogy a fekete kerámiából készült gyertyamártókon a rátét korsóból, virágcserepből kinövő, hármas elosztású virág, és szinte mindegyiken vésett vagy rátétes évszám is olvasható, hogy a mezőtúri kerámiák kezdetben zöld mázzal, fekete mintázással készültek, később, a zsemlyesárga „dudi” alapszínen húsos szirmú virágok, és vékonyan írókázott fekete körvonallal kiemelt ornamentika jellemzi ezeket. A kiállítás technikai megoldásában is vannak dicsérendő részletek. A fazekasságot bemutató vitrinek tetejét például elől az ábrázolt korszak jellegzetes, kinagyított motívumai díszítik. Mennyivel szebb így ez a látvány, mintha pusztán a vitrin óhatatlanul nehézkes felső része zárná le az összképet!

A terem másik végfalánál a másik hagyományos kismesterség, a szűcsipar emlékanyaga látható. Itt is kiviláglik, hogy a kiállítás létrehozói nem idealizált képet szeretnének a látogatók elé tárni, hanem az elődök, az előttünk járó nemzedékek valóságos tárgyi világát. Ezért tehát nemcsak a szorosan vett népművészeti alkotásokat tarták a szemünk elé, hanem a díszítetlen, egyszerű, csak a célszerűséget hangsúlyozó mindennapi használati tárgyakat és munkaeszközöket is. Egyúttal azt is megfigyelhetjük, milyen gondot fordítottak eleink arra, hogy eszközeik praktikus rendben legyenek, a szűcsműhely szerszámai „kézhez álljanak”.

A terem közepén viseletbe öltöztetett, életnagyságú babák álldogálnak, mintha maguk is az elmúlt korok világán merengénének. A parasztpolgári ízlésvilág felidézését egy berendezett szolnoki varróműhely is segíti. Az ifjabb szemlélődők körében kétségkívül tetszést aratnak majd az 1930-as évek végén készült, szolnoki népviseletbe öltöztetett babák. Itt kell megemlíteni a Damjanich Múzeum restaurátorainak kiváló munkáját, amellyel a sokszor már foszladozó anyagokat az utókorunk megmentették. A rendezők a millió megteremtéséhez nemcsak a varróműhelyhez szorosan hozzátartozó tárgyakat válogatták ki, hanem a falra felkerült a kor szokása szerint az esküvői fénykép a menyaszonyi koszorúval övezve, díszes üvegdobozban.

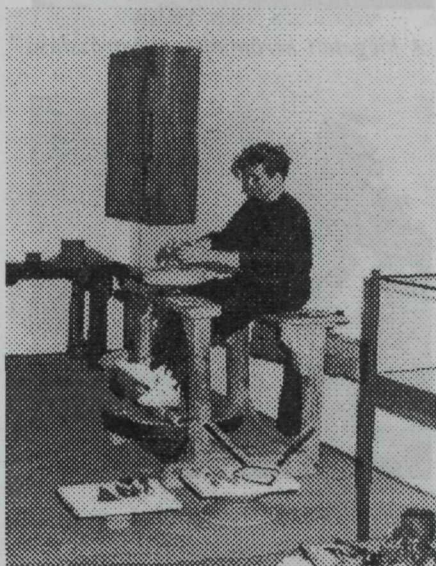
A kiállításon találkozhatunk a bőrművesség emlékeivel, szarumunkákkal, faragásokkal és hímzésekkel is.

A bemutatóhoz jó háttérrel ad az elkészült leporelló, amely röviden áttekinti a legfontosabb ismereteket. Érdemes lenne kicsit részletesebb szórólapokat készíteni az

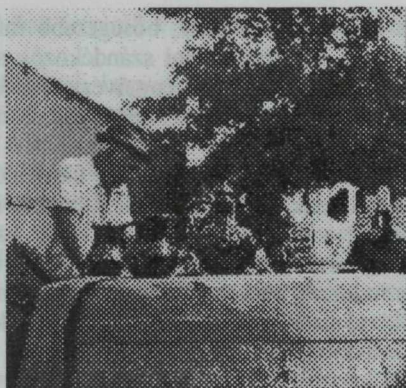
egy-egy tárgygyűjtésekhez, bősegebb információval, ajánló bibliográfiával a témával mélyebben megismerkedni szándékozók számára.

Ez a most megnyílt népművészeti kiállítás csak az első része a múzeum néprajzi kiállításának. A további részek mutatják majd be — csatlakozva a régészeti kiállítással elkezdett folyamathoz — a parasztházat és házbelsőt reprezentáló emlékanyagot. Lenyűgöző, szemet gyönyörködtető látnivaló fogadja a múzeumba betérőket. Idősebbnek és fiatalabbnak egyaránt érdekes, annak is, akinek személyes emlékei vannak néhány évtizeddel ezelőttről, és annak is, aki csak könyvekből, elbeszélésekből szerezhetett tudomást erről a világról. A vitrinekben szebbnél szebb darabokat csodálhatunk meg, a berendezett sarkok révén pedig szinte magunk is részévé válunk a múltnak. Rendkívül színvonalas, példamutató munkát végeztek a kiállítás alkotói. Érdeklődéssel várjuk a folytatást.

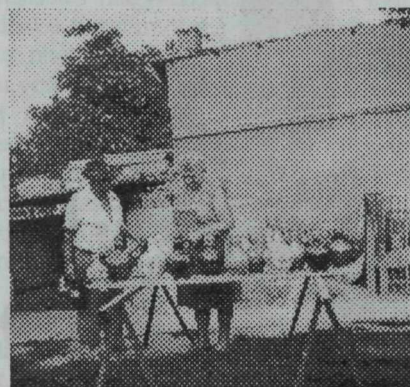

*A kiállítás műhelsarkait szakemberek segítették megformálni és berendezni —
fent: a fazekasműhely és a varrósarok, lent: a szücsműhely*

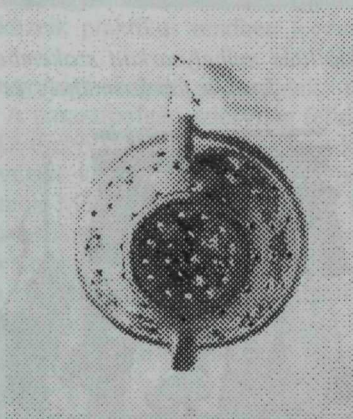

Égetni való edényekkel rakott kemence. — A kiégetett kerámiák „elővarázslása”

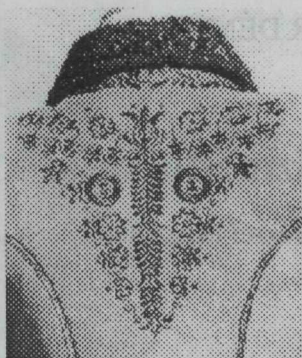
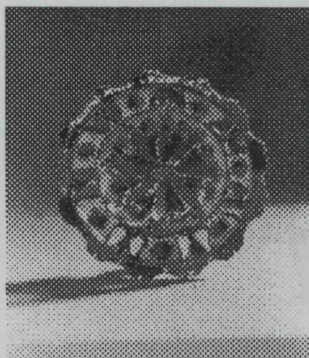

Csibi Ferenc és felesége a kemencéből kirakott edényekkel

Kerámiák a kiállításból: gyertyamártó és szűrőtál

Áttört szélű dísztányér — A mezőtúri női ködmön részlete

A csodaszép mezőtúri női ködmön

A cifraszúr, ahogy Pocsaji Károly viselte (Fotók: Szabó László, Kozma Károly)

FODOR DÉNES

A csizmadia mint kísértet

Szigeti József népszínművének „előlete” Jászjákóhalmán

Amint azt a Jász Ujság egyik száma alapján Fodor István jóvoltából megtudtuk, Jákóhalmán 1873-ban Jász-Kürt¹ címmel megjelent egy könyvomas újság, melyet a Jászvidéki Ifjak Köre tagjai szerkesztettek. Lapjait forgatva többek között azt olvashatjuk, hogy még ez év áprilisában egy nagyon jól sikerült műkedvelő színházi bemutató volt Jákóhalmán, a községházán. Egy országos híri színműírónak, Szigeti Józsefnek a Csizmadia mint kísértet c. zenés bohózatát mutatták be lelkes amatőrök, népes szereplőgárdával. A tudósítás adatai után kutatva érdekes kultúrtörténeti következtetésekre juthatunk, melyek szoros kapcsolatban voltak a korabeli országos kulturális élettel, magyar színházi áramlatokkal is. Az is világossá válik, hogy az 1873-as jákóhalmi bemutató megelőzte a budapesti Népszínház hivatalos 1876-os ősbemutatóját.²

Lássuk az előzményeket, illetve az összefüggéseket! 1873-ban Jászjákóhalmán élénk, pezsgő közösségi élet lehetett. Ennek koronájaként megalakult a Jászvidéki Ifjak Köre, mely tagjai között tudhatta a Pozsonyban jogot tanuló Bugyi Pált és Csöke Pált, a Pesten tanuló bölcsész-jogász Nagy Antal szerkesztőt, a helyi értelmiségieket, a levelező Anyos Pál híres publicistát, a község polgárait, s más egyetemi hallgatókat. Az említett újságot esetenként 50-60 példányban adták ki. Mindössze húsz száma jelent meg, amint azt ők írták „vegyes tartalommal”. Többek között szépirodalmi írásokat, műfordításokat, rejtvényeket, tudományos ismertetéseket és helyi eseményeket is közölt. Így kapott helyet hasábjain a műkedvelők áprilisi bemutatója, melynek teljes bevételét az épülő Népszínház javára ajánlották fel.

A bemutató nagy siker volt, s egyúttal a színmű „erejének” kipróbálása is, hiszen a szerzőnek — feltételezzük, hogy ő is itt volt — még három éve maradt a javítgatásokra a pesti bemutatóig. A dalbetéteket a kor szokásaihoz híven a helyi cigányzenekar kísérte. Azt is feltételezzük, hogy a Jászvidéki Ifjak Körének több diákja — élükön Nagy Antal bölcsész-jogász hallgatóval — Szigeti József szűkebb baráti köréhez tartozott. Így kerülhetett a librettó (szövegekönyv) Jákóhalmára. A községgel való együttműködését elősegíthette a Jászberényhez fűződő színészi kapcsolata is.

Szigeti Józsefről érdemes néhány életrajzi adatot megemlíteni. 1822-ben született Veszprémben, s 1902-ben halt meg Budapesten.³ Színész és színműíró volt. Pesten jogot tanult, s mégis vándorszínész lett Jászberényben, Baky Gábor színtársulatában.⁴ Három évig járta az országot. 1844-ben már a Nemzeti Színház művésze, 1865-ben a Színművészeti Akadémia gyakorlati tanára és a Kisfaludy Társaság tagja. 1822-ben az Akadémia tagja lesz. 1895-ben visszavonult, s nagy vikendeket rendezett barátaival sváb-hegyi villájában.

Korának híres népszínműírója. Művei kitűnő humoros, illetve bohózáti elemei

Szigeti József színész, színműíró

egy-egy jól sikerült figurában sűrűsödtek. Ismert művei: A jegygyűrű (1846), Szép juhász (1850), Viola (1851), Vén bakancsos és fia, a huszár (1855), Okos bolond (1856), Kísértet (1856), Mátyás király első kalandja (1875), Csizmadia mint kísértet (1876), A csókon szerzett vőlegény (1883). Népszínművei a vidéki műkedvelő színjátszásnak több évtizeden keresztül kedvelt darabjai voltak. Az 1848-as márciusi események után felújítják az Egy táblabíró a mártiusi napokban c. vígjátékát. Drámairóként is jeles szerzője volt korának. A Kiegyezés előtt a Szécsi Mária, vagy Murányvár ostroma⁵ hazafias érzéseket sugallt közönségének. Ez utóbbi művét Erkel Gyula és Erkel Ferenc zenésítette meg.

Befejezésül elevenítsünk fel néhány nótát, népies dalt a Csizmadia mint kísértet c. népszínműből: Azt gondolom eső esik, Földiekkel játszó égi tünemény, Ez a kislány selyemágyát, Kidült a fa mandulástól. Legutóbb a „Vén bakancsos”-t a Magyar Televízió is feldolgozta. A színtársulatok legjobb műveit új felfogásban tűzik műsorukra. Életműve és munkássága a magyar színház- és művelődéstörténet szerves részét képezi.

Jegyzetek: 1. Jász-Kürt. Vegyes tartalmú folyóirat. Megjelenés helye: Jászkóhalma. Indult: 1873. január 1. Megszűnt: 1873. július 15. — 2. Leszler József: Nótakedvelőknek. Zeneműkiadó, Budapest, 1986. 87. p. — 3. u.o. 345. p. — 4. Magyar színházművészeti lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 749. p. — 5. Németh Amadé: A magyar opera története. Zeneműkiadó Budapest, 1987. 163. p.

EGRI MÁRIA

Györfi Sándor művészetéről

Györfi Sándor Munkácsy-díjas szobrászművész kamara tárlata nemrégiben zárult a Mol Rt szolnoki Galériájában, s március 22-én már egy újabbat nyitott a nagyköroői Arany János Múzeum felújított időszakos bemutató helyiségében. A nagyköroői válogatás más is, bővebb is mint a szolnoki. Meggyőződésem, hogy a kiállítás nem mindennapi élményt jelent mindazoknak, akiknek módjukban áll megtekinteni így együtt a művész szobrait.

Györfi azon ritka szobrászok közé tartozik, akiket szerencsés módon alig kötnek a plasztikai konvenciók, akik műveiken szervezik, bekapcsolják a teret is. Munkái akár körplasztikák, akár falra tervezve két dimenzióból indulnak, minden esetben izgalmas, mozgó tereket is jelentenek. Alig van statikus szobra, talán a koraiak között néhány. Akár a természeti indíttatású táj-szobrai, például a Vihar, a Szántás, a Köröspart, vagy a kisvárdai fali plasztikát, a máriapócsi díszkutat, az Olympia romjain kompozícióját nézzük, drámai történések játszódnak szemünk előtt. Mindig lenyűgöznek meglepő ötletei. Az a briliáns mesterségbeli tudás, ahogy uralja az anyagot, amilyen könnyedséggel teríti elénk a legkülönbözőbb plasztikai megoldásokat. Példa erre a nagyköroői kiállításon kétszer is megfogalmazott, patára-szarvra komponált magyar legenda Csodaszarvas szimbóluma, a térbe nyúló gondolat-töredékeként, csupán részleteiben testesülő Apám emlékére lovas alakja, vagy a nagyköroői Huszáremlékmű kétfigurás lovas emlékművének makettje. Egyszer azt mondta: „Az embernek mindenképp a valóságból kell kiindulnia és nem biztos, hogy az első reakálás egy elvont dolog lesz. Attól függ, hogy milyen mély a hatás, ami az embert éri. Az élmény minősége is meghatározó abban, hogy milyen formában készül el a mű. Én nem vagyok híve annak, hogy egy életen át egy stílusban alkossak. Van úgy, hogy elvontabb, máskor érzelmibb hatású plasztika születik. Van úgy, hogy inkább a tér érdekel... én azt hiszem, hogy egy életműnek sokszínűnek kell lennie...” S az övé igazán az. Kevés szobrász mondhatja el magáról, hogy közel félszáz álló köztéri munkája van, s több felállítandó makettje. Számos érme, reliefje, kisplasztikája.

Györfi lényegében azt csinál, amit akar. Sem a méret, sem a technikai megoldás nem befolyásolja. Valójában minden az ötleten múlik, s alig van olyan gondolata, amit nem sikerült teljes mértékben megvalósítania. Bőségesen áradnak belőle a jobbnál jobb plasztikai elképzelések. Ez tűnt fel első karcagi kiállításán is (Padon ülök, Malacvivő, Ágy tükörrel). A sakkjáték témáját többször is megfogalmazta. „A játszma végét”, az asztalról lerántott, összegyűrődő táblát, a szanaszét röpdőső figurákkal. Lenyűgöző biztonsággal rajzol, mintázik, alakítja az anyagot. Ezt volt szerencsém látni mind Papi Lajos, mind Szabó István büsztjének alakulásakor. Györfi portréi mindig többek a

puszta portrénál. Nemcsak hasonlítanak, de megfelelően elvontak is egyben, viselik alanyuk lényeges tulajdonságait. Legeklebtársabb példa a Papi büszt=A szobrász, a Bartók, vagy Györfy István ülő szobra a karcagi múzeum előtt.

Technikailag a viaszveszejtési bronzöntés az az izgalmas eljárás, amivel a Györfi megszerezte biztonsági fokon bronzban is szinte minden megvalósítható. Ennek az ősi eljárásnak, amelynek Györfi egyik hazai felújítója volt, a legnagyobb előnye, hogy sokkal szebb felületű és vékonyabb öntvények készíthetők, és bármilyen bonyolult térszerkezetű kompozíció szétvágás nélkül megönthető. Ám a fiatal szobrászművész nem elégitette ki, hogy csak ő kísérletezik ezzel a technikával. Először Nyíregyháza-Sóstón, majd Mezőtúron hozott létre a viaszveszejtési bronzöntési technika művelésére művésztelepet.

A mezőtúri alkotótábor 1981-től működik a város közelében, a Holt-Körös partján, szobrászok, festők részvételével. 1985-ig kétvétenként, ettől kezdve pedig évenként hívtak meg művészeket a Takács-tanyára egyhavi nyárvégi munkálkodásra. A Magyarországon működő hasonló, állami fenntartású művésztelepektől a mezőtúri már indulásakor abban különbözött, hogy egy évtizeddel „megelőzve korát”, létét jelentős társadalmi összefogásnak, helyi, illetve megyei szponzoroknak köszönhette. A város elképzelése az alapításkor egy olyan alkotótábor létrehozása volt, amelynek munkássága révén kialakulhat egy városi galéria, valamint az, hogy Mezőtúr utcáira, épületeire jó és odavaló plasztikák kerülhetnek. Elképzelésük többé-kevésbé megvalósult. Ami nem, az a nagypolitikán, és nem a helyieken múltott. A program keretében többek között Györfi egy Kubikus emlékművet, a Magyar—Mongol Barátság Tsz székházába Köröspart címmel egy fali plasztikát, a leánygimnázium falára egy Teleki Blanka-reliefet készített. Az alkotótelep lelke már a kezdetektől Györfi Sándor volt, aki Balogh Géza festő-, és szobrászművésszel valamint a tragikusan korán elhunyt Borbás Tibor szobrászművésszel kialakakította a művésztelep profilját, s megeremtették a támogatókkal a hosszútávú alkotómunka feltételeit.

Györfi Sándor érdeme elsősorban az, hogy itt is meghonosította a viaszveszejtési bronzöntést, amit a nyíregyháza-sóstói alkotótelepen akkor már évek óta táborvezetőként művelt. Ám amíg a sóstói telep érem-, illetve kisplasztikai tábor volt, Mezőtúron azonnal nagy méretekben kezdtek gondolkodni. Az egyéni tervezés, vázlatok, öntőformák elkészítése mellett a samtozás, az öntés, égetés feladatai a résztvevőktől egy összehangolt, erősen egymásrautalt tevékenységet követelnek. Aki nem felel meg ennek, az hamar kihullik. Aki viszont beilleszkedik, az megtapasztalhatja azt a nagyon erős közösségi kohéziót, ami visszahat a munkákra is. Aminek természetes velejárója a közös eredmény, az, hogy közös örömben születnek dolgok, szövődnek szoros barátságok. Egy többfajta érdeklődésű, korú, habitusú tagokból álló alkotótábor esetében ez azonban csak akkor történhet meg, ha a tagok és a művésztelep számára is bizonyos autonómia van biztosítva. Ezt éveken keresztül Györfi Sándor vezetése garantálta.

Györfi Sándor szobrászművész kortárs képzőművészetünk jelentős egyénisége. Szűkebb pátriáján, az Alföldön kitűnő szobrászként, szervezőként, művészeti-közéleti emberként fontos a jelenléte. Karcagi költő-barátjának, Körmendi Lajosnak a hozzá írt verse is erre utal.

Egy álombeli tér plasztikái

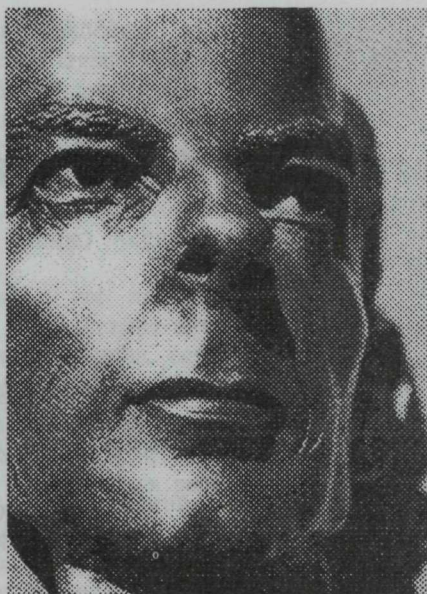
Györfi Sándornak

5.

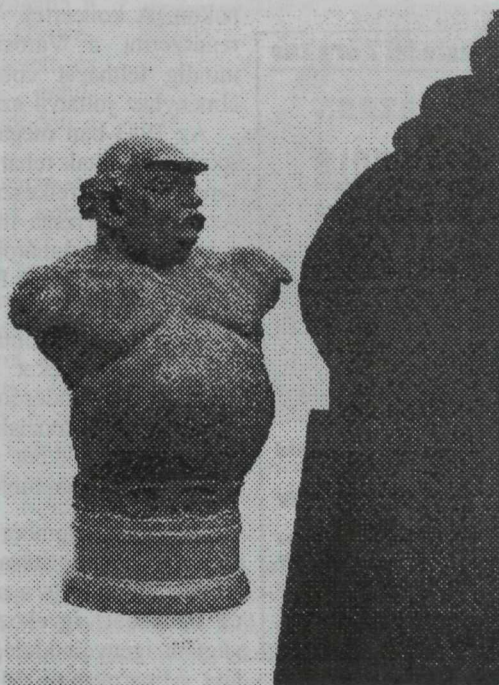
A tér átlóinak metszéspontjában
krómacél tojás guggol,
mindenségében
tükröződik
a négy klasszikus alapelem,
a föld, a víz, a levegő és a tűz
de látszanak a tér házai,
az elröppenő madarak is,
s ha kitárod
a tojás mellkasát,
mint valami kredencajtót,
látsz benne
égetett agyagtojásokból épített
Vénuszt,
a hasán
egy tükröt látsz, s abban
magadat:
veled teljes a világ.

A Györfi István-szobor alkotása közben

Bartók (New York, 51. str. — részlet)

A szobrász portréja (Papi Lajos)

SZATHMÁRY JUDIT

A szolnoki Bartók Béla Zeneiskola ötven éve

1946 januárjában magán zeneiskola kezdte meg működését Szolnokon. Az államilag szubvencionált és a város által segélyezett intézmény a Malinovszkij út (ma: Mária utca) 53. sz. alatt működött. Megalapítója és megbízott vezetője Mezriczky Lajos művész tanár, négy kollégájával indította meg az intézmény működését: Kisbocskói Ferencné és Kecskés Ödönné zongora szakos, Mezriczkyné Czeglédi Mária hegedű szakos és Szirmay Reginald ének szakos nevelőkkel. Ez a kis létszámú tantestület mintegy 150 főnyi növendéket tanított.

A magán-zeneiskola komoly bázisát képezte Szolnok város világháború után ébredező kulturális életének. Úgy a növendékek, mint a tanárok sok koncert-szereplést vállaltak; akkoriban kizárólag ezek a hangversenyek jelentették a zenei életet Szolnokon. A koncertek — melyek színhelye rendszerint a Városi Színház volt — mindig teltházat vonzottak, emlékezetes élményhez juttatva ezáltal a szereplőket.

Az 1953-ban megalakult Állami Zeneiskolának voltak tehát gyökerei: a magán-zeneiskola jól felkészült növendékei, akiket felvételi vizsga után az új intézmény beiskolázott. A tanárok közül a Mezriczky házaspár és Szirmay Reginald az új intézmény tanára lett. A hangversenyélet nagyobb méretű kibontakozásához is megfelelő előzményeket teremtett a magán-zeneiskola működésének hét éve alatt.

Az Állami Zeneiskola első igazgatója, Kóbor Antal ekként emlékezik a kezdetekre az iskolanaplóban:

„1953. szeptember 1-jén történt a zeneiskola államosítása, mely intézmény lényegében átvette a magániskola szerepét és munkáját; igyekezett a zenét tanulni vágyók igényeit kielégíteni. A Népművelési Minisztérium Művészetoktatási Főosztályának és a Szolnoki Városi Tanács V. B. Oktatási Osztályának közvetlen irá-

1946. április 10-én este fél 7 órakor

A VÁROSI SZÍNHÁZBAN

A VÁROSI ZENEISKOLA
tanárikarának bemutatkozó

DISZHANGVERSENYE

Közreműködnek:

Mezriczky Lajos zeneiskolai igazgató, zongoraművész	Kisbocskóiné Ürmössy Lilla zongoraművész
Hetényi Gabriella hegedűművész, zongoraművész	Szirmay Reginald énekművész, zongoraművész
Czeglédi Mária hegedűművész	Mezriczky György énekes

A bevételek részét a zeneiskola költségvetésére fordítottuk. E bevételek elérése érdekében a város vezetésének szíves segítségét az igazgatóval.

Közlekedési tájékoztató és a Zeneiskola helye Szolnokon (Malinovszkij út 53. sz.)

Rendező színházi helyőrzés III

Az 1946-os díszhangverseny plakátja

nyításával kezdte meg működését. Az iskola első tantestületének tagjai: Kóbor Antal igazgató; Mezriczky Lajos, Kisbocskói Ferencné, Czító Győzóné zongoratanárok; Mezriczky Lajosné, Meister Marcell, dr. Aszódiné Chiovini Márta hegedűtanárok; Varga József gordonka—gordon-viola tanár és Szirmay Reginald énektanár.

Az iskola működését a volt magániskolában kezdte meg. Rendelkezésre állt egy kis szoba, két nagyobb szoba, egy konyha és egy kamra. Az áthallás kibírhatatlan volt. Az iskola céljait két rossz, az elhagyott javakból származó és két bérelt zongora szolgálta.

1954 februárjában jelentős fordulat következett be az iskola életében: az előzőnél jóval alkalmasabb épületbe költözhetett az intézmény. Ez az épület a Beloiannisz (ma: Baross) út 38. számú ház, melyben már 12 elkülönített helyiség szolgálta a zeneoktatást. Az új környezetben végre szervezett és rendszeres munka indulhatott meg; megkezdődött a szolfézs oktatása is.

Az első tanév során az iskola több hangszert, kottatartót és egy zenegépet kapott a Népművelési Minisztériumtól. Az épületet teljesen rendbe hozattuk abból az összegből, melyet lelkes támogatónk, Ladányi Imre számadó igazgatónk segítőkészsége révén kaptunk. Sikertült a tantermek »csinosítása« is képekkel, terítőekkel, függönyökkel, szőnyegekkel. A legszükségesebb bútorokat kölcsön kaptuk különböző intézményektől. Már az első tanévben három növendékhangversenyt rendeztünk; tanáraink öt koncertet adtak és számos városi rendezvényen működtek közre.

1954 júliusában kinevezést nyert iskolánkhoz Nagy Pál, zongora—szolfézs és Reményi János szolfézstanár. Így a következő tanévet már minden tekintetben jobb feltételekkel indíthattuk.”

Fent: Mezriczky Lajosné hegedűórárt tart diákjainak
Lent: Mezriczky Lajos és egyik tanítványa

Reményi János tanítás közben

Az iskola régi épülete

Simon Ferenc: Bartók Béla

Újabb fejezet az iskola életében

Ismét idézzük az iskolanaplót, Kóbor Antal igazgató feljegyzését:

„Nagy megtiszteltetés érte iskolánkat 1995. május 23-án, amikor is a Népművelési Minisztérium engedélyezte, hogy intézményünk felvegye Bartók Béla nevét. Ezentúl az ő szelleme fogja megszabni iskolánk eszmei útját: meghatározza mindennapi zenei anyagát, egész módszer-tani és pedagógiai munkánkat. Ezen az úton lesz ifjúságunk zenei anyanyelve a népünk igazi érzéseit, sok szenvedését és nagyon kevés örömét éneklő népdal.”

Az iskola vezetői és a nevelőtestület a bartóki örökség őrzését, a hagyományápolást a későbbiekben is szívesen vállalt kötelezettségének érezte, s érzi ma is. Az évek során megtartott megemlékezések sorából a legemlékezetesebb a zeneszerző születésének 105. évfordulója alkalmából 1986. április 17-én megrendezett hangverseny, melynek díszvendégként ifj. Bartók Béla emlékezett édesapjára.

1983-ban újabb jelentős fordulat állt be az iskola életében: az intézmény új épületbe költözhetett, a Tisza Antal Úttörőházal közösen vehette birtokába jelenlegi otthonát (Réz u.1.).

Az átköltözést követő időszak, valamint az intézmény ötven éves tevékenységének összefoglalása céljából idézünk a Bartók Béla Zeneiskola igazgatójának, Nagy Katalinnak a jubileumi ünnepségen elhangzott beszédéből (1996. október 19.):

„Napjainkban hétszáz zeneiskolás növendékünket negyvenhárom tanár — közülük tizenhárman az iskola volt tanítványai — tanítja alsó- és középfokon, hangszeres és elméleti síkon.

E helyütt kell megemlékeznünk igazgatóinkról, akik Kóbor Antalt követően vezették iskolánkat. Bakki Józsefről, aki a későbbiekben alapítója lett a jászberényi Palotásy János Zeneiskolának; Várszegi

Mártonnéról, a törökszentmiklósi zeneiskolai tagozat megalapítójáról, az Országos Filharmónia megyei kirendeltségének létrehozójáról és vezetőjéről, számos bel- és külföldi szolista és együttes városunkban való fellépésének szervezőjéről, az országos zeneiskolai gordonkahangverseny elindítójáról; Labáth Valériáról, aki immár a Réz utcai épületben zeneiskolai bérletsorozatot indított, melynek keretében neves művészek és az iskola hajdani növendékei lépnek fel ma is.

Ötvenéves tevékenységünket országos és megyei versenyeken elért számtalan díj fémjelzi. A zeneiskola városunk kulturális életében betöltött szerepe a szorosan vett oktatáson túlmutató. A megszámlálhatatlan, iskolánkból indult zene-tanár az ország különböző zeneiskoláiban, szakközépiskoláiban; az általános és középiskolákban működő énektanárok; zenekarok, kamaragyüttesek muzsikusai bel- és külföldön; az énekarvezetők és kórus-tagok, valamint a zongorakísérők, zenekritikusok — és azok a volt növendékek, akik hangverseny-látogatóként gyermekeiket is az iskolában kialakult szellemben nevelik, mind-mind az intézményben folyó oktató-nevelőmunka eredményességének tanúi.

Szolnok város zenekarai, hangszeres együtteseinek természetesen elválaszthatatlanok a zeneiskola lététől. A Szolnoki Szimfonikus Zenekar, az Olajbányász Zenekar, a Repülőtiszt Főiskola Zenekara, a Szigligeti Színház Zenekara, a Szolnoki Fúvósötös, a William Brade Rézfúvóegyüttes, a Kürt-kvartett, a Popper-kvartett tanáraink, volt és jelenlegi növendékeink nélkül nem létezhetne. Ezen együttesekbe nevel utánpótlást az iskola vonós- és fúvószenekara, furulya-, blockflöte-, fuvola-, gitár-, fa- és rézfúvós, valamint ütőcsoportja. Szimfonikus zenekarunk sikerrel szerepelt a IV. Európai Ifjúsági Zenei Fesztiválon testvérvárosunk, Reutlingen zeneiskolájának növendékeivel. Big Band zenekarunk és népzenei együttesünk is számos szép sikert könyvelhet már el magának. Bartók Béla halálának ötvenedik évfordulója alkalmából növendékeink játékát reprezentáló CD-lemezt jelentettünk meg.

A Szolnoki Fúvósötös alapító tagjai (meghívó)

Vezényel: Czeglédi Zoltán

Tisztelettel emlékezünk azokra, akik e szép évfordulót már nem érhették meg: Mezriczky Lajosra, Kóbor Antalra, Nagy Pálra, Varga Józsefre, Szirmay Reginaldra, Reményi Jánosra, Papp Lászlóra, Czeglédi Zoltánra, Berényi Bogátóra és Dr. Vargáné Kisbocskói Lillára.

Örülünk, hogy együtt ünnepelhetünk a legrégebbi idők tanúival: Czeglédi Máriával, Kecskés Ödönnével, Kisbocskói Ferencnével, Dr. Somos Jánosnéval és Sándor Sándorral.”

Részlet az 1977-ben lefolytatott átfogó vizsgálat jegyzőkönyvéből

„Az iskola munkáját dicséri, hogy a tantestület létszámából tizenegy tanár az intézmény hajdani növendéke. A tanári ellátottság jó, a tanszakok sokfélesége igen színessé teszi a képet. A zenekarok munkája terén igen helyes és érdekes kezdeményezésekkel találkoztam. A pályára készülőkkel gondos és ügyes szeretettel foglalkoznak a pedagógusok. Volt növendékeiket visszahívják hangversenyezni az alma materbe. A tanárok részt vesznek a Szolnoki Szimfonikus Zenekar munkájában, példaadóan rendezik meg háromévente a Friss Antal Országos Gordonkaversenyt. Az iskola növendékei jelentős eredményeket értek el a különböző megyei és országos versenyeken.

Az iskola tantestülete az ország bármely alapfokú zenei nevelési intézményében becsülettel megállná a helyét. Növendékeik viselkedése nemcsak az épületben, hanem egyébként is kulturált. Örömmel állapítottuk meg, hogy nem csak zenét és nem csak tanítanak.”

Öregdiákok emlékeznek

„Mit adott nekem a zeneiskola? Mindenekelőtt jó középfokú szinten megtanított hegedülni. Emlékszem, még egyetemi éveim alatt is szorgalmasan gyakoroltam, és nem egyszer szerepeltem rendezvényeken. Mindezekon felül munkámban is használni tudom, amit tanultam: a szívhangok, szívzörejek analízise zeneileg képzett fül számára sokkal könnyebb.” (dr. Gelléri Dezső, kardiológus)

„Azt mondják, mindig az alapok a legfontosabbak. Hogy mit kaptam a zeneiskolától, azt csak később tudtam felmérni. Ma már tudom, hogy zenész lett belőlem.” (Peták Ágnes hárfaművész, az Állami Operaház Zenekarának tagja)

„Szüleim tudták, hogy nem vagyok született zenei tehetség; azért íratkattak be a zeneiskolába, hogy a zenét szerető és egy kicsit értő ember váljak belőlem. Úgy érzem, ez sikerült is. Nehéz, feszültséggel teli órákban sokszor segített már a zene.

Mostanában két kislányunk próbálgatásait figyeljük férjemmel együtt: megadatik-e nekik is a zene élvezetének öröme, és az — amire én kisiskolás koromban olyan büszke voltam —, hogy zeneiskolások lehetnek.” (dr. Gácsi Katalin, reumatológus)

*Az ötvenedik évi jubileumi hangverseny néhány ellesett pillanata:
az iskola diákjai köszöntik az alma matert*

KÖNYVESPOLC

Zounuk 11.

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei
Levélár újabbn évkönyve

1996 decemberében megjelent a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levélár Évkönyvének 11. kötete. A Zádorné dr. Zsoldos Mária által szerkesztett kiadvány formátuma, terjedelme a korábbiakkal egyezik. Az új kötet tematikai csoportosításban 10 tanulmányt és 3 adattári közlést tartalmaz. A tanulmányok zöme a dualista időszakhoz kapcsolható.

Nánási Mihály „Adatok az 1896-os millenniumi ünnepek Jász-Nagykun-Szolnok megyei történetéhez” című tanulmánya a millenniumi év helyi eseményeit részletezi. Botka János a katonáskodás mellett a jászok és kunok gazdasági, társadalmi életének, s az igazgatás fejlődésének rövid összegzését nyújtja „Jogállás és katonai szolgálat kapcsolata a kunok és jászok török hódítás előtti történetében” címmel.

A Zounuk új szerzője, Hermann Róbert, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc hadtörténetének ismert kutatója. Nagy terjedelmű tanulmánya a honvédelem szervezésének több ismeretlen, vagy kevésbé ismert körülményét világítja meg. Kiderül, miért vált Szolnok a nemzetőrség négy összpontosítási központjának egyikévé, milyen intézkedéseket tett Görgői a pénzellátás, fegyverzet, felszerelés biztosítására, miféle alakulatok kerültek a szolnoki táborba, milyen volt fegyelmi helyzetük, s végül miként értékelhetők Görgői működésének eredményei.

Papp Izabella Jász-Nagykun-Szolnok vármegye első alispánja, Sipos Orbán (1835—1926) életrajzát vázolta fel.

Szikszai Mihály az egységes megyei úthálózat első világháború előtti kiépülésének jogi, intézményi és gazdasági (pénzügyi) vonatkozásait foglalta össze.

Oroszi Sándor „Tutajok a Tiszán” című, néprajzi utalásokkal ellátott tanulmánya a tiszai fausztatás elmúlt másfél száz éves történetét írta meg. Ebben részletesen utal a tutajozás megszűnéséhez vezető gazdasági és politikai összefüggésekre is.

Pethő László tanulmánya a dualista kor városi oktatáspolitikájával foglalkozik. Megállapítása szerint városfejlődésünkben komoly szerepe volt a helyi oktatáspolitikai programoknak, melyek függttek a városlakók foglalkoztatási státuszától, a helyi elit felkészültségétől. Az egyes társadalmi csoportok eltérő iskolázási magatartásokat (modelleket) alakítottak ki, s így a polgárosulás foka közvetlen hatást gyakorolt.

Szvétek Ágnes és Négyesy László dolgozata az 1809-ben megszüntetett Német Lovagrend későbbi újjászervezésével, történetével, s további reformjaival foglalkozik.

Cseh Géza „A Szolnoki Hitelbank Részvénytársaság épületei (1907—1949)” című tanulmánya a címben jelzett építészettörténeti témán kívül a város, illetve megyénk életében oly fontos hitelintézmény rövid történetét is vázolja. A mai képét 1937-ben elnyerő bankpalota, mely 1949-től az OTP fiókjaként működött, napjainkban is a megyeszékhely egyik meghatározó épülete. Ugyancsak egy pénzügyi történetét dolgozta fel Tolnay Gábor „A Tószegi Hitelszövetkezet működése 1929 és 1941 között” címmel. E két dolgozat azért is figyelmet érdemel, mert megyénkkel kapcsolatban nem sok hasonló témájú kutatás folyt eddig.

Az Adattár Benedek Gyula forrásközlésével kezdődik. Ebben a szerző immár sokadik folytatásban közöl a megyére vonatkozó, mohácsi vést megelőző okleveleket, értékes adatokat szolgáltatva megyénk történetének legfeltáratlanabb időszakára. E sorok írójának „Egy 1844-es leírás a Jászkm Kerület községi igazgatásáról” című közleménye Bánkiné Molnár Erzsébet jászkm közigazgatásról írott, s a közelmúltban megjelent alampunkájához nyújt egy érdekes adalékot. Az adattári rész és a kötetet Zádorné dr. Zsoldos Mária forrásközlése zárja „II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvainak hazaszállítása” címmel. Az írás megyénk törvényhatóságának és jelentősebb településeinek e tárgyban hozott 1906-os intézkedéseit foglalja össze. A kötet végén hely- és névmutató található.

A Szolnok város, a MOL Rt. Szolnok, valamint a SZOLAMIL Rt. Szolnok támogatásával megjelent kiadvány értékes tanulmányokkal, forrásokkal szolgál megyénk történetével kapcsolatban. Színvonalát tekintve nem

marad el a hasonló jellegű országos kiadványoktól, s a Zounek korábbi köteteitől sem.

A kötet a JNKSZ Megyei Levéltárban kapható.

Bagi Gábor

A kelet igézetében

Körömdi Lajos Kurgán című kötetéről

Körömdi Lajos legújabb verseskötetében ázsiai utazásainak költői termését gyűjtötte össze. Ez a sokrétű és gazdag tartalmú könyv hatvannégy verset tartalmaz, ezek legnagyobb része azonban úgy marad meg az olvasó emlékezetében, mint egyetlen hatalmas lélegzettel elmondott költemény. Talán csak a „kínai” versekre nem igazán érvényes ez a megállapítás, a többiit összeforrasztja a táj és az ember sajátos, a mi számunkra már-már egzotikusnak tűnő egysége.

A könyv mondanivalóját több rétegben hordozza, ez adja sokszínűségét, jelentésbeni gazdagságát. Az első réteg, a felszín szép tájverseket mutat. Szinte bárhol felüthetjük a könyvet, azonnal találunk ilyen tájleíró részleteket:

*„Medvés, rozsmákos dús tajték a tajga,
Medret vág a víz buja örületben
Kiritkul az erdő, a zöld álom lebben,
Kibukkan lomb alól vad sziklák haragja.”*
(Utazás a Bajkál felől)

Ha csak szép tájverseket olvashatnánk a kötetben, az sem volna kevés, de nem lenne igazán fontos, jelentős költői teljesítmény.

Körömdi Lajos azonban nem csak a tájat látja, nem csak abban gyönyörködik, fölfedezi a tájban élő embert is, aki úgy része annak, mint a fa, a szikla, a folyó. Ez az összeolvadás a költő másik nagy, ma a mi tájainkon őszintén így már átláthatatlan élménye. Ezt fejezi ki frappáns rövidséggel a Nemzedékek című verse:

*„A virág a föld
testet öltött álma -
szólt a tört öreg,
s ramosolygott
a nyurga unokára.”*

De idézhetnénk az Ujgur emlék vagy az Ujgur akin című verset is.

Végül a legbelső rétegben a táj és a benne-rajta élő emberek mellett megjelenik a költő

maga, és így válik teljesen egésszé és öntörvényű művészi alkotássá a kötet.

Körömdi Lajos nem az érdekességekre rácsodálkozó idegen, nem is merengő széplélek, aki saját hangulataivá alakítja a tájat, ennél többet akar és tesz is: nem csak arról van szó, hogy hun, magyar, kun ősokelet kutat, hanem saját énjét, a saját maga jobb megismeréséhez vezető utakat is keresi, és legihletettebb pillanataiban meg is találja mindabban, ami a szeme elé tárul.

*„... Elszántan próbálok átkelni az idő
tajtékon medrén, őseimet keresi odaát,
az árnyékos túlparton, megtudni,
ki vagyok én.”*
(Emberi vad)

Kevésbé egyértelműen, de érzelmileg hasonló intenzitással vall erről Hajnal című versében.

*„Az Úr csóvát dob az égre
Patak pezseg.
Hallgatsz? Beszélsz? Mondd, mivégre?”*

Körömdi Lajos költészetében eddig is mindig fontos helyet kapott ragaszkodása a kunsági szülőföldhöz. Ez a kapcsolat a Kurgán című kötetben új dimenziókat kap térben és időben, elmélyül és összetettebbé válik.

(Barbaricum Könyvműhely, Karcag, 1997. Kapható a karcagi múzeumban.)

Bistey András

Koós Judith: Hamza D. Ákos (1903—1993) képzőművészeti életműve

Egy különös és különleges sorsú művész munkásságát feldolgozó, dekoratív kiállítású kötetet adott közre a jászberényi székhelyű Hamza Múzeum Alapítvány. A könyv szerzője igen nagy feladatra vállalkozott, kísérletet tett arra, hogy egy töredékesen hozzáférhető, eddig alig méltatott és összetett életművet mérlegre tegyen. Az élete alkonyán hazatérő, Jászberényben letelepedő képzőművészt itthon sokkal inkább tartották és tartják számon filmesként, mintsem képzőművészként.

A mű szerzője elismerésre méltó igyekezettel kísérlete meg felderíteni Hamza munkásságának fontosabb állomásait. A gazdagnak semmiképpen sem nevezhető forrásanyag feldolgozása nyomán képet kapunk a pályakezdekről és a termékeny párizsi évekről. Meg-

tudjuk, hogy ott az ifjú festőművész a film bűvkörébe került, és a filmművészet egyik zsenijének, René Claiemek asszisztense lett. Ezt követően azonban sokkal inkább sejthető, mintsem állítható tények sora következnek. Hamza talán történelmi személyiséggé lett barátai (Bajcsy-Zsilinszky, Ortutay Gyula), talán a kihívást jelentő filmes és televíziós feladatok hatására hazatért, majd 1946-ban váratlan fordulattal távozott. Nem pontosan derül ki, hogy milyen indítékok hatására, de olasz közvetítéssel Braziliába ment. A távoli országba elsősorban mint filmes alkotót invitálták, de az újabb törekvésekből kiviláglik, hogy filmes elképzelései nem váltak valóra, és inkább képzőművészként kísérelt meg elismerést szerezni és egzisztenciát teremteni.

A képzőművészetet közel hozni szándékozó fejezetekből érzékelhetjük, hogy a filmesből képzőművésszé váltás eredményesnek bizonyult. Az életmű fontos állomásait jelentő braziliai kiállítások mellett nyugat-európai tárlatok jelezték: Hamza nem akárhó, hanem rangos bemutatónak szerepel műveivel. A művészi pályát reprezentáló-elemző fejezeteket szerencsésen egészíti ki a kötet minden bizonnyal legértékesebb része: a gazdag és jól válogatott képmelléklet.

Külön kiemelendő, hogy az inségesnek számító időkben testet öltött vállalkozás egy kisváros közösségének és művészpártolójának igyekezetéből és adakozásával látott napvilágot. A kiadásra vállalkozó Hamza Múzeum Alapítványt Jászberény város önkormányzata, a Jászok Egyesülete és az Aprítógépgyár segítette. Három magánszemély (Batta Józsefné, Tóth Imre jászberényi és Koós Sándor jászfényszaruai polgárok) is támogatta a kötet megjelenését. Felkarolta kezdeményezésüket és társult hozzájuk a Brazil Köztársaság Nagykövetsége és a VARIG Brazil Légiforgalmi Társaság, akik közreműködése szintén segítette a könyv megjelenését. A kötet a Hamza Múzeumban (5100 Jászberény, Gyöngyösi út 7.) vásárolható meg.

Pethő László

Kerékpárosok! Ökoturizmust kedvelők!

Megjelent A Tisza menti kerékpártúra-kalauz (árvízvédelmi töltésen Szegedről Tokajig) című útikönyv.

Dr. Nagy Illés vízmérnök, a könyv szerzője — aki negyven éven át munkálkodott a

Tisza árvízvédelmi töltésain — a kipufogó gázoktól szennyezett és balesetveszélyes közutakról kívánja a kerékpáros túrázókat a mintegy 500 km hosszú, a természeti környezetben lévő, jó levegőjű Tisza menti töltésekre csábítani.

A könyv elsősorban fiatalok számára készült, ezért felépítése enciklopédikus. Felöleli — több mint 200 illusztrációval — a Tisza-táj geológiai, történelmi, földrajzi, biológiai, építészeti, néprajzi és irodalmi ismereteit.

Négy részből áll. A kerékpártúra ABC az első rész, amely ismerteti a kerékpártúrázás magyar történetét, a kerékpár-típusokat, a kerékpártúrák szervezését, a túrafelszerelést és csomagolást, a kerékpáros KRESZ-t, a térkép-olvasást, a tiszai fürdőzés szabályait, valamint a táborozás fortélyait.

A Tisza-táj, amely bevezetőként lírai áttekintést ad a térség irodalmáról, majd ismerteti a táj kialakulását, az ősi ártéri gazdálkodást, a Tisza-szabályozás munkálatait, a Tiszatavat, a termálvizeket és a táj éghajlatát. Számos illusztrációval mutatja be a táj élővilágát, a védett növényeket, állatokat és a gazdag madárvilágot.

A túrakalauz a harmadik rész, amely ismerteti a Tisza-menti települések történelmét, látnivalóit, múzeumait, a tájvédelmi körzetek természeti értékeit, a szállás- és vendéglátóhelyeket, valamint a kerékpárszervezeteket. Elkalauzol az Ópusztaszeri Nemzeti Emlékparkba és a Hortobágyi Nemzeti Park területére is.

A túratérkép léptéke M=1:100 000, és Szegedtől Szolnokon át Tokajig tartalmazza a Tisza folyót és töltéseit, a Tisza-tavat, a vasúti és közúti csatlakozásokat, a településeket, jól kiegészítve ezzel a könyvben leírtakat.

A könyv ára: 980 Ft+postaköltség. (50 darabos megrendelés esetén 900 Ft + postaköltség. Cím: dr. Nagy Illés 5000 Szolnok, Batthyány u. 12.; Tel.: 56/375-743)

Tanulmányok a török népi kultúráról

Ökrösné Bartha Júlia: Fogyó hold

A szerzőről: a KLTE-n szerzett néprajzkutató-muzeológusi diplomát, jelenleg a karcagi Györffy István Nagykun Múzeum munkatársaként dolgozik. Kutatási területe a kunsági folklór és keleti kapcsolatai, a török népek néprajza. Jelentősebb munkáit Kaza-

kisztában és Anatóliában végezte. Rendszeresen publikál szakfolyóiratokban, illetve a KLTE Néprajzi Tanszékének kiadványaiban.

A Fogyó hold 1997-ben jelent meg, a KLTE Néprajzi Tanszékének Folklor és Etnográfia kiadványai sorozatában, 99 oldalon a szerző előszavával, egy török és egy angol nyelvű tartalmi összefoglalóval. A könyv 26 fényképet, négy rajtot és három táblázatot tartalmaz.

A kötet alcíme: Tanulmányok a török népi kultúráról. Hét tanulmányról van itt szó, melyek mindegyike a hagyományos török szellemi kultúra egy-egy területéről igyekszik információt szolgáltatni az érdeklődők számára. A szerző azzal magyarázza a hét tanulmány kiválasztását, hogy maga a 7-es szám nem véletlen, a török népi kultúra egyik meghatározó eleme. A tanulmányok a tartalmi különbözőségeken túl egy közös vonást is mutatnak: egy, számunkra szinte ismeretlen kultúrának az értékeiről, gazdagságáról szólnak.

Az első tanulmányban egy számunkra is aktuális tavaszünnepről esik szó, a Hidrellezről, amely ugyan nem tartozik a hivatalos ünnepek közé, mégis mindenki megemlékezik róla valamilyen formában. A törökök Hidrellez-napi ünnepe valójában az ősi évkezdés hagyományát őrzi. A szerzőtől megtudhatjuk; habár a mohamedán országokban többféle naptárhasználat van érvényben, mindegyik szerint a fedeztetés, a megtermékenyítés hávával, azaz a márciussal kezdődik, s a Hidrellez ősi ünnepe május 6-ára esik, ez a nem mohamedán ünnep nagyjából egységes képet mutat a Balkántól egészen Közép-Ázsiáig, ahonnan a törökök magukkal hozták ezt az ünnepet. A Hidrellezhöz fűződő szokások közül álljon itt csak egy-kettő izelítőül: az ünnepet megelőző napon egy hagyma két szárát egyenlő hosszúságúra vágják, az egyik szára fehér, a másikra vörös szalagot kötnek, másnap hajnalban a vörös szalagos szár meg növekedésétől várják kívánságaik teljesülését, a bő termést. Az ünnep előestéjén az asszonyok ágakból házat készítenek a család minden tagjának, hogy Allah ezáltal minden rászorulóat takaros házhöz segítsen.

A lakodalom érdekes és igen gazdag szokásvilágába nyerhetünk betekintést egy másik fejezetben. Az utóbbi húsz év gazdasági fejlődése az életmód változásában is lemérhető, de a falusi zárt közösségek hagyományrendszere ma is nagy befolyást gyakorol a párválasztásra. Megtudhatjuk, milyen a házasságról

alkotott általános vélemény. Végigkísérhetjük a házasság főbb szakaszait a lány kiválasztásától egészen a nászéjszakáig, ahol végre először lehetnek „kettesben” a fiatalok.

Az anatóliai törökök rendkívül összetett rokonsági rendszerének jobb megértéséhez szolgáltat adatokat egy újabb fejezet. A szerző részletes terminológiai táblázatot közöl a még változatlan formában élő városi rokonsági rendszerhez. Ám maga is bajban van, vajon az affinális vagy műrokonsági rendszerbe sorolja-e be a főleg Kelet-Anatóliában érvényben lévő többnejűség, azaz a kuma terminusát.

A népi növényismeretet taglaló fejezet beillene füveskönyvnek is, melyből főzőcskézni, gyógyítani tanulhatna a tisztelt olvasó, ehhez szolgálna a segítségül a mintegy 140 növényt török-latin-magyar nyelven magába foglaló növénynév-mutató.

A legtöbb fénykép a keleti kereskedelem hagyományos formáiról szóló tanulmányt illusztrálja, a jellegzetesen bőséges árukinálattal rendelkező boltok, utcaképek tárulnak eléink.

Egy újabb fejezet a század 20-as éveitől fellendülő török néprajz tudománytörténetének fejlődésével, problémafelvetéseivel, nyelvészeti, nyelvújvári, szervezett néprajzi gyűjtőmunkák ismertetésével foglalkozik.

A tanulmányok sorát utolsóként a már önálló kötetben megjelent s ott bővebben tárgyalt anatóliai törökség temetkezéséről szóló zárja. A nomád kultúra nem bővelkedik tárgyi emlékekben, s ahogy az itt kiderül halottainak sem állít hivalkodó sírjeleket. Maradandó emléket csak a közösség kiemelkedő tagjai számára állítottak, s a sírjeleket a törzsi hagyományoknak megfelelően homokkőből vagy mészkőből ló vagy kos alakúra formálták.

A szerző minden tanulmányához részletes bibliográfiát csatol, de az egy kötetbe szerkesztés gondolatát szerencsés vállalkozásként kell üdvözölnünk, hiszen érthető nyelvezetével, gazdag képanyagával a török kultúra igazán érdekes részterületeire kalauzolja el az olvasót. A törökség iránt érdeklődőknek szíves figyelmébe ajánlom a tanulmánykötetet. A már említett tanulmányok a Keletkutatás és Jászkunstudományok folyóiratokban külön-külön már megjelentek.

(Kapható a karcagi múzeumban, valamint a KLTE Néprajzi Intézetében lehet érdeklődni.)

Kovács Előd

Jászkunság füzetek 10.

Kakuk Mátyás: Cigány közvetítésű jövevényszavak a magyar nyelvben

Ki gondolná, hogy a biboldó, bárgyú, kaja, manus, pimasz, faramuci szavunkat a cigány nyelvből is eredeztethetjük? Kakuk Mátyás most megjelent munkájában köznyelvünk majdnem 300 szavának eredetét keresi a cigány nyelvben. Könyve nyelvészeti szempontból úttörő jelentőségű: a magyar nyelv cigány közvetítésű jövevényszavairól még nem olvashattunk ilyen, összegző jellegű művet. Az eddigi etimológiai kutatások során a cigány nyelv átadóként szinte szóba sem került. Kakuk Mátyás több tanulmányában, konferenciákon igyekezett erre a lehetőségre a magyar nyelvészet figyelmét felhívni, eddig sikertelenül.

Kötete négy tanulmányából csak kettő foglalkozik nyelvészettel. *Cigány nyelvi elemek a magyar nyelvben* cím alatt olvashatjuk a mű legterjedelmesebb részét. Ez a fejezet valójában etimológiai szótár, itt a szerző főként olyan szavak kialakulását vizsgálja, amelyeket a történelmi és etimológiai szótár (TESZ) ismeretlen vagy bizonytalan eredetűnek tart. A TESZ csupán 19 magyar szót tart vitathatatlannul cigány eredetűnek. A szerző abból kiindulva, hogy hétszáz éve élnek közöttünk cigányok, kevesli ezt a számot. Ha két nép egymás mellett él, egymást kiegészítve tevékenykednek, kommunikációjuk következtében tanulnak egymástól, nemcsak szokásokat, gyakorlati fogásokat, hanem ezeket kifejező szavakat is. Ebben a szótárban igyekezett összegyűjteni azokat a szavakat, amelyekről feltételezhető a cigány eredetük. Munkáját problémafelvetésnek szánja, tisztában van azzal, hogy etimologizálásának nagyobb része cáfolható, de bízik abban, hogy felkelti a néprajztudomány és a nyelvészet érdeklődését, és ezzel új utat nyit az etimológiai kutatásokban. Mivel cigány nyelvészet nincs, nagyon nehéz hangtani, alakitani levezteléseket alkalmazni. Vekérdi József: A magyarországi cigány nyelvjárások szótára és helyesírás alapján adta meg a szóalakokat és jelentéseket a szerző. Cigány és magyar szavak összefüggéseit a két nép mindennapi tevékenysége és kapcsolata alapján vizsgálja. Például a *sóváros* szavunkat a következőképp etimologizálja: „A cigány *ov - op - o* 'hat' -ből a cigány *sovar* 'hatos (pénz)' lehet a szó alapja, amely kolduláskor gyakran hangozhatott. (...)” Ujabbban a *so* kettőzésével

mondják a magyar *zsozso*, ill. *zsoška* 'pénz' kifejezést.

A másik nyelvészeti jellegű tanulmány *A cigánylakodalom ürügyén* címet viseli. A szerző a lakodalmi szokások és az ehhez kapcsolódó szókincs cigány vonatkozásait elemzi. Ebben a fejezetben életre kel az etimológiai szótár, megtudhatjuk mit ért Kakuk Mátyás a néprajztudomány és a nyelvészet együttműködésén ebben a kérdésben. Szerinte „a magyar a cigány nyelvből és népszokásokból sokkal többet vett át, mint amennyire bárki is gondolt volna”. A lakodalmi szokások kapcsán megmutatja, hogy lehet az átadás-átvétel problematikáját néprajzi és nyelvészeti módszerekkel együttesen kutatni. Megállapítja, hogy „a cigány nyelvből kölcsönzött magyar szavak jelentős része pejoratív, lenéző jelentésű: *bárgyú, csiricsaré, hacacaré, pereputty* stb.” A cigánylakodalom kifejezése is 'veszekedést' jelent. Sőt a szerző által cigány eredetűnek vélt lakodalmi szokások, szavak periferikus jellegűek voltak, vagy az utóbbi időkben „lenézteté, a kulturátlanság jelévé” váltak: *sarnyúmenyasszony, menyasszonyporkolás*, esetleg néhány gyermekszokásban maradtak fenn: *boricatánc, barika*.

Az előbb említett tanulmányokat két, fényképekből álló tanulmány egészíti ki. *Amiből élünk...* cím alatt a Damjanich János Múzeum gyűjteményéből 31 fotó illusztrálja a tipikusan cigánynak tartott foglalkozásokat: vándorköszörüs, vályogvetés, kolompkészítés stb. Olyan mesterségek ezek, amelyekkel be tudott illeszkedni a cigányság a magyar társadalom rendjébe, elkülönülten a falusi közösségektől, de mégis kiegészítve azt.

Csalog Zsolt az 1950-es évek óta készít fotókat a cigányság életmódjáról. Az *Ahogy élünk...* fejezetben válogatást találhatunk ezekből a fényképekből, Hargitai Lajos napjainkban készült képeivel kiegészítve. A cigányság hétköznapi élete mellett ünnepeikről is ismereteket kaphatunk.

Reméljük, Kakuk Mátyás könyve beváltja a hozzá fűzött reményeket, ösztönzőleg hat a magyar nyelvészeti kutatásokra, és olyan vitákat vált ki, amelyek során eldől, a szerző melyik feltételezése volt helyes, melyik nem, és ezzel nyelvészetünk fehér foltjainak kiszínezéséhez járulhat hozzá.

Kapható a Jászkunság szerkesztőségében, valamint a kunszentmártoni könyvesboltban.

Berényi Marianna

A Jászkunság összefogása

Tanulmányok a Jászkunság történetéről (Szerkesztők: Bellon Tibor és Őrsi Julianna)

1996 végén egy újabb kiadvánnyal bővült a Jászkunsággal foglalkozó szakirodalom.

A könyv külső borítója egyszerű fehér, fényes papír, melynek elején kék színű betűkkel szerepel a cím. Alatta ugyancsak kék tónusú fotó látható, mely a Karcag határában lévő Kis-hegyesbori halmon kialakított „kun emlékhely”-et örökíti meg. Ez a szoborcsoport (alkotója Györfi Sándor karcagi szobrászművész) a kunok történelmét idézi fel az ún. kamennaja bábák (kőbabák, kőszobrok) segítségével.

A kötet a redempció 250. évfordulójára — 1995-ben — megrendezett, az egész Jászkunságot megmozgató rendezvénysorozat alkalmából született. Ez szerkesztésében is megnyilvánul, hiszen a könyvben szereplő tanulmányokat mintegy keretként fogja közre Tabajdi Csaba államtitkárnak a kiskunhalasi jászkun nyitóünnepségen elhangzott beszéde, valamint Őrsi Julianna Krónika a redempció 250. évfordulójának megünnepléséről című írása.

A tanulmányok a redempció hatását vizsgálják — pl. a gazdálkodás, a pénzügyigazgatás, a településnéprajz, a vallás — területeken. Valamennyi szerző már több évtizede foglalkozik a Jászkunság kutatásával, melyet számos önálló kiadványuk is fémjelez. Külön kiemelve a kötet két szerkesztőjének tanulmányait. Az első két cikkében Őrsi Julianna a redempció szerepéről ír, illetve a redempció gyakorlati megvalósulásáról, és az azt segítő rendelkezésekről. Itt közli többek között Mária Terézia privilegialis oklevelét a jászok és kunok redempciójáról, valamint a Királyi Regulatio-t.

Bellon Tibor a redempció utáni gazdálkodást vizsgálja. Részletesen elemzi „az egész gazdaság, a földhasználat összetett jellegzetességeit” és az ezzel összefüggő, a gazdálkodásban meghatározó szerepű állattartást.

Bánkiné Molnár Erzsébet a pénzügyigazgatást mutatja be a Jászkun Kerület helységeiben 1745-től 1848-ig. Többek között feltárja a pénzügyigazgatást és a szabad gazdálkodás összefüggéseit. Részletesen ír az adóketések módjáról, valamint az 1770-ben kiadott adórendeletéről, annak az egész Jászkunság pénz-

ügyi igazgatási szervezetét átalakító szerepéről.

Novák László a jászkunsági középületek XVIII—XX. századi arculatával foglalkozik. Először is kitér a régió kertes település-szerkezetére, a belsőség halmazos jellegére. Majd a Jászságból, a Kis- és Nagykunságból hozott példák alapján szemlélteti a Jászkunság középületeit. Mindezek alapján összegzi a középületekről kialakult képet.

Bagi Gábor a redempció utáni (1745—1848) vallási problémákról értekezik. Az 1760-as évektől a református településekre katolikusokat telepítettek. Az ekkor kialakult, máig élő katolikus—református ellentét mutatja be. Megemlíti a kerületek gazdasági életében ugyancsak fontos szerepet játszó görögöket és zsidókat is.

Pénovátz Antal a református kunok négy bácskai pusztára történő kirajzásának okát és magát a folyamatot vizsgálja. Szól a megtelepedés nehézségeiről, a falukép évről évre történő változásáról, a települések képenek szépüléséről.

Szilágyi Miklós „nagykun öntudat”-ról ír. Kik a kunok? Van-e önálló kun nyelv? Melyek a redemptus hagyomány összetevői?

A tanulmányokat igen gazdag melléklet egészíti ki: korabeli térképek, városrészletek másolatai, valamint az 1995-ös redempciós ünnepségsorozat eredményeit megőrkítő fotók.

Ajánlom ezt a kötetet elsősorban azoknak, akik jászkunok, illetve kunoknak vallják magukat. Méltán kerülhet a könyvespolcokra a Jászkunság eddigi irodalma mellé. De ajánlom a lokálpatriótákon kívül mindenkinek, hiszen ez az összefogás, amelyet a régió tanúsított szabadságának visszaszerzéséért példaként szolgálhat a mai széthúzó, saját érdekeket hajszoló honfitársaink számára is. A könyv a karcagi és a türkevei múzeumokban vásárolható meg.

Kókai Magdolna

Történelemmethodikai műhelytanulmányok (Szerkesztő: V. Molnár László)

Szakmai szempontból fölöttébb izgalmas gyűjteményt adott közre egy történelemtanárokból álló munkaközösség, amelyben régóta publikálók ugyanúgy képviseltetik magukat, mint tapasztalataik összefoglalására ritkábban

vagy először vállalkozók. Hasonlóképpen széles kötet által vállalt tematika, hiszen nemzetközi kitekintéstől kezdve korábbi metodikai megoldások elemzésével és szűkebb értelemben vett didaktikai szemléltető anyagok bemutatásával egyaránt találkozunk az érdeklődő olvasó.

Ezen áttekintő méltatáson túl néhány olyan tanulmányra szeretnék közvetlenül reagálni, amelyet különösen fontosnak gondolok. Például felkeltette érdeklődésemet Domonkos Zsuzsanna kicsit ugyan tudalékos című, de főként több izgalmas kérdéseket feszegető dolgozata (Vázlatok a hamis történelmi tudat történelemformáló szerepéről). Szerzője a történelem-tanár legkínzóbb dilemmáinak nyílt — és ami külön erőnye, sokoldalúan megalapozott — felvetésére vállalkozik. Tanítható-e egyáltalán ez a tárgy, és mit kell kezdenie a léptenyomon adódó értelmezési, megközelítési problémákkal? Tovább gondolva, értelmezve felvetéseit úgy vélem, hogy vállalandó és vállalható feladatokról van szó, annál is inkább, mert a történelem tantárgy (és annak anyaga) sohasem lesz és lehet abszolút módon lezárta és befejezett. A tudomány művelésének, tanításának szép és egyben nem veszélytelen sajátossága a kortól való függőség, amely esetenként ugyanúgy ad alkalmat a pontosításra, jobb megvilágításra, mint félreértésre, félreértelmezésre vagy legrosszabb esetekben torzításra. A tanítás során mindehhez kalkulálni kell a mindenfajta pedagógiai alaplúben hangoztatott életkori sajátosságokat, amelytől a történettudomány sem függetlenítheti magát.

Az iméntiek megvilágítására személyes tapasztalataimat idézem. Állítom, hogy immár több évtizedes pályafutásom kiemelkedően legjobb történelem tanára Czirbusz Pál tanító úr volt. A tanító úr rendkívüli szíggal tartotta kézben a sátorlajújhelyi fiúiskola negyedik osztályos nebulóit, akik közé magam is tartoztam. Minden szemléltető eszköze közül a legnagyobb hatású az a néhány tucat olajnyomat, amelyek megjelenítése, megelevenítése szinte ünnepi esemény volt az osztályban. A tanító úr kiakasztotta ezeket a táblára, és olyan lebilincselő magyarázatokat tartott segítségükkel a magyar történelem egyes fejezeteiről, hogy ilyenkor a légy rezdüléseit is hallani lehetett a teremben. Számunkra, az ötvenes években felcseperedő, „Valahol Európából” származó, tíz éves fiúk számára fantasztikusan fontosak és lebilincselően érdekesek voltak a honfoglalásról, a vérszerződésről, a Csele-patakából kiemelt, mohácsi csatát vesztő

II. Lajos királyról és másokról szóló történetek. A magyarázatok hatását bizonyítja, hogy a szünetekben vagy iskola után el is játszottuk a történeteket. Azért részleteztem mindezt, mert uram bocsá lehet, hogy Czirbusz tanító úr esetenként még történelmet is hamisított, de számomra talán azóta sem tudta senki ennyire érzelmegzadagon, átélhetően és hitelesen megjeleníteni a múlt történéseit. A történelemoktatás (és kutatás) egyik jeles feladata pedig éppenséggel nem kevesebb, mint liberális, népi vagy éppen nemzeti identitástudatunk megalapozása.

A tanító úr példáját azért is idéztem, mert a kötet fontos törekvésének tartom, hogy a dominánsnak tekintett középiskolai-gimnáziumi történelemoktatás mellett más iskola-típusok faladataira is figyelmet fordít. (Balla Ferenc—V. Molnár László—Wirth István: A tanítóképzés történelemoktatás megújítása) Az alkalomra szerveződött munkaközösség arra is ráirányítja a figyelmet, hogy a tanítás során komoly szerepe van és lehet a tanítóknak, akiknek számtalan lehetőségük adódik arra, hogy közel hozzák a rájuk bízott gyermekek számára múltunk történéseit. Ezzel szemben pontosan az ellenkezője érvényesül, ha nem megfelelően képzett és felkészített tanítók végzik ezt a felelősségteljes munkát.

Végül a sokféle szemléltetési lehetőséggel foglalkozó dolgozatokra (Dankó József, Pelléné Czene Csilla, Pihurik Judit, Rigóné Pintér Irén) hívnám fel az érdeklődő szakemberek figyelmét, hiszen a tanulmányok szerzői sok olyan gyakorlati megoldást tárnak elénk, amely a hétköznapokban is alkalmazható. Ehelyütt ismét a továbbgondolás jegyében felvetem, hogy több mint időszerű lenne a multimédiás ismerethordozók alkalmazásának szakszerű és szisztematikus elemzése. Ma, amikor a számítógép háztartási eszközzé válik, akkor nagy szükség lenne a máris forgalomban lévő és nem egyszer kitűnő CD-ROM-ok metodikai elemzésére. A mintaszerűen összeállított és meglehetősen széles körben forgalmazott ENCARTA Encyclopedia kiváló szemléltető anyagok egész sorát tartalmazza. Csak példaként: egyaránt látható és hallható Churchill, Hitler, Sztálin és mások, a II. világháború menetét és utközeteit kiváló animációs film mutatja be és így tovább. Sok gyerek házi médiatárában jelen vannak ezek a CD-k. Ha tetszik, ez egy-egy újabb veszélyforrás a tanárok számára, mert ha az iskolákból és a történelemtanárok eszközkészletéből mindezek hiányoznak, akkor a gyerekek nem az ő ma-

gyarázatait fogják választani. Éppen ezért egy újabb, hasonló kötetben feltétlenül érdemes

lenne ismertetni és méltatni őket. (Könyvesboltokban kapható.)

Pethő László

HÍREK

Február 5-én Berényi Dénes Akadémikus, a DAB elnöke, Barta János egyetemi tanár és Gelléri Dezső a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testület alelnöke Várhegyi Attila polgármester úrnál tett látogatást, s a megyei jogú város tudományos életéről beszélgettek. Várhegyi Attila megerősítette, hogy anyagilag is segítik a tudományos egyesület munkáját. Szó esett a nem hivatásos kutatók anyagi támogatásáról, s arról, hogy a hivatásos kutatókat hogyan lehetne úgy segíteni anyagilag, hogy nekik ne másod- és harmadállásokra legyen szükségük, hanem fő hivatásuknak élhessenek. Azóta a DAB elnöke hivatalos levelet kapott a polgármester úrtól, hogy ez évre egymillió forintot kap az egyesület.

*

Március 8-án volt a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testület elnökségi ülése. A Tudományos Testület elnöksége meghallgatta Szabó László elnök beszámolóját az előző ülés óta történetéről. Elhangzott, hogy a Tudományos Testület támogatásokat nyújtott folyamodó tagjainak (3 fő külföldi konferencián való részvételét, 2 könyv megjelentetését segítette és 1 kutatást támogatott); megalakult a Sportbiológiai munkabizottság, mely máris aktívan működik; megjelent a testület folyóirata, a Jászkunság 6 száma és folytatódott a Jászkunság Füzetek c. sorozat; Karcagon és Jászberényben tartotta kihelyezett vezetőségi ülését a DAB Bizottság vezetősége, melynek során megismertkedtek e két város tudományos és kulturális életével is. Ezek után döntés született az újabb támogatási kérelmek odaítéléséről, melyet a következők kaptak:

Cseh János	könyvkiadásra	30000 Ft
Kertész Róbert	könyvkiadásra	50000 Ft
Hidvégi Péter	könyvkiadásra	20000 Ft
Szurmay Ernő	konferencia költségeire	30000 Ft
Pethő László	könyvkiadásra	50000 Ft
Nyári Katalin	kutatás befejezésére	50000 Ft
Füvessy Anikó	külf. tanulmányút	25000 Ft
Összesen:		255000 Ft

Határozat született arra nézve is, hogy a Tudományos Testület pedagógiai díjat alapít, melyet minden évben a Megyei Pedagógiai Intézet javaslata alapján az országos tanulmányi versenyeken a legeredményesebb diákokat felkészítő tanár kap.

Döntött az elnökség arról is, hogy a tudományos fokozatok megszerzésének ösztönzése céljából ösztöndíjat alapít PhD hallgatók számára, melyet pályázat útján lehet elnyerni. Évente 3-5, különböző tudományterületeken doktori képzésben résztvevő hallgató 1 féléves alaptandíját a Testület vállalná át, cserébe a támogatottak bekapcsolódnának a TT munkájába, s kutatási beszámolóikkal, írásaikkal megjelenéne a Jászkunság oldalain is.

*

Móricz Zsigmond nyomában Zagyvarékason. 1997. március 19-én Zagyvarékason a polgármesteri hivatalban rendhagyó irodalmi órát tartottak. Mint az köztudomású, Móricz Zsigmond gyakran járt a községben, mivel itt nevelkedett nevelőszülőknél Litkey Imre, akit később a híres író örökbe fogadott. A rendhagyó irodalmi órán Agócs Gyula polgármester köszöntte szavai után Agócs Gyuláné tanárnő ismertette, mi füzte Móriczot Zagyvarékashoz, s hogy műveiben hogy jelentkeznek itteni élményei. Az összefüveteknek az adott különös rangot, hogy jelen volt dr. Móricz Imre, aki szívesen és érdekesen mesélt gyermekkoráról, dr. Czine Mihály irodalomtörténész, a jeles Móricz-kutató, dr. Tasi József, Móricz leveleinek és életművének kutatója, sajtó alá rendezője, valamint azok a gyermekkori jóbarátok, akikkel hajdan Móricz Imre Zagyvarékason találkozott. A jó hangulatú megemlékezést Valkó Mihály foglalta keretbe.

*

Az 1993-ban újjáalakult Verseghy Ferenc Irodalmi Kör 1997. március 11-én tartotta évi rendes közgyűlését a Damjanich Múzeum konferenciatermében. A kör célja a Verseghy-kultusz folyamatos ápolása, Szolnok város szellemi életének pártfogolása, a különböző

foglalkozású értelmiségiek összefogása, a város irodalmi és nyelvi hagyományainak, múltjának feltárása és közkinccsé tétele, bekapcsolódás Szolnok kulturális életébe. Szurnay Ernő elnök beszámolt a kör 1996-ban végzett tevékenységéről. A tagság rendszeres, kéthavonkénti találkozóin tíz székfoglaló előadás hangzott el nyelvészeti, irodalmi, festészeti és néprajzi témakörökben. Folytatódott a Városházi esték előadás-sorozat, amely a két világháború közötti, valamint az 1945 utáni Szolnok életét mutatta be. 1997-ben folytatódik ez a sorozat. Az idei év kiemelt rendezvénye lesz az a tudományos ülészak és emlékünnepe, amely a kör névadója, Verseghy Ferenc születésének 240., halálának 175. évfordulója alkalmával rendeznek Szolnokon szeptember 19—21. között. Az előadások témája: Verseghy és kora, Verseghy és kortársai. Szurnay Ernő beszámolóját követően dr. Szabó László ismertette a Jászkunság folyóirat történetét és a szerkesztőbizottság jövőbeni elképzeléseit. Ezt követően a Verseghy Kör tagjai közül azok, akik eddig megtartották székfoglaló előadásukat, megkapták a Verseghy- emlékérmét, amelyet Szabó Imrefia Béla és Györfi István készített. A gravírozás Kozma Károly ötvös munkája.

A Tisza Klub környezet- és természetvédő egyesület 1997. április 11—13. között Regionális kihívások címmel tartott munkaértekezletet. Az ismerkedésen, a kapcsolatfelvételi lehetőségeken kívül társadalmi szervezetek és önkormányzatok képviselői vitatták meg neves előadók közreműködésével stratégiai terveiket, elsősorban az intézményfejlesztés, a régió környezet- és természetvédelmét, valamint a terület- és tájfejlesztést szem előtt tartva.

*

Néprajzi könyvestár tea mellett. — 1997. április 23-án Budapesten a Magyar Néprajzi Társaságban H. Bathó Edit mutatta be a Jászsági Füzetek két legutóbbi kötetét.

*

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület 1997. április 26-án tartotta tisztújító közgyűlését. Az egyesület új elnöke dr. Nagy Molnár Miklós, titkára Kovácsné dr. Kaposvári Gyöngyi. A Csete Balázs-emlékplakettel ebben az évben a leköszönő elnököt, Tanczosné Berezcki Ibolya kandidárust tisztelte meg az egyesület.

KÖTETÜNK SZERZŐI

Dr. Bagi Gábor, történész-muzeológus, kandidátus (Damjanich Múzeum 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.; Tel.: 56/421-602)

Dr. T. Berezcki Ibolya, néprajzkutató-muzeológus, kandidátus (Damjanich Múzeum 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.; Tel.: 56/421-602)

Berényi Marianna, egyetemi hallgató (KLTE Néprajzi Tanszék, 4001 Debrecen, Egyetem tér 1.; Tel.: 52/316-666)

Bistey András, újságíró (Új Néplap szerkesztősége 5000 Szolnok, Kossuth tér 1.; Tel.: 56/422-853)

Egri Mária, művészettörténész, a Vasarely Múzeum igazgatója (1033 Budapest, Szentlélek tér, Zichy-kastély; Tel.: 1/1887-551)

Fodor Dénes, zene—népművelés szakos tanár, általános iskolai igazgató (5121 Jász-jákóhalma, Fő út 48.; Tel.: 57/438-200)

Kókai Magdolna, egyetemi hallgató (KLTE Néprajzi Tanszék, 4001 Debrecen, Egyetem tér 1.; Tel.: 52/316-666)

Kovács Előd, Ph.D.-ösztöndíjas (KLTE, Néprajzi Tanszék, 4001 Debrecen, Egyetem tér 1.; Tel.: 52/316-666)

Dr. Madaras László, régész-muzeológus, kandidátus (Damjanich Múzeum 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.; Tel.: 56/421-602)

Nagy Rózsa, főiskolai tanár, kandidátus (Kereskedelmi és Gazdasági Főiskola 5000 Szolnok, Ady E. u. 9.; Tel.: 56/421-455)

Páldi János, nyugalmazott gimnáziumi tanár (Varga Katalin Gimnázium, Szolnok)

Dr. Pethő László, főiskolai tanár (Jászberényi Tanítóképző Főiskola, 5100 Jász-berény, Rákóczi út 53.; Tel.: 57/412-155)

Szalay Pál, lelkész, doktorandus (Lelkészi Hivatal 5331 Kenderes, Szent István út 37.; Tel.: 59/328/126)

Dr. Szabó István, történész-muzeológus (Damjanich Múzeum, 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.; Tel.: 56/421-602)

Szathmáry Judit, a Bartók Béla Zeneiskola tanára (5000 Szolnok, Réz u. 1.; Tel.: 56/342-170)

Dr. Torday Zsigmond, nyug. belgyógyász (MÁV Kórház, Szolnok)

Dr. Wirth István, főiskolai docens (Jászberényi Tanítóképző Főiskola, 5100 Jászberény, Rákóczi út 53.; Tel.: 57/412-155)

JÁSZKUNSÁG □ XLIII. ÉVF. 2. SZÁM □ 1997. március-április

AZ MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS TESTÜLETE FOLYÓIRATA

A szerkesztőség címe: Jászkunság, 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.

Szerkeszti a szerkesztőbizottság. Felelős szerkesztő: Szabó László

A szerkesztőbizottság tagjai: Józsa Árpád, Hamar József, Boronkai Pirooska, Pethő László, Nyári Katalin, Szabó József, Pelikán Lajos, Vass Lajos, Vadász István, Madaras László, Vörös Miklós, Újlaki Csaba, Pár Nándor, Barabás Imre, Nemes András

Olvasószerkesztő: Fábrián Péter. Grafika: Tóth Lajos. Tipográfia és tördelés: Bodolai Mária.

Szerkesztőségi titkár: Pató Ágnes

ISSN 0448-9144

A címlapon tiszafüredi madaras tál motívuma látható (Varjú Róza rajza)

Kéziratokat nem őrzünk meg és vissza nem küldünk.

Kérjük szerzőinket, hogy írásaikat lehetőleg mágneslemezen (floppyn) rögzítve is küldjék meg.

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Kapható a J-Nk-Sz Megyei TIT Könyvesházában és a Művelődési Központ KHT-ban (Szolnok)

Készítette a Kapitális Nyomdaipari Bt.

Felelős vezető: Kapusi József

MTA
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei
Tudományos Testülete

TARTALOM

TÁRSADALOM

Nagy Rózsa: Zsugodorik a torta, több az éhes száj	67
T. Bereczki Ibolya: Falusiasodás napjainkban	73
Páldi János: Körkép az osztálynaplókban	78
Szalay Pál: Szenvedélyes igazságkeresés és türelem	81
Wirth István: Vitézi rend a XX. században (1920–1944)	84

TERMÉSZET

Szabó István: „Akinek foga fáj...”	88
Torday Zsigmond: Jó egészség és jó teljesítmény	91

MŰVÉSZET

Madaras László: „Mesterségek művészete”	96
Kaposvári Gyöngyi: A néprajzi kiállításról	100
Fodor Dénes: A csizmadia mint kísértet	106
Egri Mária: Györfi Sándor művészete	108
Szathmáry Judit: A szolnoki Bartók Béla Zeneiskola ötven éve	112

TÉKA

Könyvespolc

Bagi Gábor: Zounuk 11. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár újabb évkönyve	118
Bistey András: A kelet igézetében Körmendi Lajos Kurgán című kötetéről	119
Pethő László: Koós Judit: Hamza D. Ákos (1903—1993) képzőművészeti életműve	119
Kerékpárosok! Ökoturizmust kedvelők!	120
Kovács Előd: Tanulmányok a török népi kultúráról Ökrösné Bartha Júlia: Fogyó hold	120
Berényi Marianna: Jászkunság füzetek 10. Kakuk Mátyás: Cigány közvetítésű jövevényszavak a magyar nyelvben	122
Kókai Magdolna: A Jászkunság összefogása Tanulmányok a Jászkunság történetéről (Szerk.: Bellon Tibor és Örsi Julianna)	123
Pethő László: Történelemmetodikai műhelytanulmányok (Szerk.: V. Molnár László)	123
Hírek	125
Kötetünk szerzői	126

Ára: 168,— Ft